

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE PHANOM RUNG MOUNTAIN FESTIVAL AS A “CREATIVE TRADITION”
IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY

Mr. Kreethakorn Sanghakul

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2016

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย
โดย	นายกริชากร สังขกุล
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินท์ จารุวร

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.กิงกาญจน์ เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.ไกล่รุ่ง อามระดิษ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินท์ จารุวร)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง)

กรีธากร สังขกุล : ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย (THE PHANOM RUNG MOUNTAIN FESTIVAL AS A “CREATIVE TRADITION” IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร.ประมินท์ จารูวรร, 177 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาวิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ในฐานะที่เป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” และวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของประเพณีดังกล่าว โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม ในช่วงปี พ.ศ. 2558 – 2559

ผลการศึกษาพบว่าประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2534 และสืบทอดมาจนปัจจุบัน เพื่อเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์ กิจกรรมการท่องเที่ยวประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก คือ พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง ขบวนแห่การจำลองขบวนเสด็จพระนางภูดินทรลักษมีเทวีและเทพพาหนะทั้งสิบ และการแสดงประกอบแสงเสียงเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้ง

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีวิธีคิดในการสร้างประเพณีโดยสร้างประเพณีใหม่ซ้อนลงไปประเพณีเดิมของชาวบ้าน กิจกรรมการท่องเที่ยวทั้ง 3 กิจกรรมสะท้อนให้เห็นวิธีคิดในการสร้างโดยนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี รวมทั้งศิลปะบนตัวปราสาทมาสร้างเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ การนำลวดลายภาพสลักนูนต่ำบัวแปดกลีบมาสร้างเป็นพิธีสักการบูชาบริเวณบันไดนาคราชตรงทางขึ้นปราสาท การจำลองเครื่องประดับตกแต่งขบวนแห่และการแสดงประกอบแสงเสียงจากภาพจำลองบนตัวปราสาท ปัจจุบันยังมีการประชาสัมพันธ์ควบคู่ไปกับปรากฏการณ์แสงอาทิตย์ส่องลอดช่องประตูปราสาทพนมรุ้งทั้ง 15 ประตู และมีการใช้ประเพณีนี้ในแง่การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดบุรีรัมย์กับชาวอุดรธานี ราชอาณาจักรกัมพูชาอีกด้วย

พลวัตของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 พลวัตจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐในปี 2534 และช่วงที่ 2 พลวัตของประเพณีในช่วงที่จัดการโดยจังหวัดบุรีรัมย์ พลวัตของทั้ง 2 ช่วงเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงผู้จัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการจัดงาน และมีบทบาทในด้านสังคม กล่าวคือ ได้สร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งโดยอ้างว่ามาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และได้นำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งอัตลักษณ์ของกลุ่มเขมรถิ่นไทย นอกจากนี้ยังมีบทบาทในด้านการสร้างความศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย งานวิจัยนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้เข้าใจการสร้างสรรคประเพณีใหม่ ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัย และเป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในเชิงคติชนวิทยา และศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ภาควิชา ภาษาไทย

ลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา ภาษาไทย

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

ปีการศึกษา 2559

5780102522 : MAJOR THAI

KEYWORDS: THE PHANOM RUNG MOUNTAIN FESTIVAL / CREATIVE TRADITION

KREETHAKORN SANGKHAKUL: THE PHANOM RUNG MOUNTAIN FESTIVAL AS A “CREATIVE TRADITION” IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY. ADVISOR: ASST. PROF. PORAMIN JARUWORN, Ph.D., 177 pp.

This research aims to study the ways of thinking in creating Phanom Rung Mountain Festival in Buriram province as a “creative tradition” and to analyze the dynamics and the role of the tradition. The data is collected from fieldwork during 2015-2016.

The result shows that the Phanom Rung Mountain Festival was created in 1991 and transmitted to the present as provincial tradition. This festival consists of 3 main activities: the annual worship to divinity in the Phanom Rung historical site, the procession of Pranang Bhupatintaraluksamee and 10 vehicles of gods (guardians of the directions), and the light and sound performance telling the historical story of Phanom Rung.

The ways of creating Phanom Rung tradition are based on the replacement of the preceding Loeng Phanom tradition with this new festival. Through the main 3 activities, this tradition is created by using historical and archaeological evidence. The artistic elements from the Phanom Rung castle are used variously, such as the decoration of lotus flower carving in the Naga bridge worship ceremony, and the accessories, reproduced from the bas relief, in the procession and the light and sound show in the castle. Presently, this tradition is promoted along with another popular touristic activity—i.e., watching sun rise through 15 doorways of the Phamnom Rung castle. It is also used to associate the Northern Khmer in Buriram province and Oddar Meanchey province in Cambodia.

The dynamics of this tradition can be separated into 2 stages. The first stage is the transformation from folk-oriented tradition to the official-oriented in 1991. The second stage is the creating of the tradition by the Buriram provincial government. Both stages of dynamics are caused by the changes in provincial management personnel. The Phanom Rung Mountain Festival plays an important function in the local economy due to the objectives of management. It also has a social function by creating the historical story of Phanom Rung through historical and archeological evidence, and representing the identity of Buriram province and the local Khmer people. Besides these roles, it also highlights the sacredness of the place. This research thus shines a new light into the creation of a new tradition in contemporary Thai society. It also provides a new approach to study of cultural phenomenon for the study of folklore and other related disciplines.

Department: Thai
Field of Study: Thai
Academic Year: 2016

Student's Signature

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความสำเร็จและความเมตตาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูวร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ครูผู้จุดประกายความคิด ชี้แนะแนวทาง ทุ่มเทและเอาใจใส่ตรวจแก้ อีกทั้งคอยให้กำลังใจตลอดมา ครูได้สอนทั้ง “วิชาการ” และ “วิชาชีวิต” ทำให้ได้ข้อคิดที่ว่าการศึกษาคือโอกาส จึงทำให้สามารถมีพลังใจที่ติดตามการทำวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความซาบซึ้งใจเป็นอย่างยิ่ง

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิริพร ณ ถลาง กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ครูผู้ให้ความรู้ทฤษฎีคติชนวิทยา คิดค้นทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ และมอบโอกาสให้เป็นนักวิจัยในโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. เรื่อง “คติชนสร้างสรรค์: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย”

กราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.ไกรสร อามระดิษ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ครูผู้สอนภาษาเขมร คอยไต่ถามและมอบกำลังใจเสมอมา และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ทั้งสองท่านได้ชี้แนะประเด็นเพิ่มเติมเพื่อปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมกลางกุล ที่มอบกำลังใจตั้งแต่เข้ามาเรียนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอาจารย์ ดร.ดาวเรือง วิทยารัฐ ที่กรุณาช่วยสืบค้นเอกสารเก่าที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้โอกาสได้เข้ามาศึกษาและถ่ายทอดความรู้ทั้งวิชาการและคติชนวิทยาอย่างเข้มข้น

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มารศรี สอทิพย์ ครูผู้อยู่เบื้องหลังและผลักดันให้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโท พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือและให้คำปรึกษาในทุก ๆ ด้าน รองศาสตราจารย์สุณีย์ เลี้ยวเพ็ญวงษ์ ครูผู้ทำให้รู้จักศาสตร์คติชนวิทยา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัตนา จันทร์เทาว์ อาจารย์ ดร.อุมารินทร์ ตูลารักษ์ และคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่คอยไต่ถามและให้กำลังใจเรื่อยมา

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ภูมิจิต เรื่องเดช คุณชูใจ ชาตแดง และคนในชุมชนที่เป็น “ครูภาคสนาม” ทำให้มีวัตถุดิบในการคิดและเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ และกราบขอบพระคุณ คุณแม่กุลินี สุธรรมประเสริฐ ที่คอยช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอบพระคุณรุ่นพี่ที่คณะอักษรศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สารภี ขาวดี คุณทศพล ศรีพุ่ม คุณวรรณวิวัฒน์ รัตนลัมภ์ คุณอัสณี พูลรักษ์ คุณอรุณวรรณ คงมีผล คุณนิขานันท์ นันทศิริศรี คุณขวัญชนก ทองล้วน และท่านอื่น ๆ ที่คอยช่วยเหลือในต่างกรรมต่างวาระ

ขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นปริญญาโท ปี 2557 ได้แก่ คุณชนัญชิตา บุญเหาะ อาจารย์ชวพันธ์ เพชรไกร คุณชุตินันท์ มาลาธรรม คุณปาริฉัตร พิมล คุณอัญมาศ ภูเพชร คุณแกมกาญจน์ พิทักษ์วงศ์ คุณทัตดาว รักมาก ที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือในบางปัญหา

ขอบคุณกำลังใจจากเพื่อนรัก ปรียานุช สองศร อิศราพร วิจิตร วชิราภรณ์ ศุภศาสตร์ สุภักซ์ สุธนภิญโญ สุพัตรา พร้อมจันทิก นิตยา อาจทวีกุล

สำนึกในพระคุณของคุณพ่อคุณแม่ นายธง-นางสุภาพ สังขกุล ที่เลี้ยงดูเป็นอย่างดีและเห็นความสำคัญของการศึกษา อีกทั้งทำงานอย่างลำบากเพื่อส่งลูกถึงปลายทางของความสำเร็จ และขอบคุณน้องชายคนเล็ก นายกิตติ สังขกุล

ขอขอบคุณทุนอุดหนุนการศึกษา สำหรับนิสิตระดับปริญญาเอกและโทที่เข้าศึกษาในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทย (Graduate Student in Thainess-related Program) และทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช [The 90th Anniversary Chulalongkorn University Fund (Ratchadaphiseksomphot Endowment Fund)]

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	6
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	6
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
1.6 การเก็บข้อมูลภาคสนาม	7
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	9
1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
1.8.1 งานวิจัยเกี่ยวกับจารึก.....	9
1.8.2 งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง.....	10
1.8.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง.....	12
1.8.4 งานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์.....	14
บทที่ 2 ภูมิหลังของปราสาทพนมรุ้งและความสำคัญต่อชุมชนเขมรถิ่นไทย จังหวัดบุรีรัมย์	17
2.1 วัฒนธรรมการสร้างปราสาทขอมในดินแดนไทย-เขมร	17
2.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างปราสาทกับศาสนา	18

2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างปราสาทกับลัทธิการบูชาบุคคล.....	23
2.2 ปราสาทพนมรุ้งในฐานะศาสนสถานในชุมชนเขมรถิ่นไทย	24
2.2.1 ข้อเสนอพื้นฐานเกี่ยวกับการสร้างและการบูรณะปราสาทพนมรุ้ง	27
2.2.1.1 ข้อเสนอพื้นฐานเกี่ยวกับการสร้างปราสาทพนมรุ้ง.....	27
2.2.1.2 การบูรณะปราสาทพนมรุ้ง.....	30
2.2.2 องค์ประกอบของปราสาทพนมรุ้ง	33
2.2.2.1 โบราณวัตถุนอกปราสาท	34
2.2.2.2 ศาสนสถาน	35
2.2.3 จารึกและภาพจำหลักที่ปราสาทพนมรุ้ง.....	36
2.2.3.1 จารึกที่ปราสาทพนมรุ้ง.....	36
2.2.3.2 ภาพจำหลักที่ปราสาทพนมรุ้ง.....	42
2.3 ความสำคัญของปราสาทพนมรุ้งต่อชุมชนเขมรถิ่นไทย จังหวัดบุรีรัมย์.....	44
2.3.1 ปราสาทพนมรุ้งในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์.....	50
2.3.2 ปราสาทพนมรุ้งในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	53
บทที่ 3 การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์	55
3.1 ที่มาของโครงการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์.....	55
3.1.1 ความเป็นมาของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง	55
3.1.2 ที่มาของโครงการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์	61
3.1.2.1 นโยบายการท่องเที่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์.....	61
3.1.2.2 การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์.....	66
3.2 รูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง.....	67
3.2.1 พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้งและบัวแปดกลีบ	68
3.2.2 ขบวนแห่พระนางกุปตินทรลักษมีเทวีและเทพพาหนะ	76

3.2.3 การแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง	91
3.3 ความร่วมมือขององค์กรและชุมชนต่าง ๆ ในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง	94
3.3.1 ความร่วมมือขององค์กรต่าง ๆ ในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง	95
3.3.2 ความร่วมมือของชุมชนต่าง ๆ ในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง	100
บทที่ 4 การสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์”	102
4.1 วิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์”	102
4.1.1 การสร้างประเพณีใหม่ซ้อนลงไปประเพณีเดิมของชาวบ้าน	102
4.1.2 การนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมาสร้างจุดขายว่าเป็นของแท้ของ ดั้งเดิม	104
4.1.2.1 การนำหลักฐานในจารึกมาผูกเป็นเรื่องและตัวละคร	104
4.1.2.2 การนำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นเหตุการณ์สำคัญในการแสดงประกอบ แสงเสียง	114
4.1.2.3 การนำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นลักษณะเด่นของตัวละคร ในการแสดง ประกอบแสงเสียง	116
4.1.2.4 การนำหลักฐานเกี่ยวกับเทพพาทนะทั้งสิบมาสร้างเป็นขบวนแห่	120
4.1.2.5 การนำภาพศิลปะบนตัวปราสาทมาสร้างเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ใน กิจกรรมการท่องเที่ยว	123
4.1.3 การประชาสัมพันธ์และเลือกเวลาในการจัดประเพณีให้ตรงกับช่วงที่เกิด ปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องตรง 15 ประตู่	127
4.1.4 การสร้างความรู้สึกเป็นพี่น้องระหว่างชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดบุรีรัมย์กับชาว อุดร มีชัย	130
4.2 พลวัตของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง	131
ช่วงที่ 1 พลวัตจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐในปี 2534	132
ช่วงที่ 2 พลวัตของประเพณีในช่วงที่จัดการโดยจังหวัดบุรีรัมย์	134

4.3 บทบาทของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง.....	137
4.3.1 บทบาทด้านเศรษฐกิจ.....	138
4.3.2 บทบาทด้านสังคม.....	139
4.3.2.1 บทบาทในการสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งโดยอ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี.....	139
4.3.2.2 การนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์.....	140
4.3.2.3 การนำเสนออัตลักษณ์ของเขมรถิ่นไทย.....	141
4.3.2.4 การสร้างความศักดิ์สิทธิ์.....	142
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล.....	145
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	145
5.2 อภิปรายผลการวิจัย.....	147
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	154
รายการอ้างอิง.....	155
ภาคผนวก.....	159
บทละครที่ใช้ในการแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้ง.....	160
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	177

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 ลำดับการสร้างปราสาทที่สำคัญ ๆ ในสมัยพระนคร.....	20
ตารางที่ 2 ลำดับเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง	25
ตารางที่ 3 สภาพและเนื้อหาในจารึกภาษาเขมร	37
ตารางที่ 4 สภาพและเนื้อหาในจารึกภาษาสันสกฤต.....	38
ตารางที่ 5 คณะกรรมการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง	95
ตารางที่ 6 อำเภอที่รับผิดชอบขบวนแห่.....	99
ตารางที่ 7 รายชื่อผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งแต่ พ.ศ.2541.....	136

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	แผนผังปราสาทพนมรุ้ง.....	28
ภาพที่ 2	บริเวณเสานางเรียง	31
ภาพที่ 3	บันไดทางขึ้นถัดจากเสานางเรียง	31
ภาพที่ 4	ปราสาทประธานปราสาทพนมรุ้ง.....	32
ภาพที่ 5	แผนผังปราสาทพนมรุ้ง.....	34
ภาพที่ 6	ขอบเขตตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ.....	47
ภาพที่ 7	ขอบเขตตำบลยายแยมพัฒนา ตำบลยายแยมวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ.....	47
ภาพที่ 8	ขอบเขตตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย	49
ภาพที่ 9	ศาลเจ้าพ่อปราสาททอง	51
ภาพที่ 10	ศาลเจ้าพ่อเขาพนมรุ้ง	52
ภาพที่ 11	ศาลเจ้าชายสายรุ้ง	52
ภาพที่ 12	รถยนต์ที่ใช้เป็นพาหนะของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศในสมัยนั้น) ที่เดินทางขณะเดินทางไปพนมรุ้ง.....	53
ภาพที่ 13	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศในสมัยนั้น) ทรงช้างเป็นพาหนะเมื่อเสด็จถึงพนมรุ้ง	54
ภาพที่ 14	การจำลองขบวนเสด็จพระนางกุปตินทรลักษมีเทวี เมื่อปี พ.ศ.2534	59
ภาพที่ 15	ขบวนหงส์ เมื่อปี พ.ศ.2534	60
ภาพที่ 16	การแสดงประกอบแสงเสียง เมื่อปี พ.ศ.2534	60
ภาพที่ 17	ผังแสดงจุดจัดกิจกรรมของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งทั้ง 3 กิจกรรม	68
ภาพที่ 18	องค์ประกอบของปะรำพิธีและการทรงสนานควิลิ่งค์จำลอง	69
ภาพที่ 19	นายบุญส่ง ฉายเพชร (ด้านขวา) พราหมณ์ผู้ประกอบพิธี.....	75
ภาพที่ 20	พิธียกธงชัย	75
ภาพที่ 21	หัวหน้าส่วนราชการวางดอกไม้สัการะบริเวณบัวแปดกลีบ	76

ภาพที่ 22	การตั้งขบวนบริเวณศาลากลางบาท	77
ภาพที่ 23	ขบวนหงส์ พาหนะพระพรหม เทพประจำทิศเบื้องบน.....	79
ภาพที่ 24	ขบวนช้าง พาหนะพระอินทร์ เทพประจำทิศตะวันออก	80
ภาพที่ 25	ขบวนโค พาหนะพระอิสาน เทพประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ.....	81
ภาพที่ 26	ขบวนระมาต (แรด) พาหนะพระอัคนี เทพประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้	82
ภาพที่ 27	ขบวนคชสีห์ พาหนะพระกุเวร เทพประจำทิศเหนือ	83
ภาพที่ 28	ขบวนนกยูง พาหนะพระขันทกุมาร เทพประจำทิศใต้	84
ภาพที่ 29	ขบวนนาค พาหนะพระวรุณ เทพประจำทิศตะวันตก	85
ภาพที่ 30	ขบวนม้า พาหนะพระพาย เทพประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ.....	86
ภาพที่ 31	ขบวนรากษส พาหนะพระนิรฤติ เทพประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้	87
ภาพที่ 32	ขบวนกระบือ พาหนะพระยม เทพประจำทิศเบื้องล่าง.....	88
ภาพที่ 33	ขบวนเสด็จของพระนางอุบลดินทรลักษมีเทวีและนางจรียา	89
ภาพที่ 34	การรำอัสราบริเวณบัวแปดกลีบ.....	90
ภาพที่ 35	การรำอัสราบริเวณบันไดทางขึ้นปราสาท	91
ภาพที่ 36	นักแสดงประกอบแสงเสียงและอุปกรณ์ประกอบการแสดง	92
ภาพที่ 37	ดาราผู้แสดงเป็นพระนางอุบลดินทรลักษมีเทวี ปี 2558 (ลักษณนารา เปี้ยทา).....	107
ภาพที่ 38	ดาราผู้แสดงเป็นพระนางอุบลดินทรลักษมีเทวี ปี 2559 (สรวงสุตา ลาวัลย์ประเสริฐ)....	107
ภาพที่ 39	กษัตริย์นเรนทรทราทิตย์ทรงแสดงพระปรีชาสามารถในการยิงธนู	116
ภาพที่ 40	ภาพสลักบัวแปดกลีบบริเวณสะพานนาคราช	123
ภาพที่ 41	การจัดบริเวณบัวแปดกลีบให้เป็นจุดสักการะ	123
ภาพที่ 42	ภาพจำหลักที่ปราสาท พระวิษณุตรีวิกรมบนทับหลังประตูชั้นที่สองด้านทิศตะวันออก. 124	
ภาพที่ 43	อุปกรณ์ที่สร้างจากภาพจำหลัก	125
ภาพที่ 44	ธงประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในขบวนพระราชพิธีของกัมพูชา	125
ภาพที่ 45	หนังสือพิมพ์ลงข่าวประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ปี 2557.....	126

ภาพที่ 46 หนังสือพิมพ์ลงข่าวประชาสัมพันธ์งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง.....	127
ภาพที่ 47 หนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวกับปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ประตู่.....	129
ภาพที่ 48 แผ่นพับภาษาเขมรที่บรรยายเกี่ยวกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง.....	130
ภาพที่ 49 แผ่นพับภาษาเขมรที่บรรยายเกี่ยวกับพระนางอุปติษฐิ์ลักษมีเทวี.....	130
ภาพที่ 50 หนังสือพิมพ์ลงข่าวการส่งเสริมการท่องเที่ยว.....	138
ภาพที่ 51 หนังสือพิมพ์ลงข่าวเงินสะพัด.....	138
ภาพที่ 52 เว็บไซต์ของจังหวัดบุรีรัมย์นำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับกษัตริย์นเรนทราทิตย์.....	139
ภาพที่ 53 การแต่งการของนักแสดงระบำอัปสร.....	141
ภาพที่ 54 ธงตะขาบที่นำมาประดับในประเพณี.....	142
ภาพที่ 55 หนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวเกี่ยว พิธีบวงสรวง.....	143
ภาพที่ 56 หนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวกับ ปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ช่องประตู่.....	143
ภาพที่ 57 ร่างทรงประกอบพิธีกรรมในวันจัดงานบวงสรวง.....	143
ภาพที่ 58 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานปราสาทเมืองต่ำ.....	151
ภาพที่ 59 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานที่ปราสาทภูมิโปน.....	151
ภาพที่ 60 การแสดงองค์ที่ 1 วิถีถิ่นหล่อเลี้ยงประชา.....	161
ภาพที่ 61 การแสดงองค์ที่ 2 ศรีธรรมหาเทพผู้ปกปัก.....	162
ภาพที่ 62 การแสดงองค์ที่ 3 วิญญาณจงรักสถานสถิต.....	163
ภาพที่ 63 การแสดงองค์ที่ 4 ทิพยพิมานอันเรืองแรง.....	164
ภาพที่ 64 การแสดงองค์ที่ 5 สำแดงอิทธิฤทธิ์พิชิตไฟรี.....	166
ภาพที่ 65 การแสดงองค์ที่ 6 ประสงค์ต่อตีประจัญ.....	167
ภาพที่ 66 การแสดงองค์ที่ 7 โรมรันสงครามสายโลหิต.....	169
ภาพที่ 67 การแสดงองค์ที่ 8 กำหนดจิตละกิเลสสู่ทางสวรรค์.....	170
ภาพที่ 68 การแสดงองค์ที่ 9 มหัทศวรรษพนมรุ้งเพลินพิลาส.....	171
ภาพที่ 69 การแสดงองค์ที่ 10 พลังอำนาจสุริยาสดส่อง.....	172

ภาพที่ 70 การแสดงองค์ที่ 11 แซ่ซ้องคิระมนตรา	173
ภาพที่ 71 การแสดงองค์ที่ 12 สืบศรัทธาบูชามหาเทวะ.....	174
ภาพที่ 72 การแสดงองค์ที่ 13 ปีติสุขะศานติภิรมย์.....	175

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานประกอบด้วยคนหลายกลุ่มวัฒนธรรม มีภาษาพูด วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่น เฉพาะเผ่าพันธุ์ และที่เป็นลักษณะร่วมกัน บางกลุ่มวัฒนธรรม มีภาษาพูดใกล้เคียงกับภาษาไทยมาตรฐาน โดยเฉพาะกลุ่มไทยลาว ประกอบด้วย ไทยย้อ ผู้ไทย ไทยลาว ไทยแสก และไทยโคราช แต่บางกลุ่มวัฒนธรรมมีภาษาพูดที่แตกต่างไปจากภาษาไทยมาตรฐานอย่างสิ้นเชิง ได้แก่ กลุ่มที่พูดภาษามอญ-เขมร เช่น ไทยเขมร ไทยส่วย-ไทยกูย ซึ่งพบมากในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ โดยพูดได้ 2 ภาษา คือ ภาษาชนกลุ่มน้อยหรือภาษาถิ่นของตนและภาษาไทยมาตรฐาน กลุ่มวัฒนธรรมในภาคอีสานสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ 1. กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว 2. กลุ่มวัฒนธรรมมอญ-เขมร 3. กลุ่มวัฒนธรรมไทยโคราช (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 6, 2542: 1846 – 1847)

กลุ่มวัฒนธรรมหลักทั้ง 3 กลุ่มนี้มีลักษณะการอยู่อาศัยกระจายไปทั่วพื้นที่ของบริเวณภาคอีสาน กลุ่มวัฒนธรรมไทยโคราชพบการกระจายตัวในแถบจังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว พบการอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณทางตอนบนของภาคและกระจายไปในทุกจังหวัดทั่วภาคอีสาน กลุ่มวัฒนธรรมมอญ-เขมร อาศัยอยู่บริเวณเขตรอยต่อชายแดนไทย-กัมพูชา ตอนล่างของภาคอีสาน โดยเรียกพื้นที่บริเวณดังกล่าวว่า “อีสานใต้” มี 4 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และนครราชสีมา (ธิดา สาระยา, 2538: 49)

บริเวณอีสานใต้มีชุมชนเขมรถิ่นไทยที่มีภาษา วัฒนธรรม ประเพณีเฉพาะเป็นของตนเอง เช่น มีพิธีโถงมะม่วง เป็นพิธีกรรมในการรักษาการเจ็บป่วย พิธีมังกวลจองโต เป็นพิธีสู่ขวัญแบบพื้นบ้าน นิยมจัดในงานมงคล เช่น งานมงคลสมรส ขวัญนาค โคนจุก ยกเสาเอก ขึ้นบ้านใหม่ มีเพลงพื้นบ้าน เช่น จเรียง กันตรึม มีการละเล่น เช่น เรือมตรีด เรือมอันเร นอกจากนี้ในแถบอีสานใต้ยังมีประเพณีที่มีลักษณะเฉพาะของตน คือ “ประเพณีเลิงพนม” หรือ “ประเพณีขึ้นเขา” เพื่อไปทำบุญ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ประเพณีขึ้นเขาสวาย ที่วนอุทยานเขาสวาย ตำบลนาบัว อำเภอ จังหวัดสุรินทร์ จัดขึ้นทุกเดือนห้าของปี มีกิจกรรมสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาสวาย ได้แก่ พระใหญ่หรือพระพุทธรูปทรงมณฑล รอยพระพุทธรูปบาทจำลอง อัฐิหลวงปู่ดูลย์ อดุลโธ พระพุทธรูปองค์ดำ หลวงปู่สวน ปราสาทหินพนมสวาย ศาลเจ้าแม่กวนอิม เต่าหินศักดิ์สิทธิ์ สระน้ำศักดิ์สิทธิ์ และร่วมเคาะระฆัง 1,080 ใบ เพื่อเป็นสิริมงคล ประเพณีขึ้นเขากระโดง ที่วนอุทยานภูเขาไฟกระโดง ตำบลเสม็ด อำเภอ เมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่จัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายน มีกิจกรรมการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การอัญเชิญผ้าอังสะพระสุภัทรบพิตรขึ้นภูเขไฟกระโดงทางบันไดนาคราช 297 ชั้น ผ่านรอยพระพุทธรูปจำลองที่อยู่บนยอดเขา กิจกรรมสงฆ์น้ำพระสงฆ์ 99 รูป และรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ บริเวณอีสานใต้ยังมีปราสาทขอมจำนวนมากที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของอารยธรรมเขมรโบราณ ปราสาทเหล่านี้เป็นศิลปะขอมอย่างเห็นได้ชัด ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2540: 18) กล่าวถึงวัฒนธรรมขอมสมัยเมืองพระนครที่แพร่เข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ว่า

ทางหนึ่ง มาทางใต้ผ่านเมืองเขาพนมดงเร็กมายังศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และนครราชสีมา ทำให้บ้านเมืองในกลุ่มน้ำมูลรับวัฒนธรรมขอมอย่างเต็มที่ เกิดการสร้างปราสาทหินและบารายตะพัง อันเป็นองค์ประกอบของชุมชนแบบขอมอย่างมากมาย

ตัวอย่างปราสาทขอมในแถบนี้ เช่น ปราสาทพิมาย ปราสาทพนมวัน ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ เป็นต้น ในบรรดาปราสาทขอมทั้งหมด ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2549) ให้ความเห็นว่า ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย

ปราสาทพนมรุ้ง ตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นปราสาทที่สร้างตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย นับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด เขาพนมรุ้งจึงเปรียบเสมือนเขาไกรลาสซึ่งเป็นที่ประทับของพระศิวะ เมื่อพิจารณาองค์ประกอบและแผนผังของปราสาทพนมรุ้ง เห็นได้ว่าการออกแบบในลักษณะเป็นแนวเส้นตรง โดยเน้นความสำคัญของจุดศูนย์กลาง นั่นคือปราสาทประธาน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านขวาของบันไดทางขึ้นสู่ศาสนสถานมีอาคารที่เรียกว่าพลับพลา อาคารนี้คงเป็นอาคารที่เรียกกันในปัจจุบันว่า พลับพลาเปลื้องเครื่อง ซึ่งเป็นที่พักจัดเตรียมองค์ของพระมหากษัตริย์ ก่อนเสด็จเข้าสู่การสักการะเทพเจ้าหรือประกอบพิธีกรรมในบริเวณศาสนสถาน (กองโบราณคดี, 2531: 5) ตามหลักการแบ่งเขตการปกครอง ปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ แต่มีเส้นทางขึ้น-ลงปราสาท 2 เส้นทาง คือด้านทิศตะวันออกเป็นเส้นทางจากอำเภอประโคนชัย และด้านทิศตะวันตกเป็นเส้นทางจากอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ดังนั้นเขตชุมชนที่อยู่ใกล้บริเวณปราสาทพนมรุ้งจึงมีทั้งชุมชนในเขตอำเภอประโคนชัย และชุมชนในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติ คนในชุมชนแถบนี้คงนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ บนเขาพนมรุ้งมาแต่โบราณ ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2540: 436) กล่าวว่า

ก่อนที่จะมีการสร้างปราสาทขึ้นถวายพระศิวะนั้น บริเวณยอดเขาพนมรุ้งคงเป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์ของคนในท้องถิ่นนี้ อาจจะเป็นสิ่งสิ่งสถิตของเทพเจ้าประจำถิ่นก็ได้ แต่เมื่อผู้นำท้องถิ่นเกิดมีความสำคัญจนถึงขนาดเป็นพระญาติผู้ใหญ่ของพระมหากษัตริย์แห่งเมืองพระนคร การเปลี่ยนแปลงฐานะของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าประจำถิ่นก็เกิดขึ้นตามมา

จากคำกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในชุมชนแถบนี้ในอดีตอาจจะเคยบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นมาก่อนที่จะมีการนับถือพระศิวะ ปราสาทพนมรุ้งถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน “ประมาณ พ.ศ.2437 มีผู้สร้างรอยพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ในคูหาองค์ปรางค์น้อย ให้เป็นสิ่งสักการบูชาทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในบริเวณนั้น ชาวบ้านในบริเวณเชิงเขาพนมรุ้งและชุมชนใกล้เคียงจะเดินทางขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปในช่วงวันสงกรานต์ของทุกปี” (อริสา รามโกมุท, 2538: 43) จนกระทั่งในปี พ.ศ.2481 เจ้าคุณโสภาธรรมญาณ วัดท่าประสิทธิ์ จังหวัดสุรินทร์ ได้เดินทางมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่เขพนมรุ้ง ในขณะนั้นยังไม่ได้มีการบูรณะปราสาท และการเดินทางก็ยังไม่สะดวกสบาย ท่านเห็นว่าที่จังหวัดสุรินทร์มีประเพณีขึ้นเขาสวายในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 ของทุก ๆ ปี และมองว่าเป็นประเพณีที่ดี ทำให้ชาวบ้านได้ร่วมกันทำบุญ จึงริเริ่มให้มีการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปี พ.ศ. 2485 วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ชาวบ้านจะเดินทางเท้าขึ้นมาทำบุญที่วัดเชิงปราสาท (สมบัติอีสานใต้ 33, 2534)

ในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งนี้ ชาวบ้านจะทำบุญไหว้พระ นมัสการรอยพระพุทธรูปจำลอง สรงน้ำพระภิกษุ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ จัดงานสมโภช มีการละเล่นต่าง ๆ และมีการแสดงกันตรึม เรือมอันเร (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2543: 5) ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจึงเป็นประเพณีชาวบ้านในชุมชนโดยรอบมาแต่เดิม เป็นการขึ้นไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ใช่พระศิวะตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย แต่เป็นการขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปจำลองที่ประดิษฐานในคูหาองค์ปรางค์น้อย ชาวบ้านเชื่อว่า ในช่วงชีวิตของตนจะต้องขึ้นเขาพนมรุ้งเพื่อไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างน้อยหนึ่งครั้ง ความเชื่อนี้ได้สืบทอดและยึดปฏิบัติกันรุ่นต่อรุ่นสืบมา (นงคราญ สุขสม, 2548)

กิจกรรมในปี พ.ศ.2531 กรมศิลปากรได้เปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งหลังจากบูรณะเสร็จสมบูรณ์ ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งแบบเดิมก็ยังมีมาจนกระทั่ง พ.ศ.2534 มีการร่วมมือกันระหว่างจังหวัดบุรีรัมย์ อุทยานประวัติศาสตร์เขาพนมรุ้ง และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1) ได้ปรับเปลี่ยนประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งให้เป็นงานและสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีมติให้เป็นงานประจำปี แนวคิดหลักของการจัดประเพณียังคงเป็นการบูชา

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (นงคราญ สุขสม, 2548: 115) การจัดประเพณีได้เพิ่มขึ้นเป็น 2-3 วัน ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี

จากการที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเบื้องต้น เมื่อวันที่ 4-5 เมษายน พ.ศ.2558 พบว่า ปัจจุบันองค์ประกอบในการจัดงานประเพณีนี้มี 3 ส่วนหลัก คือ

1. พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง จะจัดขึ้นในวันแรกของงาน มีพิธีบวงสรวง 2 จุด ได้แก่ พิธีบวงสรวงบริเวณตัวปราสาท และพิธีบวงสรวงบัวแปดกลีบ

2. การจำลองขบวนเสด็จพระนางอุปดิณฑรลักษมีเทวี จะจัดขึ้นในช่วงบ่ายของวันที่ 2 และวันที่ 3 ของงาน เป็นการจำลองขบวนเสด็จของพระนางอุปดิณฑรลักษมีเทวี พร้อมนางจรียา นางสนองพระโอษฐ์ และขบวนแห่เทพพาหนะทั้ง 10 ซึ่งเป็นเทพพาหนะของเทพประจำทิศ ได้แก่ ขบวนหงส์ ขบวนช้าง ขบวนวัว ขบวนระมัด ขบวนคชสีห์ ขบวนยกยุง ขบวนนาค ขบวนม้า ขบวนราक्षส และขบวนกระบือ ในขบวนมีการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ธงรูปปราสาท พัดพัดदान ทางนกกยุง ฉัตร เป็นต้น ผู้รับผิดชอบขบวนแห่ คือ อำเภอต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณเขาพนมรุ้ง ได้แก่ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอบ้านกรวด อำเภอหนองกี่ และอำเภอละหารทราย โดยที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ได้จัดประชุมเพื่อแบ่งหน้าที่

3. การแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้ง จะจัดขึ้นในช่วงค่ำของวันที่ 2 และวันที่ 3 ของงาน เป็นการแสดงที่บอกเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างปราสาทแห่งนี้ มีผู้แสดงกว่า 300 คน

การจัดกิจกรรมดังกล่าวมีผู้เข้าร่วมงานทั้งคนในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอื่น ๆ ที่น่าสนใจคือมีการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชามาร่วมงานด้วย

จากการศึกษาเบื้องต้น ผู้วิจัยเห็นว่า ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งที่ร่วมมือโดยที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ อุทยานประวัติศาสตร์เขาพนมรุ้ง และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1) ร่วมกันจัดขึ้นข้างต้นมีลักษณะที่เรียกว่าเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ซึ่ง ศิราพร ณ ถลาง (2558: 360) เป็นผู้คิดคำนี้ขึ้นโดยจัดกลุ่มประเพณีพิธีกรรมในสังคมไทยทุกวันนี้ ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ “ประเพณีสืบสาน” และ “ประเพณีสร้างสรรค์”

ประเพณีสืบสาน ส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมในประเพณี 12 เดือน (calendrical rites) ที่สืบทอดมาในวิถีไทยในภาคต่าง ๆ และยังปฏิบัติอยู่ในชุมชนชนบทปัจจุบัน แต่การสืบทอดของประเพณีเหล่านี้ยังมี “พลวัต พัฒนา ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทและวัตถุประสงค์ของการจัดงานในปัจจุบัน” ส่วน ประเพณีสร้างสรรค์ เป็นประเพณีที่มีการ “ประยุกต์ ต่อยอด ประดิษฐ์ใหม่ หรือ สร้างสรรค์ใหม่ ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งบริบทที่ส่งผลในการสร้างสรรค์ประเพณี ได้แก่ บริบทโลกาภิวัตน์ บริบทการท่องเที่ยว บริบทอาเซียน หรือบริบทข้ามพรมแดน” ดังนั้น ประเพณีสร้างสรรค์

ตามที่ศิริพร ณ ถลาง เสนอไว้ จึงหมายถึง “พิธีกรรมที่เป็นทั้งการผลิตซ้ำประเพณีเดิมในบริบทใหม่ และพิธีกรรมที่สร้างใหม่ในบริบทใหม่ (โดยหวังจะให้ทำกันเป็นประเพณีสืบต่อ ๆ ไป)” ทั้งนี้ ศิริพร ณ ถลาง (2558) เสนอว่า ประเพณีสร้างสรรค์ มีวิธีคิดหรือวิธีการสร้างสรรค์ในหลายลักษณะ ได้แก่ การผลิตซ้ำ/ประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ ๆ การหยิบยืมประเพณีข้ามภาค การผสมหลายพิธีเข้าด้วยกัน การรื้อฟื้นประเพณีเก่า การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม

เมื่อเปรียบเทียบประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งกับลักษณะของประเพณีสร้างสรรค์ดังกล่าวมาข้างต้น ในเบื้องต้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่ามีลักษณะสอดคล้องกันบางประการ เช่น วิธีการสร้างสรรค์นั้น มีการประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ ๆ กล่าวคือ ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบันยังคงเน้น “สืบสาน” เรื่องของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เอาไว้ มีการ “สร้างสรรค์” โดยปรับจากการเดินทางขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูป เป็นพิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง มีการจำลองขบวนเสด็จพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีและเทพาหนะทั้ง 10 และการแสดงประกอบแสงเสียงเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้ง โดยสร้างตำนานเกี่ยวกับเทพาหนะทั้ง 10 และนำเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีมาใช้ พร้อมอธิบายว่าเป็น “แบบเขมรโบราณ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการสร้างสรรค์เหล่านี้มีวิธีคิดหลายอย่างประกอบกัน

เมื่อผู้วิจัยสืบค้นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง พบว่ามีงานวิจัย 2 เรื่อง ได้แก่

1. งานวิจัยเรื่อง **Factors contributing to the success of cultural event management a case study: the Phanom Rung festival, Buriram province** ของ พัชรี ธาณี (2549) งานวิจัยนี้ศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ผลของการวิจัยเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวิธีดำเนินการจัดประเพณีให้ประสบผลสำเร็จ และเสนอแนะข้อบกพร่องของการดำเนินการจัดประเพณีดังกล่าว

2. งานวิจัยเรื่อง **ปราสาทพนมรุ้ง: แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม** ของ ธิตติพงศ์ พิรุณ (2553) งานวิจัยนี้ศึกษาประวัติความเป็นมาของพิธีกรรม โดยศึกษาเฉพาะพิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สภาพของพิธีกรรมในปัจจุบันและปัญหาของพิธีกรรมดังกล่าว ผลการศึกษาเน้นอธิบายองค์ประกอบของพิธีกรรม และมองว่าพิธีกรรมดังกล่าวเป็นปัญหา เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม พร้อมทั้งแนะนำแนวทางในการแก้ปัญหา

งานวิจัยข้างต้นของ พัชรี ธาณี การศึกษาวิจัยในสาขาการจัดการวัฒนธรรมและเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและสัมภาษณ์ในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง พ.ศ. 2548 ส่วนงานวิจัยของ ธิตติพงศ์ พิรุณ เป็นการศึกษาในสาขาวัฒนธรรมศาสตร์ ที่ศึกษาเฉพาะพิธีกรรม ซึ่งเป็นหนึ่งใน 3 กิจกรรมหลักของการจัดประเพณีนี้ แม้งานวิจัยดังกล่าวจะศึกษาข้อมูลคือประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเช่นเดียวกับการวิจัยครั้งนี้ แต่ก็มีประเด็นศึกษาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาประเพณีดังกล่าวในฐานะที่เป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ซึ่งเป็นประเด็นที่งานวิจัยทั้ง

2 เรื่องข้างต้นยังไม่ได้ศึกษาไว้ ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงจะศึกษาวิธีคิดในการสร้างประเพณี การนำเรื่องเล่าและสัญลักษณ์มาใช้ในประเพณี รวมทั้งศึกษาพลวัตและบทบาทของประเพณีดังกล่าวในเชิงคติชนวิทยา ด้วยเห็นว่า การวิจัยในประเด็นเหล่านี้นอกจากจะช่วยให้เข้าใจการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งแล้ว ยังจะช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ “ประเพณีสร้างสรรค์” หรือ “คติชนสร้างสรรค์” ในท้องถิ่นอื่น ๆ ที่ปัจจุบันมีการนำตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมมาประยุกต์ ต่อยอด ประดิษฐ์ใหม่ หรือ สร้างสรรค์ใหม่กันอย่างหลากหลายได้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อ

1. ศึกษาวิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย
2. วิเคราะห์พลวัตและบทบาทของประเพณีดังกล่าว

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบันเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่แสดงให้เห็นวิธีคิดในการสร้างและการนำเรื่องเล่าและหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง มานำเสนอในรูปแบบของพิธีกรรม ขบวนแห่ และการแสดงประกอบแสงเสียง ประเพณีนี้สะท้อนให้เห็นพลวัตจากพิธีกรรมของชาวบ้านสู่การเป็นงานประจำปีที่มีสัมพันธ์กับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้จะศึกษาโดยเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ที่จัดโดยการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ ในปี พ.ศ.2558-2559 และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบริเวณเชิงเขาพนมรุ้ง ได้แก่ ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปราสาทเขาพนมรุ้งและประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง
2. เก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งและชุมชนบริเวณเชิงเขาพนมรุ้ง
3. วิเคราะห์วิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง
4. วิเคราะห์พลวัตและบทบาทของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย
5. สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1.6 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ลักษณะสนามวิจัยของงานวิจัยนี้เป็นประเพณีประจำจังหวัดซึ่งจัดปีละ 1 ครั้ง ระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ในวันจัดงานและเก็บข้อมูลอย่างเต็มที่จึงมี 2 ครั้ง ได้แก่ 1) วันที่ 4-5 เมษายน พ.ศ.2558 และ 2) วันที่ 1-2 เมษายน 2559 อีกทั้งได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมในปี 2560 อีกด้วย ทั้งนี้ได้ลงภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลต่าง ๆ จากชุมชนที่อยู่เชิงเขาพนมรุ้ง ในช่วงปี 2558-2559 อย่างต่อเนื่อง โดยมีแหล่งที่มาของข้อมูลและเกณฑ์การคัดเลือกผู้บอกข้อมูลสำคัญ (key informant) ดังนี้

1.6.1 ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ

การสืบค้นเอกสารเก่าที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดบุรีรัมย์และประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในอดีตที่มีการตีพิมพ์ทั้งในรูปแบบหนังสือหรือเอกสารอื่น ๆ ผู้วิจัยได้สืบค้นจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ หอสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ สถานที่เหล่านี้เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่มีเอกสารเก่าที่ตีพิมพ์ตั้งแต่ปี 2528 และเป็นเอกสารที่ไม่มีการเผยแพร่อย่างแพร่หลาย ข้อมูลที่ได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในช่วงปี 2528-2534 นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ขอความอนุเคราะห์ข้อมูลจากที่ทำการจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่จัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบัน โดยเริ่มจากการออกจดหมายจากภาควิชาภาษาไทย เพื่อขออนุญาตผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ในการขอข้อมูลต่าง ๆ จึงทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่นอกเหนือจากการเก็บข้อมูลภาคสนามในวันจัดประเพณี และเห็นกระบวนการจัดการต่าง ๆ ที่เป็นการเตรียมการก่อนวันจัดงาน จากทั้งเอกสารทางราชการ บันทึกการประชุม ซึ่งเป็นข้อมูลด้านการจัดประเพณีที่ใช้ประกอบการศึกษาในงานวิจัยนี้

1.6.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลสำคัญ

งานวิจัยนี้นอกจากลงภาคสนามเพื่อสืบค้นข้อมูลจากเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ของจังหวัดแล้ว ยังได้เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ซึ่งจะเป็นข้อมูลส่วนสำคัญ เนื่องจากเป็นข้อมูลที่มาจากประสบการณ์หรือการรับรู้ที่ไม่ได้บันทึกไว้เป็นเอกสาร ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์คณะผู้จัดงานและชาวบ้านในชุมชน ดังนี้

6.1.2.1 คณะผู้จัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ปี 2534

เนื่องจากประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งที่จัดโดยจังหวัดบุรีรัมย์ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2534 มีคณะผู้จัดที่หลักเป็นอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ คือ รองศาสตราจารย์

ดร.ภูมิจิต เรืองเดช และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรเชต วรคามวิชัย ซึ่งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ทั้งสองท่าน เกี่ยวกับการจัดงานในปี 2534 ทำให้ได้ข้อมูลของช่วงเวลาดังกล่าวมาประกอบการศึกษาด้าน ความเป็นมาของประเพณี และการเลือกสัมภาษณ์ทั้งสองท่านนี้ เนื่องจากเป็นคนในท้องถิ่นและยัง อาศัยอยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์ ในขณะที่อีกหลายท่านที่เป็นคณะผู้จัดงานในอดีตได้ย้ายไปอยู่ในจังหวัดอื่น แล้ว

6.1.2.2 คณะผู้จัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบัน

การสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลสำคัญจากคณะผู้จัดหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในประเพณี ขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบัน จะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกมาประกอบการวิเคราะห์ ผู้วิจัยจึงได้ติดต่อสัมภาษณ์ คณะผู้จัดงาน ดังนี้

1) ผู้ประสานงานการจัดงาน

นางสาวซูใจ ซาดแดง (ปลัดจังหวัดบุรีรัมย์)

2) ผู้เขียนบทละครในประเพณี ชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย”

นายหมวดเอกธารณา คชเสนี

3) ผู้คำนวณวันที่เกิดปรากฏการณ์ปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15

ประตุ

Mr.Asger Mollerup

4) ผู้บรรยายขบวนแห่

นางเหล็กใน สุขจันทร์ (ผู้บรรยายภาษาอังกฤษ)

นายสินวัตร วาลีประโคน (ผู้บรรยายภาษาเขมร ปี 2558)

Mr.Borey Leang (ผู้บรรยายภาษาเขมร ปี 2559)

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบัน มีการแบ่งหน้าที่หลายฝ่าย แต่ ผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์ผู้ประสานงานการจัดงาน เนื่องจากเป็นผู้ให้สามารถให้ข้อมูลได้อย่างครบถ้วน ที่สุด ส่วนการสัมภาษณ์บุคคลที่ต่าง ๆ ข้างต้นสามารถทำให้เห็นถึงที่มาของการแสดง การเลือกวันจัดงาน รวมทั้งที่มาของบทบรรยายที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาเขมร ซึ่งสามารถนำไปประกอบการ วิเคราะห์ได้

6.1.2.3 ชาวชุมชนบริเวณเชิงเขาพนมรุ้ง

การสัมภาษณ์คนในชุมชนบริเวณเชิงเขาพนมรุ้งทั้งด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออก ทำให้เห็นถึงภาพอย่างคร่าว ๆ ของการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งโดยชุมชนในอดีต รวมทั้งการรับรู้และการให้ความร่วมมือของคนในชุมชนในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งที่สืบเนื่องมาจนปัจจุบันด้วย ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ที่เป็นผู้รู้และเป็นตัวแทนชุมชนเพื่อร่วมจัดประเพณีนี้ ดังนี้

- 1) บ้านดอนหนองแหน นายอานนท์ เกษวารี
- 2) บ้านโคกเมือง นายประพัฒน์ แวงวงศ์ นางสาวสัมพันธ์ สืบวัน
- 3) บ้านหนองบัวราย นางเอี่ยม สงครามรอด

การสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ใช่การสัมภาษณ์แบบเดียว แต่จะเป็นการนั่งล้อมวงที่มีชาวบ้านคนอื่น ๆ เข้ามาร่วมสนทนาด้วย และช่วยกันเสริมในบางประเด็นที่อยู่ในความทรงจำของแต่ละคน ซึ่งจะทำได้ข้อมูลที่มีรายละเอียดมากยิ่งขึ้น

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้เข้าใจการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัย
2. เป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในเชิงคติชนวิทยาและศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจำแนกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ งานวิจัยเกี่ยวกับจารึก งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง และงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์ มีรายละเอียดดังนี้

1.8.1 งานวิจัยเกี่ยวกับจารึก

งานวิจัยเรื่อง **จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง** พระราชานิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2521) มีวัตถุประสงค์เพื่ออ่านและแปลจารึกสันสกฤตและเขมร ซึ่งพบที่ปราสาทพนมรุ้ง พร้อมทั้งเสนอข้อมูลทางภาษาศาสตร์ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์และศาสนา ในสมัยนั้น ผลการศึกษาพบว่า เนื้อความในจารึกให้ข้อมูลทั้งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และข้อมูลด้านสังคมวิทยาและศาสนา ข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่า เป็นเรื่องของนเรนทราทิตย์ พระญาติสนิทของ

พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 มีบทสรรเสริญเรนทราทิตย์ว่า ทรงเป็นผู้ที่มีความงาม ทรงมีความเป็นกวี ทรงเป็นผู้มีปัญญาและความรู้ ทรงปรีชาชาญด้านการรบ ทรงมีความแก่กล้าในพรต การสรรเสริญนี้มีลักษณะเป็นการสรรเสริญพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนข้อมูลด้านสังคมวิทยาและศาสนาพบว่า แม้ข้อมูลในจารึกมิได้เป็นข้อมูลทางสังคมวิทยาโดยตรง แต่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของกลุ่มชนที่อาศัยบริเวณพนมรุ้งทั้งในปัจจุบันและอดีต สิ่งที่เห็นได้ชัดคือคำเรียกชื่อภูเขาว่า พนมรุ้ง ซึ่งเป็นชื่อเรียกเดียวกันที่ปรากฏในจารึกว่าเขมรว่า vnam run และในจารึกสันสกฤตว่า สตูลาหริ หรือ สตูลไสล ซึ่งแปลว่าภูเขาใหญ่เช่นเดียวกัน การเรียกชื่อภูเขาแบบเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลงเช่นนี้ สันนิษฐานได้ว่าชุมชนบริเวณรอบเขาพนมรุ้งเป็นชุมชนที่อยู่ต่อ ๆ กันโดยไม่ขาดสาย ในด้านศาสนาและความเชื่อ ในจารึกปรากฏสิ่งของที่ถวายแด่เทพเจ้าหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ของที่ถวาย ได้แก่ น้ำมัน งา ถั่ว เปลือกข้าวแพะ หมู และสุรา ซึ่งการถวายสุรานั้นเป็นของถวายตามศาสนาฮินดู ไศวนิกาย ที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิตันตระ นอกจากนี้ยังพบธรรมเนียมการสร้างรูปเคารพแทนบรรพบุรุษอีกด้วย งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากงานแสดงในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ได้นำเรื่องราวที่ปรากฏในจารึกมาสร้างในกิจกรรมการท่องเที่ยว จึงเป็นข้อมูลส่วนสำคัญที่ใช้ประกอบการวิเคราะห์วิธีคิดในการสร้างประเพณี

1.8.2 งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาพัฒนาการของชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18) ของ ปริยานุช จุมพรม (2548) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง ในช่วงระยะเวลาไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 18 ว่ามีชุมชนโบราณเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อใด ในสมัยใด และชุมชนมีความสัมพันธ์กับปราสาทพนมรุ้งด้านใดบ้าง โดยศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในรัศมี 10 กิโลเมตรจากปราสาทเขาพนมรุ้ง ผลการศึกษา พบชุมชนโบราณจำนวนกว่า 50 แห่ง และสามารถแบ่งพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 สมัยก่อนเมืองพระนคร (ก่อนพุทธศตวรรษที่ 15) ในช่วงนี้มีชุมชนไม่หนาแน่น มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ และชุมชนยังเป็นแหล่งถลุงโลหะเพื่อใช้ในชุมชนและเพื่อจำหน่ายยังชุมชนใกล้เคียงอื่น ๆ ในระยะที่ 2 สมัยประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 ช่วงนี้มีปรากฏร่องรอยของอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรที่กระจายเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง การรับวัฒนธรรมเขมรก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ทำให้มีชุมชนจำนวนมากขึ้น อิทธิพลเขมรที่ปรากฏชัดในช่วงนี้ คือ การสร้างปราสาทอิฐ 2 หลังบนพนมรุ้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศาสนาฮินดูที่เผยแพร่เข้ามาในบริเวณนี้ ชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้งมีการอาศัยอยู่ต่อเนื่องจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18

มีการก่อสร้างปราสาทพนมรุ้งเพิ่มเติม ส่วนด้านความสัมพันธ์ของชุมชนโบราณกับปราสาทพนมรุ้ง คือ การเป็นศูนย์กลางทางด้านศาสนาฮินดู ลัทธิไสยเวทย์ และศูนย์กลางของชุมชนสำหรับการติดต่อ แลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนทั้งที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันและที่อยู่ห่างไกลออกไป งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ ต่อผู้วิจัยในด้านของข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง

งานวิจัยเรื่อง **The comparative study of ancient settlements at Kol in Cambodia and Phnom Rung in Thailand** ของ Kim Samnang (2009) มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานโบราณในสมัยพระนครซึ่งกระจายตัวอยู่รอบ บริเวณโกลและพนมรุ้ง และเปรียบเทียบความเหมือนต่างของทั้งสองแห่ง ผลการศึกษาพบว่า โกลและพนมรุ้งมีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีร่องรอยของชุมชนโบราณหลงเหลืออยู่ มากและกระจายทั่วบริเวณทั้งสองแห่ง ต่อมาพื้นที่บริเวณโกลและพนมรุ้งต่างพัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ซึ่งมีประชาชนอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นในสมัยพระนครตามแบบการตั้งเมืองเดียวกัน ซึ่งได้รับ อิทธิพลมาจากราชสำนักพระนคร มีการสร้างอนุสรณ์สถาน สระน้ำ และถนนเพื่ออำนวยความสะดวก ของประชาชนบริเวณนั้น ชุมชนบริเวณพนมรุ้งเป็นพื้นที่ประชากรหนาแน่นในช่วงศตวรรษที่ 9 – 13 และคงเป็นเมืองสำคัญที่เป็นเส้นทางจากพระนครไปยังพิมาย นอกจากนี้บริเวณพนมรุ้งยังเป็นเมืองที่ พระมหากษัตริย์ให้ความสำคัญ แม้จะเป็นพื้นที่ห่างไกลจากพระนคร ส่วนลักษณะคล้ายที่พบใน บริเวณของทั้งสองแห่ง เป็นลักษณะคล้ายที่มีผลมาจากอิทธิพลของราชสำนักพระนคร ได้แก่ แผนผัง พื้นที่โดยทั่วไปของศาสนสถาน ที่กักเก็บน้ำ โคกหรือเนิน ที่ตั้งบ้านเรือน และโครงสร้างทางวิศวกรรม-โยธาของร่องรอยเส้นทางคมนาคม ลักษณะที่แตกต่าง ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์โดยรวม และโครงสร้างด้านวิศวกรรมในส่วนของการสร้างสะพานหินโบราณ งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ด้าน ลักษณะของชุมชนโบราณบริเวณรอบปราสาทเขาพนมรุ้ง

ความสำคัญของงานวิจัยข้างต้นนั้น งานวิจัยของปริญานุช จุ่มพรม ศึกษาชุมชน โบราณบริเวณเขาพนมรุ้งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในรัศมี 10 กิโลเมตรจาก เขาพนมรุ้ง ส่วนงานวิจัยของ Kim Samnang ศึกษาจากภาพถ่ายดาวเทียม ที่ทำให้เห็นลักษณะของ เมืองโบราณระหว่างบริเวณเขาพนมรุ้งกับเมืองโกลว่ามีการตั้งเมืองด้วยรูปแบบเดียวกัน ผลจากการ วิจัยทั้ง 2 เรื่อง เป็นส่วนที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนบริเวณเขาพนมรุ้งกับเมือง พระนครได้อย่างชัดเจน

1.8.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

งานวิจัยเรื่อง **Factors contributing to the success of cultural event management a case study: the Phanom Rung festival, Buriram province** ของ Patcharee Thane (2006) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการจัดงานทางวัฒนธรรมงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและสัมภาษณ์ในช่วง พ.ศ. 2548 ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการจัดงานมี 9 ปัจจัยหลัก ได้แก่

1. การจัดโปรแกรมและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ในขบวนของการแสดงได้ให้ความรู้แก่ผู้ชมผ่านหลายทาง ได้แก่ การจัดนิทรรศการ การให้พิธีกรบรรยายขบวนแต่ละขบวนทั้งภาษาไทยและอังกฤษ
2. การจัดการประชาสัมพันธ์โดยใช้สื่อต่าง ๆ ในการประชาสัมพันธ์ เช่น โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ผวนกับการประชาสัมพันธ์ที่ใช้ภาษาหลายภาษา
3. การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น การปรับปรุงห้องสุขาให้สะอาด และสะดวกยิ่งขึ้น อาหารตามร้านค้ามีความหลากหลาย
4. การจัดโปรแกรมอาหารเย็น พื้นที่มีความเป็นโบราณ มีการจัดผังและระบุลำดับโต๊ะอย่างชัดเจน ประเภทของอาหารควรมีหลากหลายประเภท และการแสดงในช่วงรับประทานอาหารควรจะเป็นทั้งความบันเทิงและให้ความรู้
5. การจัดการสาธารณูปโภคและการคมนาคมขนส่ง ควรมีรถรับส่งจากบริเวณงานไปยังตัวเมือง หรือตัวเมืองที่สำคัญ ๆ บริเวณใกล้เคียง ๆ เส้นทางหลักในการเดินทางควรมีการบอกทิศทางหรือตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอื่น ๆ
6. การจัดสถานที่และเวที ควรจัดพื้นที่สำหรับชมการแสดงให้เพียงพอ ปลอดภัย และจัดนักแสดงให้เหมาะสมแก่พื้นที่การแสดง
7. การให้บริการของเจ้าหน้าที่ ควรเพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่เพื่อรับรองผู้เข้าชม เจ้าหน้าที่แต่ละส่วนควรมีรายละเอียดของงานและรับผิดชอบในหน้าที่ของตน
8. การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติม ควรมีบริการตู้เอทีเอ็ม เคาน์เตอร์แลกเปลี่ยนเงินและโทรศัพท์สาธารณะที่สามารถใช้งานได้ เนื่องจากบริเวณการจัดงานห่างจากตัวเมือง
9. การจัดการเกี่ยวกับค่าเข้าชม ซึ่งประกอบด้วยค่าเข้าชมงาน 20 บาท / คน ค่าโต๊ะอาหารในตอนเย็น 1,000 บาท / 8 คน และค่าเข้าชมการแสดง แสง เสียง 200 บาท / คน ถือเป็นราคาที่เหมาะสม งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ในด้านข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบของการจัดงานในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา

งานวิจัยเรื่อง **ปราสาทพนมรุ้ง: แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม** ของ ธิติพงศ์ พิรุณ (2553) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพิธีกรรม สภาพปัจจุบันและปัญหาของพิธีกรรมที่ปราสาทพนมรุ้ง และแนวทางการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง ผลการศึกษาพบว่า ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง พิธีบวงสรวงเป็นหนึ่งในกิจกรรมของการจัดงาน ซึ่งจะจัดในวันแรก

ของการจัดงาน การบวงสรวงมีมาแต่เดิม เดิมนั้นชาวบ้านในบริเวณเขาพนมรุ้งจะบวงสรวงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี แต่เมื่อมีการจัดงานเพื่อการท่องเที่ยวได้นำพิธีบวงสรวงมาใช้ ในพิธีนั้น มีการบวงสรวงบริเวณ 3 จุด ได้แก่ พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งปราสาทพนมรุ้ง พิธีบวงสรวงดอกบัวแปดกลีบ และพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อปราสาททอง ผู้นำในการประกอบพิธีคือ พราหมณ์สภาพปัจจุบันและปัญหาของพิธีกรรมทางศาสนานั้น มีปัญหาในหลายด้าน เช่น เวลาของการจัดงานบวงสรวงที่เข้ามากเกินไป อาจจะไม่สะดวกแก่ผู้เข้าร่วมบางกลุ่ม ปัญหาด้านผู้จัดงานที่ไม่เข้าใจหลักการและแนวปฏิบัติที่ถูกต้องแบบโบราณประเพณีอย่างแท้จริง แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมนั้น ด้านผู้จัดหรือผู้นำในการประกอบพิธีกรรม จังหวัดต้องมีการประชุมวางแผนการจัดงาน และศึกษาเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามแบบประเพณีโบราณอย่างละเอียดในทุก ๆ องค์ประกอบเพื่อให้การประกอบพิธีกรรมมีความสมบูรณ์ ควรปรับเปลี่ยนเวลาให้เหมาะสมแก่ผู้ที่จะเข้าร่วมมากยิ่งขึ้น มีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง ส่วนด้านอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม ควรศึกษาอุปกรณ์การประกอบพิธีกรรมตามแบบประเพณีโบราณอย่างแท้จริง งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ด้านข้อมูลของพิธีบวงสรวงซึ่งเป็นหนึ่งในกิจกรรมของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง โดยเฉพาะข้อมูลในด้านของอุปกรณ์ประกอบพิธี ซึ่งอธิบายอย่างละเอียดว่ามีเครื่องบวงสรวงใดบ้าง

งานวิจัยข้างต้นศึกษาข้อมูลเดียวกันกับผู้วิจัย แต่มีระเบียบวิธีวิจัยและประเด็นในการวิจัยแตกต่างกัน คือ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิธีคิดในการสร้างประเพณี พลวัตและบทบาทของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง งานวิจัยจึงมุ่งศึกษาข้อมูลที่เป็นเรื่องเล่า และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในประเพณี ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในความเป็นมาของปัญหา

อนึ่ง ยังมีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของเขมรถิ่นไทย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการศึกษาวิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง คือ งานวิจัยเรื่อง **อัตลักษณ์และการผสมผสานทางวัฒนธรรมในเพลงของผู้พูดภาษาเขมรถิ่นไทยในอีสานตอนใต้** ของ ดิเรก หงษ์ทอง (2559) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการด้านรูปแบบการประพันธ์ เนื้อหาและการใช้ภาษาในเพลงกันตรึมวิเคราะห์ศึกษาอัตลักษณ์ของผู้พูดภาษาเขมรถิ่นไทยในอีสานตอนใต้ และศึกษาการผสมผสานทางวัฒนธรรมในเพลงดังกล่าว งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยด้านอัตลักษณ์ของผู้พูดภาษาเขมรถิ่นไทย ผลการศึกษาด้านอัตลักษณ์ของผู้พูดภาษาเขมรถิ่นไทยในอีสานตอนใต้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ อัตลักษณ์ร่วม อัตลักษณ์ของคนต่างรุ่นที่มีลักษณะเป็นพลวัต และอัตลักษณ์ใหม่ ด้านอัตลักษณ์ร่วม ได้แก่ การเป็นพุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธาอันแรงกล้า เป็นผู้ศรัทธาในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ เป็นผู้เชื่อในอำนาจเวทมนตร์คาถาและของขลัง และเป็นคอสุราผู้รักการดื่มและการสังสรรค์ ด้านอัตลักษณ์ที่เป็นพลวัตของคนต่างรุ่น ได้แก่ ผู้พูดภาษาเขมรถิ่นไทยรุ่นเก่าเป็นคนเขมรในขณะที่คนรุ่นใหม่เป็นคนไทย

ชาติพันธุ์เขมรและคนไทย และคนรุ่นเก่าเป็นคนชนบทในขณะที่คนรุ่นใหม่เป็นผู้ใช้ชีวิตในระบบเงินตราและมีชีวิตอยู่ระหว่างเมืองกับชนบท ด้านอัตลักษณ์ใหม่ ได้แก่ ผู้สืบทอดวัฒนธรรมและอารยธรรมเขมรโบราณ คนอีสานที่ภูมิใจในภูมิภาคของตน ตัวแทนทางวัฒนธรรมของอีสานตอนใต้ และคนที่ทันสมัยและมีความเป็นสากล งานวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กับวิถีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง คือ การมองว่าคนเขมรถิ่นไทยในอีสานใต้เป็นคนกลุ่มเดียวกับคนเขมรในกัมพูชาเพราะมีจุดร่วมเดียวกันคือความเป็นเขมร

1.8.4 งานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์

งานวิจัยกลุ่มนี้เกี่ยวข้องกับประเพณีประดิษฐ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “ประเพณีสร้างสรรค์” ตามที่ ศิราพร ณ ถลาง (2558) ได้จำแนกไว้ว่ามี 2 ลักษณะ คือ 1. การนำประเพณีดั้งเดิมมานำเสนอในบริบทใหม่ ๆ และ 2. การสร้างประเพณีใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในพื้นที่เดิม ซึ่งเป็นประเพณีใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนในพื้นที่นั้น ๆ ประเพณีใหม่ในลักษณะที่ 2 นี้อาจนับได้ว่าเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” หรือ Invented tradition มีรายละเอียดดังนี้

งานวิจัยเรื่อง พระราหู: “ประเพณีประดิษฐ์” แห่งวัดศิระชะทอง ของ เอกกรินทร์ พึ่งประชา (2545) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการความเป็นมาและความหมายของคติความเชื่อพระราหู ความสำคัญของพระราหูวัดศิระชะทองและศึกษาประเพณีประดิษฐ์ ความเชื่อพระราหูวัดศิระชะทองในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการความเป็นมาของคติความเชื่อพระราหูไทยรับความเชื่อมาจากอินเดีย โดยมีเรื่องเล่าที่มีภาพลักษณ์ตามภาพวาด 2 แบบ คือ หน้าเป็นเทตย์หน้าคู้คล้ายยักษ์แบบหนึ่ง และหน้าเป็นเทตย์แต่มีครึ่งตัวกำลังเอามือจับพระจันทร์มาอมอีกแบบหนึ่ง มีการอธิบายความเป็นมาทั้งที่เป็นแบบของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ชาวบ้านเชื่อกันว่าพระราหูเป็นความเชื่อที่สืบทอดจากหลวงพ่อโต เจ้าอวาสรูปแรก ความเชื่อเรื่องพระราหูวัดศิระชะทองมีความโดดเด่น 3 สมัย คือสมัยหลวงพ่อโตเป็นเจ้าอวาสรูปแรก เป็นผู้นำตำราพระราหูจากเมืองเวียงจันทน์มาสร้างเครื่องรางให้ชาวบ้านนับถือ เป็นเสมือนอัตลักษณ์ความเชื่อของลาววัดศิระชะทอง ต่อมายุคที่สอง สมัยหลวงพ่อน้อย เป็นสมัยที่รื้อฟื้นการสร้างกะลาตะเคียวพระราหูมีการสร้างเครื่องรางพระราหูให้มีรูปแบบมาตรฐานเดียวกัน และในสมัยที่สาม สมัยพระครูมานิตย์มีการรื้อฟื้นตำราพระราหูในรูปแบบเก่า และมีการ “อ้างอิงใหม่” จนเกิดพิธีกรรมรูปแบบใหม่ของวัดศิระชะทอง เช่น การไหว้พระราหูด้วยเครื่องเช่นของดำ 8 อย่าง หรือพิธีกรรมการสวดนพเคราะห์ เป็นต้น ความเชื่อเรื่องพระราหูวัดศิระชะทองเป็นความเชื่อที่ถูกอ้างอิงจากการสร้าง “อดีต” มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์ของพระราหูโดยเชื่อมโยงเข้ากับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอย่างสุริยุปราคา

และจันทรูปราคา ประเพณีประดิษฐ์เหล่านี้เกิดขึ้นจาก การรื้อฟื้น การปรับเปลี่ยน การผลิตซ้ำ การผลิตใหม่ การเลือกที่จะ “จำ” และ “ลืม” หรือหล่อหลอมกระบวนการต่าง ๆ กัน ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมบางประการที่สัมพันธ์กับสังคมนั้น งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในด้านการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของวิธีการสร้างประเพณีประดิษฐ์

งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีประดิษฐ์และอัตลักษณ์ชุมชนคลองแห** ของ ยุทธกาน ดิสกุล (2553) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างประเพณีประดิษฐ์ การต่อรองและการช่วงชิงความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมตลาดน้ำคลองแหของกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างประเพณีประดิษฐ์ การศึกษาพบว่า กระบวนการประกอบสร้างประเพณีประดิษฐ์ในวัฒนธรรมตลาดน้ำที่คลองแหเริ่มจากการฟื้นฟูสภาพคลองและนำไปสู่การฟื้นฟูวัฒนธรรม มีการอ้างอิงกับอดีตทางสังคม และการผลิตวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่เพื่อรับใช้สถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน จัดขึ้นโดยมีกลุ่มบุคคลเป็นผู้ที่คัดเลือก คัดสรร วัฒนธรรม ซึ่งมีทั้งการอ้างอิงของอดีตดั้งเดิม และการผลิตสร้างขึ้นมาใหม่ กระบวนการรื้อฟื้นทางวัฒนธรรมกำหนดโดยกลุ่มคณะกรรมการวัดคลองแหที่พยายามรื้อฟื้นและแปรรูปวัฒนธรรมที่เก่าแก่ คือ การกวนข้าวยาคุ และการผลิตวัฒนธรรมคือ การจัดตั้งคณะโนราที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีรากเหง้าและฐานวัฒนธรรมที่เก่าแก่ เพียงแต่นำมาปรุงแต่งและผลิตซ้ำขึ้นมาใหม่ให้สามารถรับใช้กับสถานการณ์ชุมชน กระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการนำเสนออัตลักษณ์ชุมชน ผ่านงานประจำปีของชุมชนคลองแห ส่วนด้านการต่อรองและการช่วงชิงความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมตลาดน้ำคลองแหนั้นพบว่า มีการช่วงชิงการสร้างนิยามความหมายของชุมชน หรืออัตลักษณ์ชุมชนโดยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายและความไม่ลงตัวในด้านผลประโยชน์ และอำนาจในการตัดสินใจในการควบคุมการดำเนินการตลาดน้ำ ความไม่ลงรอยดังกล่าวปรากฏบนพื้นที่ทางวัฒนธรรม ส่งผลให้มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มกรรมการวัดกับกลุ่มเทศบาล กล่าวคือ กลุ่มกรรมการวัดนำเสนอโดยเน้นความเป็นชุมชนและความสำคัญการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนทางกลุ่มเทศบาลได้เสนอสภาพตลาดน้ำให้มีความสำคัญกับการท่องเที่ยวมากกว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรม งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในด้านการสร้างประเพณีประดิษฐ์ ได้แก่การรื้อฟื้นและแปรรูปวัฒนธรรม

งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีประดิษฐ์กับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา งานเทศกาลประเพณีแซนโฎนตา อำเภอยะรัง จังหวัดศรีสะเกษ** ของ เมธาวิ ศิริวงศ์ (2556) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างประเพณีประดิษฐ์ ศึกษาบทบาทของประเพณีประดิษฐ์กับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และนำเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในงานเทศกาลประเพณีแซนโฎนตา อำเภอยะรัง จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการ

สร้างประเพณีประเพณีนั้นแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 มีการนำประเพณีส่วนบุคคลอันศักดิ์สิทธิ์มาจัดเป็นกิจกรรมในลักษณะการสาธิตบนพื้นที่สาธารณะ โดยมีกลุ่มผู้มีอำนาจในพื้นที่เลือกสรรบางส่วนของประเพณีในอดีตมาสื่อสารและตีความใหม่ มีการแผ่ขยายทางการเมืองและนโยบายภาครัฐส่วนกลางเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ช่วงที่ 2 เป็นช่วงที่เปลี่ยนแปลงพิธีกรรมชนโขนตาบนพื้นที่สาธารณะ มีการสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีศรีนครลำดวน (ตากะจะ) จึงเกิดพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าเมืองในฐานะโขนตาเจ้าเมือง ซึ่งเป็นพิธีกรรมในรูปแบบใหม่โดยการยกย่องวีรบุรุษในตำนานท้องถิ่นผสมกับตำนานประวัติศาสตร์ชาติไทย และในบริเวณนี้ยังเป็นพื้นที่ของการแสดงทางวัฒนธรรมแห่งใหม่ของท้องถิ่น มีการนำการแสดงพื้นบ้านมาแสดงบริเวณนี้ในช่วงจัดงาน อาทิ กัณฑ์มัทรี เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้กำลังจะสูญหายจากท้องถิ่น และช่วงที่ 3 การเปิดตัวสู่เวทีการท่องเที่ยวระดับชาติ เมื่องานเทศกาลเริ่มเป็นที่รู้จัก และถูกจับตามองในกลุ่มคนวัฒนธรรมอีสานได้ด้วยกัน ทำให้ผู้คิดในการจัดงานเริ่มมีการคิดให้เป็นแบบแผนมากขึ้น มีการรณรงค์ให้สวมใส่ผ้าทอพื้นบ้านเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และพยายามเสนอวัฒนธรรมเขมรเป็นจุดเด่น มีการเชื่อมโยงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ชาติ ขณะเดียวกันก็พยายามอ้างอิงตัวตนดั้งเดิมในฐานะผู้สืบทอดวัฒนธรรมขอมโบราณ ส่งผลให้มีคนท่องเที่ยวเข้ามาร่วมงานมากขึ้น ประเพณีนี้มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่การสร้างพื้นที่ทางสังคมใหม่ให้กับทรัพยากรทางวัฒนธรรม ผ่านกระบวนการรื้อฟื้นอัตลักษณ์ท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ส่วนแนวทางการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ 1.การนำเสนอชุดความรู้ท้องถิ่นที่เข้าใจง่ายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อสร้างความทรงจำร่วมกัน 2.การพัฒนากิจกรรมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการสนับสนุนโครงการถ่ายทอดความรู้ทางภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นใหม่ 3.ปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานในพื้นที่เพื่อเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรม และ 4.พัฒนางานเทศกาลประเพณีชนโขนตาให้กลายเป็นพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันของท้องถิ่น งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในด้านของกระบวนการสร้างประเพณีประเพณี และเห็นบทบาทของประเพณีประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง 4 กลุ่มข้างต้น เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้ ทั้งในแง่ข้อมูลและวิธีการศึกษาวิเคราะห์ อย่างไรก็ตามแม้จะมีการศึกษาประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมาบ้างแล้ว แต่งานวิจัยเหล่านั้น ยังไม่ได้ศึกษาประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในเชิงคติชนวิทยา ไม่มีงานวิจัยใดที่ศึกษาประเพณีนี้ในฐานะที่เป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” มาก่อน ผู้วิจัยจึงจะมุ่งศึกษาในประเด็นดังกล่าว และเห็นว่าการศึกษาวิจัยนี้จะช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยที่เกิดขึ้นในการสร้างสรรค์ประเพณีประจำจังหวัดต่าง ๆ ทั้งเป็นผลมาจากการได้รับอิทธิพลจากบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทของ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ต่อไป

บทที่ 2

ภูมิหลังของปราสาทพนมรุ้งและความสำคัญต่อชุมชนเขมรถิ่นไทย จังหวัดบุรีรัมย์

ปราสาทพนมรุ้ง ตั้งอยู่บนเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของเขมรโบราณ นักวิชาการด้านโบราณคดีได้ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ จารึกจากการศึกษาดังกล่าวทำให้มีข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งว่าเป็นศาสนสถานศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย สถานที่แห่งนี้จึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ปัจจุบันปราสาทพนมรุ้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นอีกหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์และมีความสำคัญต่อชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่รอบ ๆ เขาพนมรุ้ง ที่เชื่อว่าสถานที่แห่งนี้ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวัฒนธรรมการสร้างปราสาทของขอมทั้งในดินแดนไทย-เขมร เพื่อแสดงให้เห็นที่มาของการสร้างปราสาทจำนวนมากและจะกล่าวถึงปราสาทพนมรุ้งในฐานะศาสนสถานในชุมชนเขมรถิ่นไทย รวมทั้งความสำคัญของปราสาทพนมรุ้งต่อชุมชนเขมรถิ่นไทย จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อแสดงให้เห็นภาพรวมเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งและชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณเขาพนมรุ้ง ซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ในปัจจุบัน

2.1 วัฒนธรรมการสร้างปราสาทขอมในดินแดนไทย-เขมร

การอธิบายความสำคัญระหว่างปราสาทพนมรุ้งที่มีต่อชุมชนเขมรถิ่นไทย จังหวัดบุรีรัมย์ จะต้องเข้าใจถึงความเป็นมาของวัฒนธรรมการสร้างปราสาทของขอมเป็นเบื้องต้น ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความคิดในการสร้างดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ปราสาทขอมทั้งในดินแดนไทยและเขมรมีจำนวนมากมาย วัสดุหลักที่นำมาใช้สร้างคือ อิฐ หินและศิลาแลง และใช้ไม้เป็นส่วนประกอบบางส่วนในการสร้าง (อาจจะเป็นประตู หรือหลังคา ตามคำสันนิษฐานของนักโบราณคดี) ซึ่งทั้งไทยและเขมรก็เรียกอย่างเดียวกันว่า “ปราสาท” (ภาษาเขมรเขียนว่า ប្រាសាទ) ความหมายของคำว่า “ปราสาท” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554: 716) อธิบายว่า “เรือนยอดซ้อนกันเป็นชั้น ๆ สำหรับเป็นที่ประทับเฉพาะพระมหากษัตริย์ หรือเป็นที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์” แต่ในทางโบราณคดีได้อธิบายเพิ่มเติมอีกกว่า “หมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นเรียกว่า “เรือนชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้นเป็นการย่อส่วนของปราสาท โดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์ แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา”

(ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2550: 65) การอธิบายของนักโบราณคดีเป็นการอธิบายปราสาทในลักษณะที่เป็นศาสนสถาน ไม่ใช่ปราสาทที่ประทับของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างปราสาทที่เป็นศาสนสถานกับปราสาทที่เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ว่า “มีความแตกต่างในเรื่องของวัสดุ กล่าวคือ ปราสาทที่เป็นศาสนสถานนั้น สร้างด้วยวัสดุที่มั่นคงแข็งแรงประเภทอิฐหรือหิน ส่วนพระราชมณเฑียรที่ประทับของพระมหากษัตริย์ สร้างด้วยไม้ทั้งสิ้น” (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2550: 65)

คติความเชื่อเรื่องการสร้างปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้น เพื่อประดิษฐานไว้ภายใน ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โตและใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2550: 67)

จากคติการสร้างปราสาทขอมว่าเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ตัวปราสาท และเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพและใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี นอกเหนือจากปราสาทที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว การสร้างสระน้ำและบาราย (สระน้ำขนาดใหญ่) ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำสำหรับชุมชน ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้น การสร้างปราสาทจึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วต้องสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษหรือให้แก่พระองค์เองและสร้างบารายให้แก่ประชาชน การสร้างปราสาทที่มีขนาดใหญ่จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีและพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2550: 67)

2.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างปราสาทกับศาสนา

ปราสาทพนมรุ้งมีวัตถุประสงค์ในการสร้างคือเพื่อเป็นศาสนสถาน บางสมัยเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู บางสมัยเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นลักษณะทั่วไปที่พบในปราสาทอื่น ๆ เช่นเดียวกัน ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงตั้งแต่ก่อนสมัยพระนคร เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับปราสาทพนมรุ้งที่ส่งผลมาถึงการจัดประเพณีพนมรุ้งในปัจจุบันที่มีการบวงสรวงเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์

ปราสาทขอมโดยทั่วไปสร้างเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่งหรือบางสมัย ที่สร้างขึ้นเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนา เช่น ปราสาทที่สร้างขึ้นในศิลปะแบบบายอนทั้งหมด เนื่องจากในช่วงเวลานั้นมีการเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ลักษณะดังกล่าวคงขึ้นอยู่กับผู้ปกครองในแต่ละรัชสมัย ข้อมูลด้านความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างปราสาทกับศาสนา พิจารณาตามยุคสมัยได้ดังนี้

สมัยอาณาจักรฟูนันหรือสมัยก่อนพระนคร ศาสนาสำคัญในสมัยนั้นคือ ศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย แต่ก็ยังมีศาสนาพุทธในสมัยนี้เช่นเดียวกัน ดังที่ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (2547: 7) กล่าวถึงศาสนาในสมัยนี้ว่า

ศาสนาสำคัญของอาณาจักรฟูนันในต้นหรือกลางพุทธศตวรรษที่ 11 นั้น คือ ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย อย่างไรก็ตามลัทธิไวษณพนิกายก็ยังมีอยู่ด้วย และพุทธศาสนาก็ได้รับพระอุปถัมภ์จากพระราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรฟูนัน ความสำคัญของพุทธศาสนาในอาณาจักรฟูนันนั้นไม่อาจปฏิเสธได้ ดังที่จดหมายเหตุจีนได้กล่าวไว้ว่า “พระภิกษุในพระพุทธศาสนาจากอาณาจักรฟูนันได้เข้ามาพำนักในประเทศจีน... อย่างน้อย 2 รูป...”

อาณาจักรฟูนัน ศาสนาพราหมณ์เป็นลัทธิผสมระหว่างไศวนิกายและไวศณพนิกาย ปรากฏในจารึกค้นพบที่เขาพนมตาใกล้เมืองนครบุรี กล่าวถึงพระนามพระเจ้าโรทรวรมันและประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ไวศณพนิกาย แม้จารึกจะบอกเช่นนั้น แต่เมื่อมีการศึกษาทางด้านศิลปะ ปรากฏว่าประติมากรรมในลัทธิไวษณพนิกายเป็นประติมากรรมแบบผสม ส่วนศูนย์กลางทางพุทธศาสนาคงตั้งอยู่ที่วัดรมโลกในปัจจุบัน ได้มีการค้นพบพระพุทธรูปหลายองค์ในสมัยอาณาจักรฟูนัน (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2547: 9) เห็นได้ว่าศาสนาในอาณาจักรฟูนันหรือสมัยก่อนพระนครเป็นศาสนาผสม กล่าวคือ มีทั้งศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย ลัทธิไวศณพนิกาย และศาสนาพุทธ แต่ศาสนาที่มีความรุ่งเรืองคือศาสนาพราหมณ์

สมัยพระนครเป็นสมัยที่มีระยะเวลาค่อนข้างยาวนาน และเป็นสมัยที่มีการสร้างปราสาทมากที่สุด ปราสาทที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญในสมัยนี้ เช่น ปราสาทนครวัด ปราสาทนครธม เป็นต้น หลักฐานสำคัญสำหรับนักโบราณคดีที่สามารถนำมาประกอบการศึกษาคือจารึก หรือประติมากรรมที่อยู่ตามปราสาทต่าง ๆ ซึ่งนักโบราณคดีสามารถนำมาใช้ประกอบการศึกษาและอธิบายเรื่องศาสนาในแต่ละรัชสมัย

การนับถือศาสนาในสมัยพระนครก็มีลักษณะเป็นศาสนาผสมเช่นเดียวกับสมัยก่อนพระนคร ในสมัยนี้มีการสร้างปราสาทเป็นจำนวนมาก อุทอง ประศาสน์วินิจฉัย (2549: 102) ได้กล่าวถึงลำดับการสร้างปราสาทที่สำคัญ ๆ ดังนี้

ตารางที่ 1 ลำดับการสร้างปราสาทที่สำคัญ ๆ ในสมัยพระนคร

ผู้สร้าง	ครองราชย์	ชื่อปราสาท	ศาสนา
พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1	พ.ศ.1420-1432	พระโค, บากอง	ฮินดู (ไศวนิกาย)
พระเจ้ายโศวรมันที่ 1	พ.ศ.1432-1453	โลเลย, พนมบาเค็ง	ฮินดู (ไศวนิกาย)
พระเจ้าหรรษวรมันที่ 1	พ.ศ.1453-1466	กระวาน	ฮินดู (ไวษณพ นิกาย)
พระเจ้าหรรษวรมันที่ 2	พ.ศ.1485-1487	ปักซีจำกรง	ฮินดู (ไศวนิกาย)
พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2	พ.ศ.1487-1511	แปรรูป, แม่บน ตะวันออก	ฮินดู (ไศวนิกาย)
ราชครูของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5	(สร้างเสร็จ ประมาณ พ.ศ. 1510)	บันทายศรี	ฮินดู (ไศวนิกาย)
พระเจ้าชัยวรมันที่ 5	พ.ศ.1511-1544	ตาแก้ว	ฮินดู (ไศวนิกาย)
พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1	พ.ศ.2545-1593	แม่บนตะวันตก	ฮินดู (ไวษณพ นิกาย)
พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2	พ.ศ.1593-1609	บาปวน	ฮินดู (ไศวนิกาย)
พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2	พ.ศ.1656-1693	นครวัด, บันทายสำหรับ, ธมมานนท์, เจ้าสาย เทวดา	ฮินดู (ไวษณพ นิกาย)
พระเจ้าชัยวรมันที่ 7	พ.ศ.1724-1763	บายน, ตาพรหม, พระ ขรรค์, บันทายกุฎี, ตา สม, นาคพัน, ลานช้าง, ลานพระเจ้าขี้นเือน	พุทธ (นิกาย มหายาน)

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าปราสาทในสมัยพระนครส่วนใหญ่สร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู แบ่งย่อยออกเป็น 2 ลัทธิ คือ ไศวนิกายและไวษณพนิกาย ลัทธิไศวนิกายจะบูชาพระอิศวรหรือพระศิวะเป็นใหญ่ ส่วนลัทธิไวษณพนิกายจะบูชาพระนารายณ์หรือพระวิษณุเป็น

ใหญ่ ทั้งนี้ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2550: 68) ได้อธิบายวิธีสังเกตเบื้องต้นว่าศาสนสถานแห่งนั้น ๆ สร้างขึ้นในศาสนาและลัทธิใด ว่า “ดูได้จากรูปเคารพ ที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพ ให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง โดยเฉพาะทับหลังประดับด้านหน้าของห้องครรภคฤหะ จะเป็นตัวบอกได้ดีที่สุด”

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับศาสนาในอาณาจักรขอม โดย กมลเสถียร ภัตตดาจารย์ และได้ตีพิมพ์บทความเป็นภาษาฝรั่งเศสชื่อ *Les Religions Brahmaniques dans l' Ancien Cambodge d' apres l' Epigraphie et l' Iconographie* ต่อมา หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลและเรียบเรียงเพื่อตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ **ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม** ผู้วิจัยสรุปประเด็นสำคัญจากหนังสือดังกล่าวได้ดังนี้

ในสมัยของพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ศาสนาในอาณาจักรขอมก็เป็นศาสนาผสมอย่างแท้จริง ในปีแรกที่เสด็จขึ้นเสวยราชย์ พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ผู้ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย ก็ทรงสร้างอาศรมซึ่งมีชื่อว่า ยโศวราอาศรมไว้ตามที่ต่าง ๆ หลายแห่งในราชอาณาจักรของพระองค์ และอาศรมที่ทรงสร้างนั้น สร้างขึ้นสำหรับ 2 ศาสนา คือ สร้างเพื่ออุทิศพราหมณ์ทั้งลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวศณพนิกาย และแด่พุทธศาสนา ซึ่งในจารึกจากปราสาทกอมบงได้กล่าวถึงการผสมกันระหว่างลัทธิไศวะนิกายและพุทธศาสนาด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2547: 26)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

นอกจากศาสนาพราหมณ์ที่มีการนับถือผสมของทั้ง 2 ลัทธิ คือ ไศวนิกาย และไวษณพนิกายแล้ว ศาสนาพุทธก็มีการนับถือแบบผสมระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์เช่นเดียวกัน ดังที่ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (2547: 34) กล่าวว่า

พุทธศาสนาแบบผสมได้ปรากฏอยู่ในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ด้วย เช่น จารึกจากปราสาทพระขรรค์ที่กำพงสวายก็ได้เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระศิวนาถราช ต่อจากนั้นในบทที่ 2 จึงสรรเสริญพระพุทธรูป และในบทที่ 3 ก็เป็นการผสมกันระหว่างลัทธิไศวนิกายและพุทธศาสนา จารึกที่ค้นพบที่ปราสาทหินพิมายในประเทศไทยเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็แสดงลักษณะดังกล่าวเช่นเดียวกัน คือ บนด้านหนึ่งของจารึกได้สรรเสริญพระอิศวร อีกด้านหนึ่งกลับกล่าวสรรเสริญพระพุทธรูป

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นการนับถือศาสนาแบบผสมมาอย่างต่อเนื่อง และศาสนาพราหมณ์ก็ยังคงเป็นศาสนาสำคัญและเป็นศาสนาหลักในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ศาสนาพราหมณ์ที่พระองค์ทรงนับถือคือลัทธิไศวนิกาย ถัดมาในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือพระองค์ทรงนับถือลัทธิไวษณพนิกาย ปราสาทนครวัดก็ได้สร้างอุทิศถวายแด่พระนารายณ์ แต่ถ้าพิจารณาจารึกในสมัยรัชกาลพระองค์ จะเห็นว่าลัทธิไศวนิกายยังคงรุ่งเรืองเช่นเดิม และพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงเคารพบูชาพระอิศวรด้วยเช่นกัน (ม.จ.สุภัทรรติศ ดิศกุล, 2547: 36-37)

สมัยพระนครสิ้นสุดลงในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านศาสนาครั้งยิ่งใหญ่ เนื่องจากพระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับพระราชบิดาของพระองค์ และพระองค์ยังทรงเสกสมรสกับมเหสีที่นับถือพุทธศาสนา 2 นางต่อเนื่องกัน ทรงเป็นพุทธมามกะ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าพราหมณ์จะสูญเสียนานาจนไป แต่หลายอย่างถูกสร้างขึ้นในแบบพุทธอย่างชัดเจน เช่น การสร้างพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเป็นรูปเคารพ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (แปล), 2545: 87)

นอกจากนี้ยังมีเอกสารกัมพูชาเรื่อง “**รสารัญญุทธสาสณัม**” (วรรณาริชมรรในสมัยพระนคร) เขียนโดย **สุนทร ใสง** (สุรย แสง) (2558) ส่วนหนึ่งได้กล่าวถึงพระนางอินทรเทวี พระมเหสีในพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงนับถือพระพุทธศาสนา พระนางได้เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงบุญยังปราสาทต่าง ๆ รวมทั้งปราสาทพนมรุ้งด้วย ดังความที่ว่า

พระธาส คุญฺเจรี ธารชฺชายสภฺหาร:ฉาเชื้อฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
(ปราสาทพระธาส), ฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ (ปราสาทฉฉฉฉ), ฉฉฉฉฉฉ (ปราสาทฉฉฉฉ), ฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ
ฉฉฉ: (ปราสาทฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ), ฉฉฉฉ: (ฉฉฉฉ ฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ)
ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ, ฉฉฉ (ฉฉฉฉ, ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ), ฉฉฉฉฉฉ (ฉฉฉฉ, ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉ)
ฉฉ)ฯ

(สุนทร ใสง, 2558)

ข้อความข้างต้น ผู้วิจัยแปลได้ว่า “พระนางอินทรเทวีทรงถวายเครื่องสักการะมากมายแก่ปราสาทต่าง ๆ ได้แก่ ศรีราชจุทามณี (ปราสาทพระขรรค์) ศรีชัยศรี (ปราสาทตาพรหม) มัธยาดริ (ปราสาทพนมบาเค็ง) ศรีชัยเกษตรวิชะ (ปราสาทพนมบาเสต จังหวัดพระตะบอง) สีวบูร (ยอร์ซส เซเดส์ กล่าวว่าปราสาทนี้อาจเป็นปราสาทเขาสันทุก หรือ เขาบายง) วิมาย (พิมาย ปัจจุบันอยู่ในประเทศไทย) ปรีวตรี (พนมรุ้ง ปัจจุบันอยู่ในประเทศไทย)”

ข้อมูลดังกล่าวอาจเป็นส่วนหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่าในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ปราสาทต่าง ๆ คงเปลี่ยนเป็นศาสนสถานแบบศาสนาพุทธก็เป็นได้ เหตุผลหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนศาสนาได้ ธิดา สาระยา (2538: 27) กล่าวว่า อาจเป็นเพราะทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าเขาพระสุเมรุคือแกนของโลก จึงนิยมสร้างศาสนสถานเป็นตัวแทนและเป็นศูนย์กลางล้อมรอบด้วยกำแพง เลยออกไปคือสระน้ำเปรียบดั่งมหาสมุทรที่สี่พันนคร การจัดรูปแบบก่อสร้างเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการเลียนแบบจักรวาล มีการตกแต่งเป็นภาพสลักนูนต่ำ เล่าเรื่องสัตว์ในเทพนิยายที่อาศัยอยู่ตามเชิงเขาพระสุเมรุ สะพานทางเดินที่มีราวเป็นรูปพญานาค หมายถึงทางเดินของเทพเข้ามายังพื้นโลก และอาจหมายถึงนาครหรือนาคที่เฝ้าดาใช้พันรอบเขาพระสุเมรุ

โดยสรุป ด้านความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างปราสาทกับศาสนา เหตุผลสำคัญของการสร้างปราสาทก็คือเพื่อเป็นศาสนสถาน ศาสนาที่สำคัญในยุคแรกคือศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมี 2 ลัทธิคือ ไศวนิกายและไวศณพนิกาย ทั้งนี้ปราสาทต่าง ๆ เป็นศาสนสถานในศาสนาใดคงขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองในรัชสมัยนั้น ๆ เห็นได้ว่าศาสนาตั้งแต่ก่อนสมัยพระนครและสมัยพระนครเป็นศาสนาแบบผสม ไม่ได้นับถือหรือมีเพียงศาสนาใดศาสนาหนึ่ง กล่าวคือมีทั้งพราหมณ์และพุทธผสมกัน แต่ความรุ่งเรืองของศาสนาในแต่ละรัชสมัยนั้นมีความแตกต่างกัน

2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างปราสาทกับลัทธิการบูชาบุคคล

การสร้างปราสาทหินนอกจากจะสร้างเพื่อเป็นศาสนสถานแล้ว นักวิชาการได้อธิบายว่ามีความสัมพันธ์กับลัทธิบูชาบุคคล ความคิดดังกล่าวเริ่มจากที่กองโบราณคดีของรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสได้ค้นพบถึงหินขนาดใหญ่โตมากนักมีการเจาะรูข้างล่างซึ่งพบในนครธม ต่อมาศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้ตั้งคำถามว่าการสร้างปราสาทต่าง ๆ นั้น หมายถึงให้เป็นเทวาลัยหรือมฤตกาเลีย พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ (2557: 222) ได้กล่าวถึงบทสรุปของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ว่า

ศาสตราจารย์เซเดส์ จึงยุติความเห็นลงในที่สุดที่ว่า บรรดาโบราณสถานในหมู่นครหลวงกัมพูชานั้นที่เป็นสถานใหญ่ ๆ มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้แทบทั้งหมด คือ เป็น “มฤตกาเลีย” (temple funéraire) ทั้งนี้กินความลึกถึงปราสาทหินที่เรียกกันว่า พระโค โลโล บาแขง แปรรูปพิฆานอากาศ นครวัด บันทายสมเร ดาพรหม พระขรรค์ บายน และอื่น ๆ อีกหลายแห่ง

จากความคิดเห็นของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ดังกล่าว ธิดา สาระยา (2538: 27) ก็มีความเห็นตรงกันว่า การสร้างปราสาทหินนอกจากให้เป็นพุทธสถานในทางพุทธศาสนา และ เทวสถานในศาสนาฮินดูแล้ว ยังสัมพันธ์กับลัทธิการบูชาบุคคล อันเป็นคติความเชื่อของชนพื้นเมือง โบราณหลายพวก เช่น จาม ชวา บาหลี ขอม

ลัทธิบูชาบุคคลนิยมสร้างประติมากรรมรูปเทพเจ้าหรือพระพุทธรูปให้เป็นตัวแทน ของบุคคล กษัตริย์ เจ้าชาย ขุนนางชั้นสูง สำหรับให้ผู้สร้างหรือผู้ที่สร้างเข้าไปสถิตรวมอยู่กับเทพเจ้า หลังจากการสิ้นชีวิตแล้ว และการสร้างปราสาทให้เป็นที่สถิตสำหรับประดิษฐานประติมากรรมนั้น ๆ รูปประติมากรรมทั้งหลายเหล่านี้จะได้รับการขนานนามเช่นเดียวกับกษัตริย์ เจ้านาย และขุนนางชั้นสูง คือ กมรเตงอัญ หมายถึง เจ้าชีวิตของข้า กมรเตงชคต หมายถึง เทพเจ้าแห่งจักรวาล คติความเชื่อ ดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการเคารพบรรพบุรุษอย่างมาก อาจเป็นเพราะเหตุนี้ซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่อง บรรพบุรุษของพื้นเมืองอีสานและคติพุทธศาสนาเมฆายาน ซึ่งเน้นเกี่ยวกับการสร้างบารมีของบุคคล จนเป็นพระโพธิสัตว์ (ธิดา สาระยา, 2538: 27)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วัฒนธรรมการสร้างปราสาทขอมในดินแดนทั้งไทยและเขมร นอกจากจะสร้างเป็นศาสนสถานแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับลัทธิการบูชาบุคคล คือสร้างสำหรับถวาย แต่บรรพบุรุษ รวมทั้งสร้างให้ตนเอง (กษัตริย์ผู้ให้สร้าง) เข้าไปสถิตรวมอยู่กับเทพเจ้าหลังจากสวรรคต

2.2 ปราสาทพนมรุ้งในฐานะศาสนสถานในชุมชนเขมรถิ่นไทย

เมื่อมีการตั้งชุมชนบริเวณเขาพนมรุ้ง และมีการสร้างวัดอยู่บริเวณลานโพธิ์ทางขึ้นปราสาท จึงสะท้อนให้เห็นว่าปราสาทพนมรุ้งได้ปรับเปลี่ยนเป็นศาสนสถานทางฮินดูเป็นศาสนสถานทาง พุทธศาสนา ตามการนับถือของคนในท้องถิ่น ด้วยเหตุดังกล่าวจึงส่งผลให้เกิดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ของชาวบ้านที่ชักชวนกันขึ้นเขาเพื่อนมัสการรอยพระพุทธรูปในอดีต ปราสาทพนมรุ้งจึงเป็นอีกหนึ่ง สถานที่สำคัญทั้งของคนในชุมชนและของนักวิชาการที่ศึกษาและอธิบายข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับ ปราสาทแห่งนี้

วัฒนธรรมการสร้างปราสาทของเขมร ทำให้ทราบเหตุของการสร้างปราสาทต่าง ๆ ทั้งใน ดินแดนไทยและเขมร ปราสาทขอมในดินแดนไทยซึ่งมีกระจายทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ปราสาทพิมาย ปราสาทพนมวัน ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ใน บรรดาปราสาทขอมทั้งหมดในดินแดนไทย ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2549) ให้ความเห็นว่า ปราสาท พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย

นักวิชาการได้ศึกษาและอธิบายจากจารึก และการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเพื่ออธิบาย ยุคสมัยในการสร้างปราสาทพนมรุ้ง ทั้งยังอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปราสาทพนมรุ้งกับศาสนสถาน ของทางศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกายว่า การเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองของขอมเริ่ม เสื่อมอำนาจลงในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 ทำให้บริเวณพนมรุ้งลดความสำคัญลงเช่นเดียวกัน จึงทำให้ ถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด การค้นพบและการศึกษาเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง ในช่วง 100 กว่าปีที่ผ่านมา กรมศิลปากร (2531: 100-101) กล่าวถึงไว้ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้นำมา สรุปเป็นตารางเพื่อเข้าใจได้ง่าย รวมทั้งได้แทรกข้อมูลเหตุการณ์บางปีจากการค้นคว้าเอกสารเพิ่มเติม โดยจะขีดเส้นใต้กำกับไว้ด้วย เพื่อให้จำแนกได้ชัดเจนดังนี้

ตารางที่ 2 ลำดับเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ
2428	เอเตียน แอมอนิเยร์ (Étienne Aymonier) ผู้แทนของรัฐของฝรั่งเศส ทีมสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลโบราณคดีในประเทศกัมพูชา ได้เดินทางมาสำรวจยังพนมรุ้งด้วย ปราสาทพนมรุ้งจึงปรากฏในบทความภาษาฝรั่งเศสที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ.2445 เรื่อง Le Cambodge
2437	มีผู้นำรอยพระพุทธรูปไปประดิษฐานที่ปราสาทน้อย ซึ่งเป็นปราสาทที่อยู่ด้านทิศตะวันตกของปราสาทประธาน
<u>2440</u>	เอเตียน แอมอนิเยร์ (Étienne Aymonier) ได้เดินทางมาสำรวจพื้นที่ภาคอีสานของไทยอีกครั้ง และสำรวจปราสาทพนมรุ้งด้วย ได้บันทึกและตีพิมพ์หนังสือเป็นภาษาฝรั่งเศสชื่อ Voyage dans le Laos ต่อมา ทองสมุทรร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์ แปลเป็นภาษาไทยชื่อ บันทึกการเดินทางในลาว
2449	พระเจ้านั่งงยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศในสมัยนั้น) เสด็จมายังพนมรุ้ง ครั้งเสด็จมาตรวจมณฑลอีสาน
2449	เอเตียน ลูเน็ต เดอ ลาจองกิแยร์ (Étienne Lunet de Lajonquière) ตีพิมพ์หนังสือชื่อ Inventaire descriptif des monuments du Cambodge ซึ่งได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับแผนที่และภาพของปราสาทพนมรุ้งจากการสำรวจ
2451-2462	อีริค ไฮเดนฟาเดน (Major Erik Seidenfaden) ได้เดินทางมาสำรวจพนมรุ้ง และเขียนบทความตีพิมพ์เรื่อง A Siamese Account of the Construction of the Temple on Khao Phanom Rung ลงวารสาร

	Journal of the Siam Society ฉบับ 25.1 ปีที่ 1932 ซึ่งได้แสดงภาพ ปรักหักพังของพนมรุ้งในบทความนี้ด้วย
2463-2509	ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) ได้อ่านและตีพิมพ์จารึกที่ พบจากการสำรวจทั้งในไทยและกัมพูชา ชื่อ Inscriptions du Cambodge หนังสือเล่มนี้มีการแปลจารึกที่พบที่พนมรุ้งจำนวน 7 หลัก ได้แก่จารึกหมายเลข K384 K386 K1066 K1068 K1070 K1090 K1091
2472	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จมา ทอดพระเนตรเขาพนมรุ้งอีกครั้ง
2478	ขึ้นทะเบียนปราสาทพนมรุ้งให้เป็นโบราณสถาน ประกาศลงในราชกิจจา- นุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75
2503-2504	กรมศิลปากรมอบหมายให้นายมานิต วิลลิโกดม นายจรัส ก้องเกียรติ พร้อมด้วยคณะสำรวจชุดแต่งโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ สำรวจและทำผังปราสาทพนมรุ้ง
2508	กรมศิลปากรยึดชิ้นส่วนของทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์จากร้านค้าของ เก่าชื่อกรุงเก่าแอนติคและได้ตามสืบหาอีกส่วนหนึ่ง
2514	กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะปราสาทพนมรุ้ง มีศาสตราจารย์ หม่อม เจ้ายาใจ จิตรพงศ์ เป็นหัวหน้าควบคุม และมีผู้เชี่ยวชาญจากองค์การ สหประชาชาติ ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส 2 คน คอยให้ความช่วยเหลือ คือ Bernard Groslier และ Pierre Pichard
2515	เจ้าหน้าที่ในโครงการบูรณะพบจารึกหลักใหม่ ซึ่งเป็นจารึกที่เป็นชิ้นส่วน ตอนล่างของ จารึก K384
ระหว่าง 2515- 2516	มีการนำรอยพระพุทธรูปจำลองที่ประดิษฐานในปรangkน้อยออกไปไว้ บริเวณด้านล่าง (ลานโพธิ์ในปัจจุบัน)
<u>2517</u>	ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้เขียนบทความเรื่อง “กำหนด อายุปราสาทพนมรุ้ง” ลงในหนังสือ ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย
<u>2521</u>	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอ่านและทรงแปล จารึกที่พบที่ปราสาทพนมรุ้งในวิทยานิพนธ์ของพระองค์เรื่อง จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง เสนอต่อมหาวิทยาลัยศิลปากร
<u>2527-2528</u>	ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ได้เขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง เป็นภาษาฝรั่งเศส เรื่อง Etude sur le

	temple de Prasat Khao Phnom Rung (Histoire architecture et iconographique) เสนอต่อมหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ประจำปีการศึกษา 2527-2528 และได้เรียบเรียงบางส่วนเป็นภาษาไทย ตีพิมพ์ชื่อว่า ปราสาทเขาพนมรุ้ง: ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย
<u>2531</u>	ได้รับทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ส่วนที่เหลือจากสถาบันศิลปะชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา
<u>2531</u>	การบูรณะเสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอนางรอง (ปัจจุบันเป็นอำเภอเฉลิมพระเกียรติ) เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2531

จากตารางข้างต้นได้แสดงให้เห็นถึงเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมา เริ่มตั้งแต่การสำรวจของชาวฝรั่งเศสและชาวไทย ตลอดจนถึงการศึกษาและอธิบายรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง ในตารางข้างต้น พ.ศ. 2437 ได้กล่าวถึงการนำรอยพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ที่ปราสาทน้อย ด้านทิศตะวันตกของปราสาทประธาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าปราสาทพนมรุ้งมีสถานะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และชุมชนที่อาศัยโดยรอบก็เปลี่ยนให้ปราสาทพนมรุ้งเป็นพุทธสถานตามศาสนาที่ชุมชนนับถือ ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับวัฒนธรรมการสร้างปราสาทขอมและการนับถือศาสนาแบบผสมดังได้กล่าวไปในหัวข้อที่แล้ว

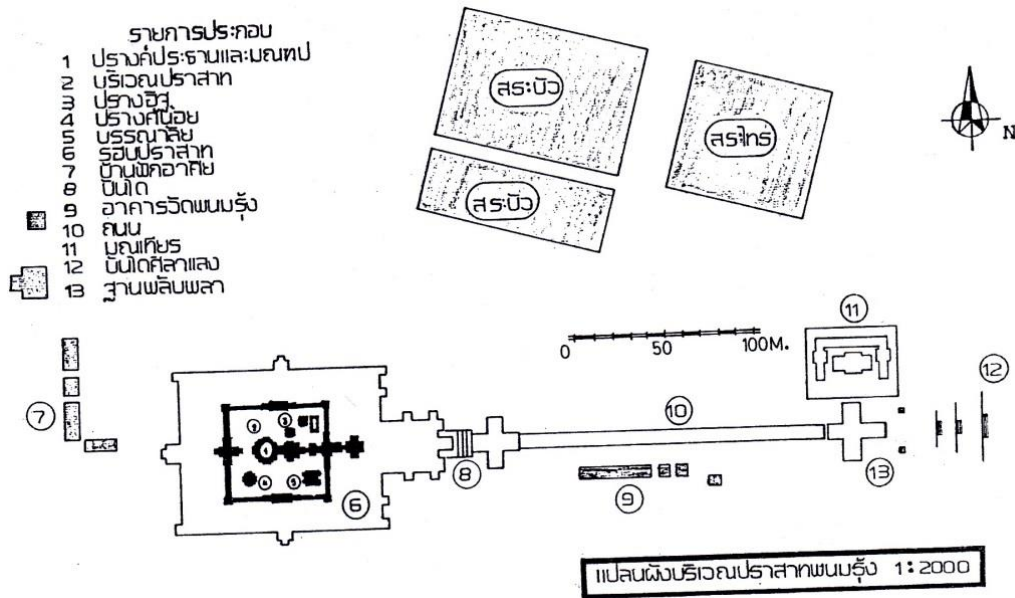
2.2.1 ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการสร้างและการบูรณะปราสาทพนมรุ้ง

การศึกษาปราสาทต่าง ๆ ของนักโบราณคดีเป็นการศึกษาผ่านประวัติศาสตร์ศิลป์ โดยการตีความหมายของเนื้อหาของภาพเพื่อกำหนดอายุว่าเป็นศิลปะในช่วงสมัยใด ซึ่งแต่ละสมัยจะมีลักษณะเฉพาะ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาประกอบกับจารึกต่าง ๆ เพื่อประกอบการอธิบายด้านประวัติศาสตร์ ปราสาทพนมรุ้งเป็นอีกหนึ่งสถานที่ที่มโนปกรณ์นิติธาดาได้ศึกษาทั้งทางประวัติศาสตร์ศิลป์ และได้อ่านจารึกที่พบ เพื่ออธิบายยุคสมัยที่สร้างและประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยขอกล่าวรายละเอียดต่าง ๆ เหล่านี้ เพราะจะสัมพันธ์กับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งต่อไป

2.2.1.1 ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการสร้างปราสาทพนมรุ้ง

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสมัยที่สร้าง เป็นการกำหนดอายุผ่านรูปแบบศิลปกรรม ในขณะที่บูรณะปราสาทพนมรุ้งได้พบประติมากรรมและภาพสลักจำนวนมาก ต่อมา หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล (2517: 227-243) ได้ศึกษาและกำหนดอายุปราสาทพนมรุ้ง ทำให้ทราบว่า

มีการสร้างส่วนต่าง ๆ ของปราสาทหลายยุคสมัย เริ่มตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 เรื่อยมาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ดังนี้

ภาพที่ 1 แผนผังปราสาทพนมรุ้ง

(ที่มา: สรเชต วรคามวิชัย, 2530: 25)

1. โรงช้างเผือก (จุดที่ 11 ในภาพที่ 1) สร้างด้วยหินทรายปนแลง บนภาพสลักหน้ากาลศิลปะแบบคลัง (พ.ศ.1500-1550) คงสร้างในต้นพุทธศตวรรษที่ 16 แต่ก็ยังมีร่องรอยของการซ่อมเพิ่มเติมในภายหลังคือ เสาสี่เหลี่ยม บัวหัวเสาเป็นลายบัวและลายกลีบบัว บนยอดสลักเป็นลายดอกไม้สี่กลีบ ซึ่งเป็นศิลปะสมัยบายน (ราว พ.ศ.1700-1750) ดังนั้นโรงช้างเผือกคงสร้างในต้นพุทธศตวรรษที่ 16 และมีการบูรณะอีกครั้งในต้นพุทธศตวรรษที่ 18

2. ปราสาทอิฐ 2 องค์ (จุดที่ 3 ในภาพที่ 1) มีลวดลายใบไม้บนเสา เป็นสมัยศิลปะแบบบาแค็ง อาจสร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15

3. ปราสาทน้อย (จุดที่ 4 ในภาพที่ 1) ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ พิจารณาลวดลายที่สลักอยู่บนทับหลังและหน้าบันเป็นภาพสลักแสดงถึงศิลปะสมัยคลัง (พ.ศ.1500-1550) และสมัยบาปวน (พ.ศ.1550-1650) ปะปนกันอยู่ อาจกล่าวได้ว่าปราสาทน้อยคงสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 16

4. ปราสาทใหญ่ หรือ ปราสาทประธาน (จุดที่ 1 ในภาพที่ 1) ที่เสาประตูจำหลักลวดลายอย่างงดงาม ภาพจำหลักด้านทิศตะวันออกของวิหารเข้าใจว่าเป็นเรื่องนารายณ์สิบปางตอนวามนาวตาร ส่วนตอนนอกจำหลักกลายเป็นรูปพระนารายณ์บรรทมเหนือหลังนาคซึ่งนอนอยู่เหนือหลัง

มังกร์อีกต่อหนึ่ง ท่อนที่เป็นรูปพระนารายณ์ถูกขโมยไปนานแล้ว นอกจากนี้ยังมีเรื่องในมหากาพย์มหากาฬระ ซึ่งบรรดาบุคคลในรูปต่าง ๆ ล้วนแต่งกายตามแบบศิลปะสมัยบาปวนตอนปลาย (พ.ศ.1600-1650) คือนุ่งผ้าโจงกระเบนสั้นและชกชายผ้านุ่งออกมาจากบนบั้นเอวด้านขวา

5. ระเบียงครอบปราสาทประธาน (จุดที่ 6 ในภาพที่ 1) คงสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 17

6. ถนน สะพานนาคราช และบันไดศิลาหน้าปราสาททางทิศตะวันออก (จุดที่ 8, 10 ในภาพที่ 1) มีลักษณะตรงกับศิลปะขอมสมัยนครวัดตอนต้น (พ.ศ.1650-พ.ศ.1675) ตามเสาและขอบสะพานจำหลักลวดลายงดงาม นาคมีรัศมีประกอบล้อมรอบเศียรติดเป็นแผ่นเดียวกันแล้ว แต่ขอบยังไม่หยักมาก และลายในรัศมีก็เป็นลายเส้นนอนไปตามทางยาว ไม่ใช่ลายเส้นตั้งตรงขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงอาจจัดอยู่ในศิลปะสมัยนครวัดตอนต้น

7. วิหาร 2 หลัง (จุดที่ 5 ในภาพที่ 1) อยู่มุมตะวันออกเฉียงเหนือ 1 หลัง อยู่มุมตะวันออกเฉียงใต้ 1 หลัง ทั้ง 2 หลังนี้ก่อด้วยศิลาแลง คงก่อเพิ่มเติมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ตรงกับศิลปะสมัยบายูน (ราว พ.ศ.1700 – 1750)

จากข้อมูลด้านการกำหนดอายุปราสาทพนมรุ้งข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าปราสาทพนมรุ้ง เริ่มสร้างมาตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 15 และได้ปฏิสังขรณ์ต่อมาเรื่อยจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2517: 243) การสร้างปราสาทพนมรุ้งใช้เวลาสร้างค่อนข้างยาวนาน ซึ่งการสร้างปราสาทพนมรุ้งก็ไม่ได้เสร็จสมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ เห็นได้จากภาพจำหลักหรือภาพสลักในบางแห่งยังสลักไม่เสร็จสมบูรณ์

นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องกษัตริย์ผู้สร้างพนมรุ้ง เนื่องจากปราสาทพนมรุ้งสร้างหลายยุคสมัย เมื่อเป็นเช่นนี้ คงมีกษัตริย์หลายพระองค์เป็นผู้บัญชาการสร้าง แต่หลักฐานจากจารึกก็ไม่ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน ด้านกษัตริย์ผู้สร้างนี้ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (2517: 235) สันนิษฐานว่า หิรัณยะ อาจเป็นผู้สร้างปราสาทองค์ใหญ่เพื่ออุทิศแด่พระบิดา คือ นเรนทราทิตย์ ดังความที่ว่า

ในการขุดแต่งปราสาทพนมรุ้งเพื่อการบูรณะนี้ ได้ค้นพบทับหลัง ซึ่งอาจทำให้ทราบว่า ปราสาทพนมรุ้งนี้สร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวัตด้วย ทับหลังชิ้นนั้นคือชิ้นที่อยู่ภายในสุดทางด้านทิศตะวันออกของปราสาทองค์ใหญ่ สลักเป็นรูปฤๅษี 5 ตนกำลังนั่งชันเข่าอยู่ภายในซุ้มและมีฤๅษีเล็ก ๆ นั่งอยู่ 2 ข้าง ... ภาพสลักดังกล่าวอาจตรงกับศิลาจารึกภาษา

สันสกฤตที่ค้นพบที่ปราสาทพนมรุ้งนานมาแล้วก็ได้ จาริกนั้นกล่าวถึง พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ... และกล่าวถึงท่านผู้หนึ่งผู้มีนามว่า หิรัณยะ ได้สร้างประติมากรรมทองอุทิศแต่บิดาของเขาผู้มีนามว่า นเรนทราทิตย์ และเป็นนักพรตที่บำเพ็ญสมาธิอยู่ในถ้ำ ด้วยเหตุนี้ หิรัณยะ จึงอาจเป็นผู้สร้างจาริกหลักนี้และอาจเป็นผู้สร้างปราสาทองค์ใหญ่เพื่ออุทิศแต่บิดาของเขาด้วย

คำกล่าวข้างต้นก็ยังคงเป็นข้อสันนิษฐาน จึงทำให้ประวัติศาสตร์ของที่นี่ยังคงคลุมเครือ ประเด็นผู้สร้างแม้จะมีการตีความว่ากษัตริย์นเรนทราทิตย์อาจสร้างในยุคใดยุคหนึ่งแต่ก็ยังไม่สามารถยืนยันได้ กรมศิลปากร (2531: 90) ได้อธิบายว่า พระนามนเรนทราทิตย์นี้ไม่เคยปรากฏจารึกที่ใดอีกเลย พบเพียงที่จารึกที่พนมรุ้งเท่านั้น ซึ่งปรากฏหลายตอนและล้วนแต่เป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพนมรุ้ง

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานการสร้างปราสาทพนมรุ้ง จากการศึกษาของนักโบราณคดีสามารถระบุได้ว่าสร้างขึ้นในกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ต่อมาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นช่วงเวลาค่อนข้างยาวนาน ส่วนกษัตริย์ผู้สร้างยังไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าเป็นพระองค์ใด แต่มีข้อสันนิษฐานว่ากษัตริย์ผู้สร้างคงเป็นกษัตริย์นเรนทราทิตย์และหิรัณยะผู้เป็นพระโอรส ซึ่งทั้งสองพระนามนี้มีปรากฏในจารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง

2.2.1.2 การบูรณะปราสาทพนมรุ้ง

ปราสาทพนมรุ้งถูกทิ้งร้างเป็นเวลายาวนาน เมื่อ พ.ศ.2472 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จมาทอดพระเนตรเขาพนมรุ้ง และได้บันทึกภาพซากปรักหักพังบริเวณปราสาทพนมรุ้ง ตั้งแต่บริเวณบันไดทางขึ้นไปจนถึงตัวปราสาท

ภาพที่ 2 บริเวณเสานางเรียง
(ที่มา: ม.ร.ว. สूरียวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2531)

ภาพที่ 3 บันไดทางขึ้นถัดจากเสานางเรียง
(ที่มา: ม.ร.ว. สूरียวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2531)

ภาพที่ 4 ปรารงค์ประธานปราสาทพนมรุ้ง

(ที่มา: ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2531)

จากภาพที่ 2 3 และ 4 เห็นได้ว่าเสานางเรียงที่บริเวณบันไดทางขึ้นปราสาทลั้มเรียงราย และมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นแทรกตามหินต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าถูกทิ้งร้างมาเป็นเวลานาน และในภาพที่ 4 ซากปรักหักพังของปรารงค์ประธานแทบจะไม่เหลือเค้าของปรารงค์ประธานเดิมเลย ซึ่งตรงกับกรณีที่ผู้วิจัยลงภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองบัวรายและได้ข้อมูลว่า แต่ก่อนปราสาทพนมรุ้งมีลักษณะเป็นหินกองกันอยู่ แต่ยังสามารถทราบได้ว่าเป็นปราสาท

การบูรณะปราสาทพนมรุ้ง เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ.2514 กรมศิลปากรได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ เป็นหัวหน้าควบคุม และมีผู้เชี่ยวชาญจากองค์การสหประชาชาติ ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส 2 คน คอยให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ คือ Bernard Groslier และ Pierre Pichard บูรณะโดยวิธีการอนัสโตสิส (Anastylosis) เป็นการรื้อซากปรักหักพังทั้งหมดลงมาและประกอบขึ้นใหม่ ซึ่งไม่เป็นเพียงการรื้อซากปรักหักพังเท่านั้น แต่ยังมี การขุดหาในพื้นดินด้วย เนื่องจากมีบางส่วนหลุดร่วงลงมาบวกกับการปล่อยทิ้งให้รกร้างเป็นเวลานานทำให้ส่วนที่ร่วงลงมา มีดินทับถม และการขุดนี้ก็ทำให้พบประติมากรรมและภาพสลักเป็นจำนวนมาก การบูรณะบางส่วนต้องตั้งฐานขึ้นมาใหม่เนื่องจากฐานเก่าไม่มั่นคง และหากมีการใช้แกนเหล็กหรือปูนซีเมนต์ก็จะมี การซ่อนไว้ให้มืดซิดที่สุดเท่าที่จะซ่อนได้ (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2517: 229)

ระหว่างการบูรณะ คณะทำงานได้ศึกษาผังรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ ศิลปะ โดยเปรียบเทียบกับโบราณสถานอื่น ๆ ที่มีอายุหรือลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายกัน ขณะบูรณะหากพบว่ามีหินบางส่วนที่ขาดหายไปก็สามารถใช้แท่งหินเรียบไม่มีลวดลายเข้าเสริมแทนได้

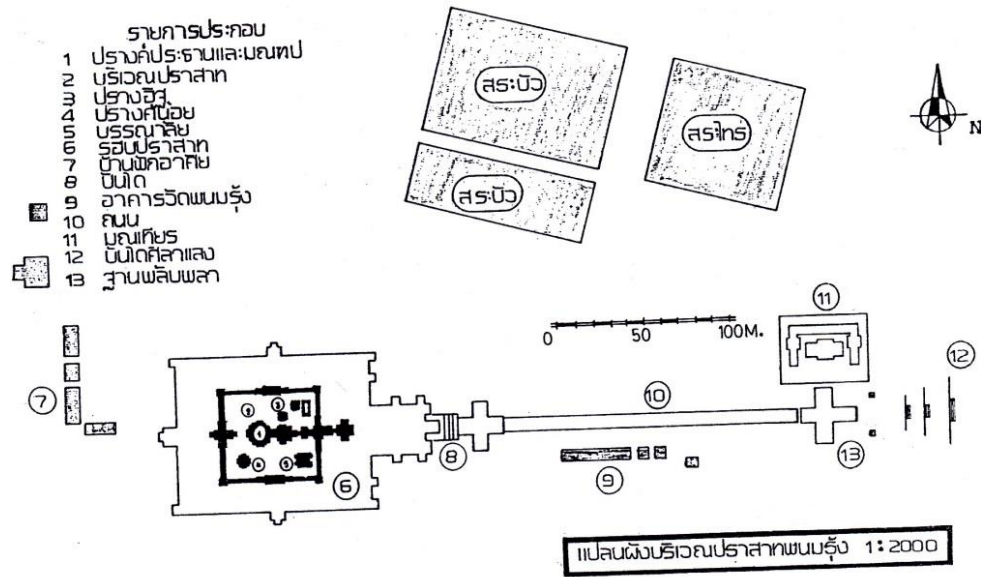
เพื่อให้มีความกลมกลืน และยังสามารถให้คนดูเห็นได้ว่าเป็นของที่เสริมขึ้นไปใหม่ ไม่ใช่ของดั้งเดิมการดำเนินงานค่อนข้างละเอียดและมีความซับซ้อน มีการแบ่งผังโบราณสถานอย่างละเอียด กำหนดรหัส และทำเครื่องหมายลงบนหินทุกก้อน การเคลื่อนย้ายหินแต่ละก้อนค่อนข้างยากเนื่องจากมีน้ำหนักมาก จึงต้องมีการใช้เครื่องทุ่นแรงขนาดใหญ่เข้ามาช่วย การบูรณะเสร็จสิ้นเมื่อปี 2530 ซึ่งใช้เวลาค่อนข้างยาวนาน และในปี 2531 ผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ในสมัยนั้น คือ นายพร อุดมพงษ์ ได้ดำเนินการสร้างทางขึ้นจากอำเภอประโคนชัย และตั้งชื่อทางเส้นนี้ว่า “หิรัญยะวิถี” (กรมศิลปากร, 2531: 102-103)

จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนบ้านหนองบัวรายเกี่ยวกับการบูรณะปราสาทพนมรุ้ง ได้ข้อมูลว่ามีการรับรู้ว่ามีบูรณะปราสาท เนื่องจากชุมชนก็ยังขึ้นมาเพื่อทำบุญที่วัดบริเวณปราสาท โดยมี “หลวงพ่อเอ้” เป็นพระอาวุโสที่ปฏิบัติธรรมอยู่บนนี้ เดิมสร้างวัดบริเวณด้านซ้ายของทางเดินเสนาทางเรียง และมีการนำพระพุทธรูปไว้บริเวณโรงช้างเผือก ภายหลังมีการขอให้ย้ายวัดลงมาด้านล่างปราสาทบริเวณลานจอดรถ เพื่อจัดระเบียบปราสาทพนมรุ้งให้เป็นสัดส่วน

2.2.2 องค์ประกอบของปราสาทพนมรุ้ง

ในขณะที่บูรณะปราสาทมีนักโบราณคดีได้อธิบายถึงองค์ประกอบของปราสาทพนมรุ้งว่ามีส่วนสำคัญอย่างไรบ้าง ซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ ก็คล้ายกับปราสาทอื่น ๆ เช่น ปราสาทพนมวัน ที่จังหวัดนครราชสีมา ในหัวข้อนี้มุ่งจะอธิบายองค์ประกอบของปราสาทพนมรุ้งเป็นเบื้องต้น เพื่อที่จะได้นำไปเชื่อมโยงเมื่อกล่าวถึงการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ ว่ามีการใช้พื้นที่ส่วนใดบ้างในการจัดประเพณี

สรเชต วรคามวิชัย (2530: 51-64) ตีพิมพ์หนังสือ **ปราสาทพนมรุ้ง: ประวัติศาสตร์ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม** ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของปราสาทพนมรุ้ง แยกออกเป็น 2 ส่วน คือ โบราณวัตถุนอกปราสาท และศาสนสถาน ดังนี้

ภาพที่ 5 แผนผังปราสาทพนมรุ้ง

(ที่มา: สรเชต วรคามวิชัย, 2530: 25)

2.2.2.1 โบราณวัตถุนอกปราสาท

- บาราย (สระน้ำ) อยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาท มีสระน้ำ 3 สระ มีชื่อเรียกต่อ ๆ กันว่า สระไพร สระใหญ่ และสระเบน ขอบสระมีการกรุด้วยศิลาแลงเพื่อความมั่นคง ทั้งนี้บารายคงใช้สำหรับเก็บน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค

- เนินพลับพล (บริเวณที่ 13 ในภาพที่ 5) อยู่ทางขึ้นปราสาทมีลักษณะสูงกว่าระดับถนน ที่ลานส่วนบนเป็นชalarูปกากบาท อาจเป็นฐานพลับพลหรือสิ่งก่อสร้างด้วยไม้เพื่อเป็นที่พักและเตรียมการในพิธีสำคัญ

- ถนนหน้าปราสาท (บริเวณที่ 10 ในภาพที่ 5) ถนนเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีความโดดเด่น ถนนนี้หากมีการประกอบพิธีที่สำคัญขบวนพิธีจะเริ่มที่ถนนสายนี้ โดยเริ่มจากฐานพลับพลารูปกากบาท บนถนนมีเสานางเรียงหรือเสาเทียนตั้งไว้ตลอดสองข้างทาง

- สะพานนาคราช (บริเวณที่ 8 ในภาพที่ 5) อยู่ถัดจากถนนหน้าปราสาท ก่อด้วยหินทราย ราวสะพานเป็นตัวนาค 5 เศียร กลางสะพานนาคราชมีภาพสลักรูปบัวแปดกลีบ อันกำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การไหว้ทิศรอบ ๆ ดอกบัว นอกจากนี้ยังมีสะพานนาคราชอีก 2 แห่ง คือบริเวณหน้าลานโคปุระ และหน้าโถงปราสาทประธาน

- บันไดขึ้นสู่ปราสาท (บริเวณที่ 8 ในภาพที่ 5) เป็นส่วนที่ถัดจากสะพานนาคราชขึ้นไป เป็นบันไดขึ้นสู่ปราสาทสร้างด้วยหินทราย โดยแบ่งเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นมีลานพัก

2.2.2.2 ศาสนสถาน

- ปราสาทประธาน (บริเวณที่ 1 ในภาพที่ 5) เป็นศูนย์กลางของศาสนสถาน เป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม มีมุขยื่นออกไปทั้ง 4 ทิศ มีการประดิษฐานศิวลึงค์ไว้ในปราสาทประธาน (แต่ไม่พบศิวลึงค์) นอกจากนี้ยังมีร่องน้ำโสมสูตร ซึ่งแสดงว่ามีการสร้างน้ำศิวลึงค์โดยน้ำจะไหลผ่านออกที่ปลายโยนีโรณะ ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระอุมา

- วิหารหรือมณฑป อยู่ด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธานถัดจากมณฑปออกไป มีห้องโถงขนาดกว้าง มีทางเดินติดต่อกับปราสาทประธาน ประตูด้านหน้าสามารถมองเห็นทะลุปราสาทประธานไปยังประตูโคปุระด้านหลัง หน้าบันมีภาพจำหลักรูปศิวนาฏราช

- ปราสาทอิฐ (บริเวณที่ 3 ในภาพที่ 5) เดิมเข้าใจว่ามี 3 องค์ แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 2 องค์ อยู่ด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธาน องค์หนึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อีกองค์หนึ่งหันหน้าไปสู่อุทิศใต้ นอกจากนี้ยังพบเทวรูปศิลา 2 องค์ เป็นรูปพระพรหมและรูปสตรี

- ปราสาทน้อย (บริเวณที่ 4 ในภาพที่ 5) ตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน เป็นปราสาทที่ก่อสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม ก่อด้วยศิลาทราย ทับหลังด้านตะวันออกเป็นรูปราหูแลบลิ้นและคายพวงมาลัยออกจากปากและใช้มือจับพวงมาลัยไว้ ที่กรอบหน้าบันมีรูปนาคไม่มีรัศมี เป็นนาคแบบศิระชะโล้น

- บรรณาลัย (บริเวณที่ 5 ในภาพที่ 5) ภายในระเบียงคดด้านหน้าปราสาทประธานมีวิหารอยู่ 2 หลัง สร้างด้วยศิลาแลง ซึ่งน่าจะเป็นที่เก็บห้องสมุดซึ่งเปรียบได้กับหอไตรในพุทธสถาน

- โคปุระหรือซุ้มประตู โคปุระด้านทิศตะวันตกยังไม่สมบูรณ์ แกะสลักค้างไว้บางส่วน โคปุระทั้งด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออกมีกรอบประตูทะลุปราสาทประธานจำนวน 15 ช่อง ในช่วงเดือน 5 จะมีวันหนึ่งที่สามารถมองเห็นพระอาทิตย์ตรงกับประตูโคปุระตรงกลางกรอบประตูพอดี ทำให้มีการนำมาใช้ในการประชาสัมพันธ์และจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ในปัจจุบัน

องค์ประกอบของปราสาทพนมรุ้งที่มีความสัมพันธ์กับการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง สันเกตได้ว่าการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ จะใช้พื้นที่ส่วนที่เป็น “โบราณวัตถุ นอกปราสาท” เท่านั้น ไม่ได้ใช้ส่วนที่เรียกว่า “ศาสนสถาน” ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

2.2.3 จารึกและภาพจำหลักที่ปราสาทพนมรุ้ง

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบันได้นำข้อมูลจากจารึกที่เกี่ยวข้องมาสร้างเป็นเรื่องเล่า (Narrative) จารึกที่พบที่ปราสาทพนมรุ้งมีหลายหลัก มีทั้งภาษาเขมรและภาษาสันสกฤต ซึ่งหลักที่นำข้อมูลมาสร้างเป็นเรื่องเล่าในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมากที่สุดคือ K.384

2.2.3.1 จารึกที่ปราสาทพนมรุ้ง

ปราสาทพนมรุ้งเป็นโบราณสถานที่พบจารึกหลายหลัก ในช่วงแรก ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) ได้อ่านและตีพิมพ์จารึกที่พบจากการสำรวจทั้งในไทย และกัมพูชา ชื่อ *Inscriptions du Cambodge* หนังสือเล่มนี้มีการแปลจารึกที่พบที่พนมรุ้งด้วยจำนวน 7 หลัก ได้แก่ จารึกหมายเลข K384 K386 K1066 K1068 K1070 K1090 K1091 ต่อมาช่วงปี พ.ศ.2520-2521 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอ่านและแปล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง **จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง** เผยแพร่ในปี 2521 ทรงอ่านและแปลจารึกจำนวน 10 หลัก เป็นจารึกภาษาเขมรจำนวน 7 หลัก (จารึกหมายเลข K.1066, K.1067, K.1068, K.1071, K.1072, K.1090, K.1091) และจารึกภาษาสันสกฤตจำนวน 3 หลัก (จารึกหมายเลข K.1069, K.1092, K.384 bis)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2521: 30) ทรงอธิบายเกี่ยวกับที่มาของจารึกที่พบใหม่ รวมทั้งวิธีการอ่านและแปลดังนี้

กรมศิลปากรได้พบจารึกเขมร จำนวน 6 ชิ้น คือ จารึกหมายเลข K.1066, 1067, 1068, 1071, 1072, 1091 และ K.1090 มีผู้นำมามอบให้กรมศิลปากรในภายหลัง และยืนยันว่าได้มาจากพนมรุ้ง

จารึกเหล่านี้ไม่สมบูรณ์ หักเป็นชิ้นท่อนเล็ก ๆ และชำรุดหลายที่ ขึ้นใดที่ไม่ชำรุดมากก็จะพยายามแปล ขึ้นใดที่ชำรุดจนข้อความขาดหายไปมาก แปลแล้วไม่ได้ความติดต่อกัน ก็จะพยายามสรุปความจากข้อความที่เหลือเทียบกับจารึกเขมรที่พบและรู้จักกันคืออยู่ อย่างไรก็ตาม คำอ่านที่พิมพ์ จะมีการแปลแบบตัวต่อตัวกำกับไว้เสมอ

จากการที่สมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอ่านและแปลจารึกเหล่านั้น ผู้วิจัยได้สรุปเนื้อหาและนำมาเสนอในรูปแบบตาราง โดยขอจำแนกเป็นสองส่วน คือ จารึกภาษาเขมร และจารึกภาษาสันสกฤต ดังนี้

- จารึกภาษาเขมร จำนวน 7 หลัก คือ จารึกหมายเลข K.1066, K.1067, K.1068, K.1071, K.1072, K. 1090, K.1091 จารึกกลุ่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการถวายของและเข้าทาสแก่ศาสนสถาน

ตารางที่ 3 สภาพและเนื้อหาในจารึกภาษาเขมร

หลักที่	สภาพและเนื้อหา
K.1067	จารึกหลักนี้สภาพชำรุดมาก ข้อความจึงไม่ติดต่อกัน มีรายละเอียดอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับเรื่องที่ดินที่ถวายแก่เทพเจ้าหรือแก่ศาสนสถาน และกล่าวถึงบุคคลที่มีหน้าที่ดูแลศาสนสถานหรือที่ดินดังกล่าว
K.1071	จารึกหลักนี้สภาพชำรุดมาก ข้อความจึงไม่ติดต่อกัน มีรายละเอียดเกี่ยวกับการถวายเครื่องบริโภคน้ำมันแก่เทพเจ้าหรือแก่ศาสนสถาน
K.1072	จารึกหลักนี้สภาพชำรุดมาก ข้อความจึงไม่ติดต่อกัน รายละเอียดอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับเรื่องที่ดินและการกำหนดเขตที่ดินที่ถวายแก่ราชนคราธรรม
K.1090	จารึกหลักนี้มีปรากฏมีอักษรปรากฏอยู่ 2 ด้าน ทั้งสองด้านมีสภาพชำรุด ข้อความที่ปรากฏเป็นชื่อของบุคคลเป็นส่วนใหญ่
K.1066	จารึกหลักนี้คงเป็นชิ้นส่วนที่แตกหักจากจารึกหลักใหญ่ ข้อความที่ปรากฏเป็นชื่อข้าหรือทาส
K.1068	จารึกหลักนี้กล่าวถึงของที่มีนำมาถวายที่ศาสนสถาน เช่น แปะ สุรา ข้าวสุก
K.1091	จารึกหลักนี้มีขนาดเล็ก มีข้อความปรากฏเพียง 2 คำ คือ กัลปนา และ สงกรานต์

- จารึกภาษาสันสกฤต จำนวน 3 หลัก คือ จารึกหมายเลข K.1069, K.1092, K.384 จารึกกลุ่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสรรเสริญกษัตริย์

ตารางที่ 4 สภาพและเนื้อหาในจารึกภาษาสันสกฤต

หลักที่	สภาพและรายละเอียดเนื้อหา
K.1069	จารึกหลักนี้สภาพชำรุด ข้อความจึงไม่ติดต่อกัน ไม่สามารถจับใจความได้
K.1092	จารึกหลักนี้สภาพชำรุด สามารถอ่านได้เพียง 2-3 คำ
K.384	<p>จารึกหลักนี้เป็นจารึกหลักใหญ่และมีสภาพสมบูรณ์ที่สุด มีลักษณะเป็นฉันทลักษณ์ชนิดต่าง ๆ โดยแต่งเป็นบท ดังนี้</p> <p>บทที่ 1 เป็นบทสรรเสริญพระศิวะ</p> <p>บทที่ 2 กล่าวสรรเสริญพระนามหิรัณยวรมัน ว่าเป็นผู้สร้างและเป็นผู้ทำให้อู้งเรื่อง</p> <p>บทที่ 3 กล่าวถึงบรรพบุรุษของพระองค์ ว่าอยู่ที่กษัตริย์ทรรคม</p> <p>บทที่ 4 กล่าวถึงพระนางหิรัณยลักษมีทรงให้กำเนิดแก่พระเจ้าศรีชัวยวมเทพ (ศาสตราจารย์เซเดส์ กล่าวว่าคือ พระเจ้าชัวยวมัน ที่ 6)</p> <p>บทที่ 5 กล่าวถึงหิรัณยลักษมีและหิรัณยวรมันว่าทรงให้กำเนิดพระราชาผู้ประเสริฐ คือ ศรรณินทรวรมันและศรียุพราช (ศาสตราจารย์เซเดส์ กล่าวว่าคือ พระเจ้าธรมินวรมันที่ 1 และพระยุพราชซึ่งสิ้นพระชนม์ไปก่อน)</p> <p>บทที่ 6 กล่าวถึงพระเจ้ากษัตริย์ทรรคหิตย พระนัดดาแห่งพระเจ้าหิรัณยวรมัน ทรงให้กำเนิด ศรีสุรยวรมัน (ศาสตราจารย์เซเดส์ กล่าวว่า ศรีสุรยวรมันคือ พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2)</p> <p>บทที่ 7 กล่าวถึงความมั่งคั่งในรัชสมัยของพระองค์ ว่าได้รับเครื่องบรรณาการเป็นจำนวนมาก พระองค์ทรงปกป้องผู้ที่ตั้งตนอยู่ในความดีให้พ้นจากความลำบาก</p> <p>บทที่ 8 กล่าวสรรเสริญพระนางกูปตินทรลักษมี ว่าเป็นธิดาพระเจ้าศรีสุรย (วรมัน) พระนางทรงให้กำเนิดแก่นเรนทรรคหิตย</p> <p>บทที่ 9 ส่วนนี้มีสภาพชำรุด คำที่ปรากฏ ได้แก่ ปราศรีสุรยลักษมี วิชยารกเทพ ศรีวิชยารก</p> <p>บทที่ 10 ส่วนนี้มีสภาพชำรุด</p> <p>บทที่ 11 บทนี้เป็นส่วนที่พบใหม่และมีสภาพชำรุด ไม่สามารถจับใจความได้</p> <p>บทที่ 12 กล่าวสรรเสริญความงามว่ามีพระพักตร์ดุจพระจันทร์</p> <p>บทที่ 13 กล่าวสรรเสริญว่าพระองค์เป็นผู้มีจิตใจมั่นคงกับคนรัก และสรรเสริญ</p>

	<p>ว่าทรงเป็นกวี มีพระปรีชาสามารถด้านพระราชนิพนธ์บทกวี</p> <p>บทที่ 14 กล่าวชมความงามของพระองค์ว่าสตรีรู้จักพระองค์ได้ด้วยความงามของพระองค์</p> <p>บทที่ 15 กล่าวสรรเสริญว่าพระองค์เปรียบเสมือนพระศิวะและเป็นผู้มีความงามยิ่งกว่ากามเทพ</p> <p>บทที่ 16 กล่าวสรรเสริญความงามของพระองค์ว่า พระพรหมสร้างกามเทพมา แต่พระองค์ก็ยิ่งมีความงามกว่ากามเทพ</p> <p>บทที่ 17 บทนี้มีส่วนที่ซ้ำชุด มีข้อความปรากฏบางส่วนเป็นบทสรรเสริญว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะเป็นที่รักเสมอ</p> <p>บทที่ 18 กล่าวสรรเสริญความงามของพระองค์ว่า พระองค์ได้ความงามอย่างสมบูรณ์จากพระจันทร์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2521: 88) ทรงอธิบายเพิ่มเติมว่า อาจหมายความว่า ธรรมดาแล้วพระจันทร์ควรมี 16 ส่วน แต่พระจันทร์ก็เสียส่วนที่ดีที่สุดให้พระองค์ จึงทำให้ใคร ๆ หันไปชอบพระองค์มากกว่าพระจันทร์</p> <p>บทที่ 19 กล่าวสรรเสริญความงามและพระปรีชาสามารถของพระองค์ว่า ความงามของพระองค์จะอยู่อย่างยาวนาน เพราะเป็นความงามที่ประกอบด้วยความรู้</p> <p>บทที่ 20 กล่าวสรรเสริญความงามว่า หากพระจันทร์เป็นที่นับถือของคนโลก รูปเคารพของพระองค์ก็เป็นที่กราบไหว้ของเทวดาและมนุษย์เช่นเดียวกัน</p> <p>บทที่ 21 บทนี้เป็นบทสรรเสริญพระศิวะ เนื่องจากเป็นบทเริ่มต้นของปฏุละใหม่</p> <p>บทที่ 22 กล่าวสรรเสริญพระองค์ว่าทรงมีพระกรอันทรงพลัง</p> <p>บทที่ 23 กล่าวสรรเสริญด้านการรบ ว่าได้รับชัยชนะด้วยพระกรขวาเพียงข้างเดียว</p> <p>บทที่ 24 กล่าวสรรเสริญด้านการรบ ว่าทรงชนะประเทศอื่น ๆ พระองค์จึงได้เสด็จขึ้นเสวยราชย์</p> <p>บทที่ 25 กล่าวสรรเสริญด้านการรบ ว่าทรงตัดศีรษะข้างของศัตรู</p> <p>บทที่ 26 กล่าวสรรเสริญด้านการรบ ว่าศัตรูเกรงกลัวพระองค์ เนื่องจากเห็นว่าพระองค์ทรงผ่าข้างเป็น 2 ซีก</p> <p>บทที่ 27 กล่าวสรรเสริญด้านการรบว่าข้าศึกเกรงกลัว ต้องวิ่งหนีเท่านั้นจึงจะมีชีวิตรอดได้</p>
--	--

	<p>บทที่ 28 กล่าวสรรเสริญพระปรีชาสามารถด้านการยิงธนูเพื่อฆ่าศัตรูได้อย่างแม่นยำ</p> <p>บทที่ 29 กล่าวสรรเสริญด้านสู้รบว่าทรงตัดศีรษะของศัตรูด้วยจักร</p> <p>บทที่ 30 กล่าวสรรเสริญด้านสู้รบว่ามีพระปรีชาสามารถด้านการใช้พระขรรค์ แต่ไม่ได้รับชัยชนะ พระองค์ทรงโจนขึ้นไปบนอากาศแล้วพาดถูกพญาช้างของศัตรู</p> <p>บทที่ 31 กล่าวถึงเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ที่นับถือรวมกันเป็นตรีมูรติ คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ</p> <p>บทที่ 32 กล่าวสรรเสริญว่าทรงเป็นผู้รู้รอบในคัมภีร์</p> <p>บทที่ 33 เป็นส่วนที่หายไป</p> <p>บทที่ 34 บทนี้มีสภาพชำรุด แปลความไม่ได้</p> <p>บทที่ 35 กล่าวสรรเสริญว่าทรงเป็นผู้รู้ด้านคำศัพท์</p> <p>บทที่ 36 กล่าวสรรเสริญว่าทรงเป็นผู้รู้เกี่ยวกับศาสนา</p> <p>บทที่ 37 กล่าวสรรเสริญว่าทรงเป็นผู้รู้เกี่ยวกับศาสนา</p> <p>บทที่ 38 กล่าวสรรเสริญว่าทรงเป็นผู้รู้เกี่ยวกับศาสนา ทรงสวดพระเวทได้ชัดเจน</p> <p>บทที่ 39 บทนี้มีสภาพชำรุด ความไม่ชัดเจน</p> <p>บทที่ 40 กล่าวสรรเสริญว่าทรงเป็นกวี บุคคลทั้งหลายได้ตีพิมพ์ในบทกวีของพระองค์</p> <p>บทที่ 41 บทนี้กล่าวบูชาพระวิษณุ พระพรหม และพระศิวะ</p> <p>บทที่ 42 กล่าวถึงภูเขาชื่อ รมยคีรี มีต้นไม้นานาชนิด และกล่าวถึงการบำเพ็ญพรตของพระองค์</p> <p>บทที่ 43 กล่าวถึงจริยวัตรของพระองค์ผู้ทรงผนวชเป็นโยคี กล่าวว่า ทรงลุกขึ้นมาปฏิบัติโยคะแต่เช้าและกล่าวถึงการทำลายประตูปราหฺม</p> <p>บทที่ 44 กล่าวถึงจริยวัตรของพระองค์ว่า พระองค์ไม่ทรงอดพระกระยาหารเสวยอาหารที่เป็นผลไม้และใบไม้เป็นเวลา 7 เดือน</p> <p>บทที่ 45 กล่าวว่าประชาชนนับถือพระเจ้าแผ่นดินมากกว่าพระศิวะ</p> <p>บทที่ 46 กล่าวสรรเสริญพระองค์เกี่ยวกับการใช้อำนาจสมาธิ ว่าเมื่ออยู่ภายในถ้ำ พระองค์ใช้สมาธิเปล่งรัศมีออกมา</p> <p>บทที่ 47 กล่าวสรรเสริญพระองค์ว่าทรงมีความลึกซึ้งทางจิตใจในการปฏิบัติโยคะ</p>
--	--

	<p>บทที่ 48 กล่าวสรรเสริญพระองค์ว่าได้ ได้รับการยกย่องให้เทียบเท่า พระศิวะอัมมูรติ เป็นรูปทั้ง 8 ของพระศิวะ: ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ พระอาทิตย์ พระจันทร์</p> <p>บทที่ 49 กล่าวสรรเสริญพระองค์ว่ามีพระปรีชาสามารถด้านไวยากรณ์ และภาษาศาสตร์</p> <p>บทที่ 50 บทนี้มีบางส่วนซ้ำชุด แต่มีข้อความปรากฏเพียง “...ประมุขแห่ง อาจารย์ทั้งหลาย...”</p> <p>บทที่ 51 บทนี้มีบางส่วนซ้ำชุด แต่มีข้อความปรากฏเพียง “... ความเป็นใหญ่...เว้นแต่น้ำอมฤตคือพระเมตตาของพระเจ้าแผ่นดิน... ด้วยพรตมีประการต่าง ๆ ...”</p> <p>บทที่ 52 กล่าวสรรเสริญพระองค์ว่าทรงช่วยเหลือผู้คนจากการถูกงูกัด</p> <p>บทที่ 53 กล่าววาทะเรนทราทิตย์ทรงประดิษฐานรูปของครูทั้งสามไว้ที่นันทนคราม</p> <p>บทที่ 54 กล่าวถึงการถวาย “นาคปตฺตรม” แก่พระศิวะที่พนมรุ้ง</p> <p>บทที่ 55 กล่าวถึงการถวายวอทองของพระมารดาเพื่อทำบุญอุทิศถวาย พระมารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว</p> <p>บทที่ 56 กล่าวสรุปการสรรเสริญพระองค์ว่าเป็นดังอาจารย์ที่ดี ได้ทรงบุญกับเทพเจ้าด้วยการถวายของหลายชนิด</p> <p>บทที่ 57 กล่าวถึงหิรัณยะ พระโอรสของนเรนทราทิตย์ว่าเมื่อพระชนมายุ 20 พรรษา ได้ประดิษฐานประติมากรรมรูปของพระบิดาที่หล่อขึ้นด้วยทอง</p> <p>บทที่ 58 กล่าวถึงพระองค์ว่า เมื่อพระชนมายุ 15 ทรงพระอักษร</p> <p>บทที่ 59 กล่าวถึงพระองค์ว่าสำเร็จทรงการศึกษาตอนพระชนมายุ 16 พรรษา และทรงเป็นผู้ใหญ่เมื่อพระชนมายุ 18 พรรษา</p> <p>บทที่ 60 บทนี้ซ้ำชุด</p> <p>บทที่ 61 บทนี้ซ้ำชุด มีลักษณะเป็นบทสรรเสริญ</p> <p>บทที่ 62 กล่าวสรรเสริญหิรัณยะว่ามีความรู้ในเชิงกาวยะ มีพระปรีชาสามารถด้านการแต่งคำประพันธ์</p> <p>บทที่ 63 กล่าวถึงการถวายของพระโอรสนเรนทราทิตย์แด่พระศิวะ เพื่ออุทิศแด่ นเรนทราทิตย์</p> <p>บทที่ 64 บทนี้ซ้ำชุด ข้อความบางส่วนปรากฏเกี่ยวกับการถวายของแก่เทพเจ้า</p> <p>บทที่ 65 กล่าวถึงการสร้างรูปของนเรนทราทิตย์</p> <p>บทที่ 66 บทนี้ซ้ำชุด</p>
--	--

	บทที่ 67 บทนี้ชำระดู ข้อความบางส่วนปรากฏว่า “ ในศักราช 1072 คนชื่อ หิรัณยะ ได้ให้ ... แก่เทวรูปทอง เพื่อบิดา ผู้มีวรรณะเป็นทอง ... ” บทที่ 68 บทนี้จับใจความไม่ได้
--	--

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าจารึกในบางหลักมีลักษณะเป็นเพียงคำ ๆ ไม่ได้มีเป็นประโยคที่เนื้อหาสมบูรณ์ จึงไม่สามารถที่จะตีความใด ๆ จากจารึกได้ แต่จารึกที่สมบูรณ์และมีเนื้อความยาวที่สุดคือ จารึกหลัก K.384 เป็นจารึกภาษาสันสกฤต ซึ่งปรากฏพระนามกษัตริย์ เช่น หิรัณยะ นเรนทราทิตย์ ภูปตินทรลักษมีเทวี ถือได้ว่าเป็นจารึกหลักสำคัญที่ใช้ประกอบในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ ดังผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ต่อไป

2.2.3.2 ภาพจำหลักที่ปราสาทพนมรุ้ง

ทางโบราณคดีใช้ภาพจำหลักต่าง ๆ ประกอบการศึกษาทางด้านประติมานวิทยาทั้งจากหน้าบัน หน้าบันชั้นลด ทับหลัง ชุ่มบัญชา และจากส่วนฐานเสาดัดผนัง แต่ทั้งนี้บางส่วนก็อาจจะศึกษาได้ยากเนื่องจากอยู่ในสภาพที่ชำรุด ดังที่ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2549: 244) กล่าวว่า

อย่างไรก็ดี หน้าบันและหน้าบันชั้นลดนั้นบ้างก็สึกกร่อนเสียหาย จนอาจให้เพียงข้อมูลได้เพียงเล็กน้อยหรือไม่ได้เลย บ้างก็ยังคงสลักไม่เสร็จสมบูรณ์ หรือเพียงแต่ร่างลายไว้เท่านั้น และบางส่วนยังเป็นโคลน

ปราสาทพนมรุ้ง บริเวณหน้าบันที่อยู่โดยรอบปราสาทประธานรวมทั้งหน้าบันโคปุระของระเบียงคตด้านทิศตะวันออกสลักเป็นภาพเล่า ในขณะที่หน้าบันของปราสาทน้อยสลักเป็นรูปเทวดาหรือเป็นเรื่องราวในเทพปกรณัมท่ามกลางลวดลายพันธุ์พฤกษา ส่วนหน้าบันชั้นลดขึ้นสำคัญ ๆ ของปราสาทประธาน ปรากฏภาพสลักเล่าเรื่อง (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2549: 244) การศึกษาภาพต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยกำหนดอายุการสร้างปราสาทได้ ภาพจำหลักเหล่านี้ยังเป็น “เรื่องเล่า” ในทางคติชนวิทยาด้วยเช่นกัน

ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2549) จำแนกภาพจำหลักต่าง ๆ ที่ปราสาทพนมรุ้งไว้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ภาพเล่าเรื่องในลัทธิไศวนิกาย ประกอบด้วย

- ศิวนาฏราช
- อุมามเหศวร
- ศิวะมหาเทพ (?)

- พระศิวะและพระอุมาประทานพรแก่อสูร

กลุ่มที่ 2 ภาพเล่าเรื่องในลัทธิไวณพนิกาย ประกอบด้วย

- ครุทวาหนะ
- พระวิษณุอนันตศायิน-ปัทมนาภะ
- วาหนาวตาร หรือ วิษณุตรีวิกรม
- รามาวตาร
- พระรามเดินดง
- วิวารลักนางสีดา
- พระรามและพระลักษมณ์รบวิราธ
- ท้าวราพณ์ลักนางสีดา
- สุครีพรบพาลี
- พระรามยกทัพ
- นาคบาศและนางสีดา เสด็จโดยบุษบกมายังสนามรบ
- กุมภกรรณรบกองทัพวานร
- พระอศิตยะสอนมนต์อาทิตย์หยุดภัยแก่พระราม (?) หรือ
ท้าวมาลีวราชว่าความ
- พระรามเสด็จกลับเมืองอโยธยา

กลุ่มที่ 3 เรื่องกฤษณาวตาร ประกอบด้วย

- พระกฤษณะต่อสู้กับนาคกาลิยะ
- พระกฤษณะต่อสู้กับช้างกัวลยปิถะและราชสีห์
- พระกฤษณะยกเขาโควรวรณะ
- พระกฤษณะฆ่าพระยากงส์

กลุ่มที่ 4 เรื่องมหาภารตะ ประกอบด้วย

- พิธีสวยมพรพระนางเทราปที
- พระกฤษณะประทับท่ามกลางพวกปาณฑพ (?)
- การกรีธาทัพ (?)
- สงครามระหว่างราชวงศ์เคารพกับราชวงศ์ปาณฑพ (?)

จากการจำแนกของ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ เพื่อการศึกษาด้านประติมานวิทยา ทำให้เห็นว่าบางภาพนั้นยังระบุได้ไม่ชัดเจน จึงจำเป็นต้องใส่เรื่องหมาย (?) หลังชื่อ แต่เป็นส่วนที่แสดงให้เห็นว่าปราสาทพนมรุ้งมีเรื่องเล่าจากภาพจำหลักเป็นจำนวนมาก

อนึ่ง เห็นได้ว่าภาพจำหลักเหล่านี้มีเรื่องเล่ากำกับไว้ แต่รับรู้เพียงในหมู่ของนักวิชาการ และเห็นได้ว่าเรื่องเล่าจากภาพจำหลักเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำมาใช้เป็นเรื่องเล่าในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง มีเพียงแต่ภาพจำหลักที่แสดงให้เห็นถึงศิลปวัฒนธรรมเขมร ที่นำมาสร้างเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง ดังผู้วิจัยจะวิเคราะห์ต่อไป

2.3 ความสำคัญของปราสาทพนมรุ้งต่อชุมชนเขมรถิ่นไทย จังหวัดบุรีรัมย์

ปราสาทพนมรุ้งมีที่ตั้งอยู่โดยตัดขาดจากชุมชน มีชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณเชิงเขา ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเขมรถิ่นไทย และเรียกว่า “พนมรุ้ง” มาแต่เดิม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอธิบายคำว่า “พนมรุ้ง” ไว้ว่า คำนี้ปรากฏในจารึกภาษาเขมรหลักที่ K.1067, K.1068 และ K.1090 ดังนี้

ในจารึกเขมร เราจะพบคำว่า *vnam ruṅ* อยู่สองสามแห่ง ซึ่งคงจะหมายถึงปราสาทที่อยู่ทีภูเขาในชื่อเดียวกัน ปัจจุบันนี้ชื่อปราสาทและภูเขาก็ก็นำมาใช้ชื่อเดียวกันทั้งในภาษาไทย (*bnam ruṅ*) และภาษาเขมร (*bhnam ruṅ*) อ่านว่า /*phnom ruṅ*/ แปลว่า ภูเขาใหญ่

ในภาษาสันสกฤต มีคำเรียกปราสาทและภูเขาแห่งนี้ว่า สฤลหริ หรือ สฤลไศล เป็นคำสมาส สฤล “ใหญ่, กว้าง, หนา” อหริ หรือ ไศล “ภูเขา”

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 154)

การอธิบายความหมายของคำว่า “พนมรุ้ง” ว่าหมายถึง “ภูเขาใหญ่” จึงเป็นความหมายที่มาจากทั้งจารึกภาษาเขมรคือคำว่า *vnam ruṅ* และภาษาสันสกฤตคือคำว่า *sthūlādri* (สฤลหริ) และ *sthūla śaila* (สฤลไศล) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2521: 154) มีพระราชวินิจฉัยเพิ่มเติมด้วยว่า การเรียกชื่อสถานที่นี้ได้เปลี่ยนแปลงเลยตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าบริเวณภูเขาพนมรุ้งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนต่อ ๆ มาโดยไม่ขาดสาย

ปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง เดิมเป็นเขตพื้นที่ของอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ต่อมาเปลี่ยนเป็นเขตพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ หลังจากที่มีการตั้งอำเภอใหม่ในปี พ.ศ.2539 ปราสาทพนมรุ้งมีเส้นทางขึ้น-ลง 2 เส้นทาง คือด้านทิศตะวันออกเป็นเส้นทางที่ขึ้นจากอำเภอประโคนชัย และด้านทิศตะวันตกเป็นเส้นทางที่ขึ้นจากอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ทั้ง 2 อำเภอนี้จึงเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงและมีความสัมพันธ์กับปราสาทพนมรุ้ง

การขุดค้นด้านโบราณคดีได้พบเครื่องใช้ต่าง ๆ บริเวณรอบเขาพนมรุ้ง โดยเฉพาะบริเวณอำเภอบ้านกรวด ซึ่งอยู่ห่างจากพนมรุ้งไม่เกิน 50 กิโลเมตร และเชื่อว่าคงมีการตั้งชุมชนในบริเวณนี้มาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ ธิดา สาระยา (2538: 51) ได้อธิบายถึงกลุ่มชนแถบนี้ในสมัยพระนรทว่า

พงศาวดารเขมรสมัยหลังเรียกบริเวณหนึ่งว่า “เมืองที่อยู่แถวเขาพนมดงรัก” สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 พุทธศตวรรษที่ 16 เมืองทั้งหลายแถบนี้พากันแข็งข้อทำให้พระองค์ต้องปราบปรามอยู่ถึง 3 ปี ... คนพื้นเมืองเดิมในแถบนี้คือพวกกวยหรือกวย เป็นคนผิวดำชำนาญในการจับช้าง ภายหลังเรียกพวกนี้ว่า ส่วย ตามคำเรียกของไทยสยามในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ในสมัยอยุธยาเรียกว่า พวกเขมรป่าดง

ในพงศาวดารไทยเรียกเขมรป่าดงว่า เขมรส่วย ข่าส่วย พวกกวยหรือกวย มีความสามารถพิเศษด้านการจับช้าง เป็นพลเมืองเดิมแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ มักถูกมองว่าไร้อารยธรรมป่าเถื่อนด้วยความเจริญ เชื่อกันว่ากลุ่มนี้สู้อิสาจากกลุ่มน้ำโขงในช่วงปลายสมัยอยุธยาตามที่ได้มีหลักฐานการตั้งบ้านเมืองของหัวหน้าพวกข่าส่วย ซึ่งเข้ารับราชการครั้งปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา (ธิดา สาระยา, 2538: 51)

ในสมัยอยุธยามีการรวมตัวกันตั้งเป็นบ้านเมืองบริเวณพนมรุ้ง สุจิตต์ วงษ์เทศ (2553: 113-114) กล่าวว่า หลัง พ.ศ. 1800 บริเวณบุรีรัมย์รอบ ๆ เขาพนมรุ้ง และเขาใกล้เคียงที่เป็นศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ ยังมีผู้คนรวมกันเป็นบ้านเมือง มีเจ้าเมืองปกครองสืบเนื่องมา แล้วสืบนามเดิมต่อเนืองว่า เมืองพนมรุ้งด้วย ต่อมา ก่อน พ.ศ. 1981 (จ.ศ. 800) เจ้าเมืองพนมรุ้งยอมอ่อนน้อมต่อเจ้าสามพระยา กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1967-1981) พร้อมกันกับเจ้าเมืองพิมาย มีในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับปลีก หมายเลข 2/ก 104 (บรรทัด 7-15) ความดังต่อไปนี้

๑ อยู่ปีหนึ่งท่านก็ให้ตกแต่งช้างม้ารีพล
ทั้งปวงจะยกไปเมืองพิมายพนมรุ้งไซร์ พอเจ้าเมืองทั้งหลาย...
ถวายบังคมพระบาทผู้เป็นเจ้า 2 * ก็ให้พระราชทานรางวัลแล้ว...
คืนไปอยู่ตามภูมิลำเนา ๑ อยู่จำเนียรกาลมาเจ้าเมือง[พิมาย]
ถึงแก่กรรม ท่างเทพก็ได้กินเมืองนั้น ส่วนท้าวชุมภู่นองไซร์ได้
เมืองพนมรุ้ง เมืองพระงามพุทราทานระริกไซร์ พระยากกลางกิน...
พระยากกลางถึงกรรมไซร์ก็ได้ราชสมบัติแก่ท้าวแก้วแลเรีย[กขุน]

กำหนดพระอินทร ๑ อยู่มาขุนกำแหงพระอินทรก็มาถวายบังคม

สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าแลเรื่อลุ่มตาย

(จากหนังสือ **ความยกย่องของประวัติศาสตร์ พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติ ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล** (2539: 174) อ้างถึงใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2553: 113-114)

ด้านประวัติการตั้งชุมชน มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงชุมชนบริเวณพนมรุ้งในบางช่วงเท่านั้น เมื่อผู้วิจัยลงพื้นที่และได้สัมภาษณ์ผู้คนที่อยู่ในชุมชนบริเวณเชิงเขาพนมรุ้ง ทำให้ทราบว่า เป็นชุมชนที่เพิ่งอพยพเข้ามาอาศัยบริเวณนี้ไม่เกิน 200 ปี โดยเล่าว่าแต่ก่อนบริเวณนี้เป็นป่ารกทึบ มีสัตว์ร้ายจำนวนมาก ดังนั้นช่วงก่อน พ.ศ.2440 ผู้คนแถบนี้มิมีประชากรไม่มากนัก เพราะในเมืองบุรีรัมย์มีประชากรเพียง 200 คน ตามบันทึกของแอมอนิเยร์ (Aymonier E.) หัวหน้าคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสได้เดินทางสำรวจพื้นที่ภาคอีสานของไทยเมื่อ พ.ศ. 2440 ที่กล่าวไว้ว่า

บุรีรัมย์มีกระท่อมอยู่ 60 กว่าหลัง และวัดอีก 2 วัด คือวัดกลางและวัด เรียง ประชาชนยังเป็นคนเขมรอยู่ แต่ใช้ภาษาเขมร สยาม และลาว จาริต ประเพณีก็เหมือนกัน สภาพที่เป็นอยู่คือ แบบผสมผสานกัน ตัวอำเภอมีประชาชน ในบันทึก 200 คน แต่ว่าคนส่วนใหญ่จะขึ้นกับเมืองที่ใกล้เคียง จนทำให้บุรีรัมย์มี คนเพียง 40 คน ที่อำเภอเมือง และอีก 40 คน ในหมู่บ้านต่าง ๆ หมายความว่า ทั้งหมดมี 80 คน

(ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), 2541: 209)

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงหมู่บ้านด้านทิศตะวันออกของพนมรุ้ง คือบ้านตาจู้ก ตำบลโคกย่าง อำเภอประโคนชัยในปัจจุบันว่า มีกระท่อมที่ผู้คนอาศัยเพียง 15 หลัง และคนที่อาศัยมีทั้งคนเขมร และคนสยาม ดังนี้

เมื่อเวลา 5 โมง พวกเราก็เดินทางข้ามป่าละเมาะที่มีต้นไม้แคระ พอเวลา 6 โมง ก็มาถึงบ้านตาจู้ก (Ban Tachruk) หมู่บ้านนี้มีกระท่อมของคนเขมรและคนสยามอยู่ 15 หลัง ตั้งอยู่บนเนินดินที่เต็มไปด้วยต้นมะพร้าว ต้นไผ่และล้อม ด้วยทุ่งนามากมาย

(ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), 2541: 204)

จากบันทึกของแอมอนิเยร์ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยบริเวณเชิงเขาพนมรุ้ง ในปัจจุบันมีชุมชนรอบเขาพนมรุ้งหลายชุมชนดังปรากฏในแผนที่ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 6 ขอบเขตตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

ภาพที่ 7 ขอบเขตตำบลยายแยมพัฒนา ตำบลยายแยมวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

ภาพด้านทิศตะวันตกของปราสาทพนมรุ้งมีชุมชน 2 ตำบลติดใกล้กับเชิงเขา คือ ตำบลตาเป็ก และตำบลยายแยมวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

ตำบลยายแยมวัฒนา มีจำนวนประมาณ 1,500 หลังคาเรือน และประชากรประมาณ 6,215 คน ประกอบด้วย 12 หมู่บ้าน คือ

หมู่ 1 บ้านยายคำ	หมู่ 2 บ้านโคกหัวเสือ
หมู่ 3 บ้านยายแยม	หมู่ 4 บ้านโนนเจริญ
หมู่ 5 บ้านโคกหย้าคา	หมู่ 6 บ้านหนองม่วง
หมู่ 7 บ้านโนนศิลา	หมู่ 8 บ้านโนนทอง
หมู่ 9 บ้านยายแยม	หมู่ 10 บ้านวัฒนาใหม่
หมู่ 11 บ้านเขาดิน	หมู่ 12 บ้านแคนดง

ส่วนตำบลตาเป็ก มีจำนวนหลังคาเรือนประมาณ 1,981 หลังคาเรือน และจำนวนประชากรประมาณ 9,390 คน ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน คือ

หมู่ 1 บ้านตาเป็ก	หมู่ 2 บ้านดอนหนองแห่นพัฒนา
หมู่ 3 บ้านหว่าน	หมู่ 4 บ้านโคกใหญ่
หมู่ 5 บ้านยาง	หมู่ 6 บ้านดอนไม้ไฟ
หมู่ 7 บ้านดอนขวาง	หมู่ 8 บ้านห้วย
หมู่ 9 บ้านบัวตะเคียน	หมู่ 10 บ้านดอนงามพัฒนา
หมู่ 11 บ้านน้ำ	

นอกจากนี้บันทึกของแอมอนิเยร์ ได้กล่าวถึงบ้านตาเป็กว่าเป็นจุดพัก ซึ่งเรียกว่าบ้านท่าแพก ดังนี้

นอกจากหมู่บ้านท่าแพกแล้ว ยังมีหมู่บ้านที่อยู่บริเวณใกล้เคียงอีก 2 หมู่บ้าน คือ บ้านวัง (Ban Vang) บ้านยาง (Ban Yang) รวมกันเป็นหมู่บ้านที่มีกระต่อมอยู่ 70 หลัง ซึ่งจะถูกรวมชื่อรวมกับบ้านพเตีย (Ban Phtea) ชาวบ้านเป็นคนเขมรและสยาม

(ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), 2541: 202-203)

จากบันทึกข้างต้นก็เห็นได้ว่าใน พ.ศ.2440 ชุมชนฝั่งทิศตะวันตกของปราสาทก็มีจำนวนมาก ปัจจุบันบ้านตาเป็กไม่ใช่กลุ่มคนที่พูดภาษาเขมร แต่พูดภาษาไทยสำเนียงโคราช

ถัดมาเป็นชุมชนด้านทิศตะวันออกของปราสาทพนมรุ้ง คือ ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ดังแผนที่

ภาพที่ 8 ขอบเขตตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย

ตำบลจรเข้มาก มีจำนวนหลังคาเรือนประมาณ 3,230 หลังคาเรือน และจำนวนประชากรประมาณ 11,220 คน ประกอบด้วย 16 หมู่บ้าน คือ

หมู่ 1 บ้านลำควน	หมู่ 2 บ้านบัว
หมู่ 3 บ้านกระสัง	หมู่ 4 บ้านบุ
หมู่ 5 บ้านบุ	หมู่ 6 บ้านโคกเมือง
หมู่ 7 บ้านโคกธาตุ	หมู่ 8 บ้านโคกธาตุ
หมู่ 9 บ้านหนองบัวราย	หมู่ 10 บ้านจรเข้มาก
หมู่ 11 บ้านโคกปราสาท	หมู่ 12 บ้านโคกอาหววน
หมู่ 13 บ้านโคกเมือง	หมู่ 14 บ้านโคกเมือง
หมู่ 15 บ้านบัว	หมู่ 16 บ้านเข้ว่า

ตำบลจรเข้มากมีหมู่บ้านที่ติดกับเขาพนมรุ้งที่สุดคือ บ้านหนองบัวราย ส่วนใหญ่หมู่บ้านของตำบลจรเข้มากเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาเขมร มีเพียงหมู่บ้านโคกเมืองในบางหมู่บ้านที่เป็นกลุ่มคนพูดภาษาลาว จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านหนองบัวราย ได้ความว่ามี การอพยพมาจากบ้านโคกย่าง อำเภอประโคนชัย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ห่างถัดออกไปจากเขาพนมรุ้งประมาณ 5 กิโลเมตร และมีบางส่วนย้ายมาจากจังหวัดสุรินทร์ เหตุผลของการย้ายมานั้นเป็นเพราะดินภูเขาไฟของพนมรุ้งมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก ส่วนกลุ่มลาวที่อยู่บ้านโคกเมืองก็สามารถบอกได้เช่นกันว่าบรรพบุรุษของตนอพยพมาจากที่ใด ส่วนใหญ่มาจากจังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้มีเอกสารที่กล่าวถึงคนเขมรในอำเภอประโคนชัย ของหลวงอนุรักษ์กุเบศร์ ตรวจการในเขต แขวงเมืองบุรีรัมย์ ร.ศ.129 หรือในปี พ.ศ.2454 บันทึกไว้ว่า

พระครูเจ้าคณะแขวงอำเภอเมืองและพระครูเจ้าคณะอำเภอรัตนบุรี ก็พอยังชั่วนับว่าเป็นขั้นที่ 2 แต่พระครูต่วน เจ้าคณะแขวงพระโคนโชน้อยอยู่ข้างเดิมที่ เพียงแต่จะเขี้ยวเข็ญให้ท่านพูดไทยก็ไม่เล่นด้วยเสียแล้ว พูดกับใครที่เป็นไทยต้องมีพระใบฎีกาชิตเปนนล่ำมรากับชาวต่างประเทศ การที่จะให้ท่านเล่นด้วยในการศึกษาจึงยังสงสัย

(เทศาภิบาล เล่ม 11 แผ่น 61 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 130, 2454)

จากบันทึกของหลวงอนุรักษภูเบศร์ทำให้เห็นว่าเดิมคนแถบพระโคนชัยนั้นยังไม่ได้เรียนภาษาไทย มีเรื่องเล่าของคนในชุมที่ว่า เมื่อส่วนกลางส่งนายอำเภอหรือเจ้าหน้าที่อื่น ๆ มาประจำการที่นี่ ชาวบ้านจะกลัวเนื่องจากไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ แต่เมื่อการศึกษาเข้าไปถึงทำให้ได้เรียนภาษาไทย รุ่นแรก ๆ ที่มีโอกาสได้เข้าศึกษาจะเป็นการเรียนจากพระสงฆ์ที่วัด จึงทำให้พูดภาษาไทยได้ แม้ปัจจุบันคนแถบนี้ก็ยังพูดภาษาไทยแบบสำเนียงเขมร คือ พูดภาษาไทยไม่มีเสียงวรรณยุกต์ ซึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ยืนยันได้ว่าหมู่บ้านใดเป็นคนกลุ่มใด

จากข้อมูลของชุมชนรอบปราสาทพนมรุ้ง ปัจจุบันมีผู้อาศัยเป็นจำนวนมาก หากเทียบกับข้อมูลของแอมอนิเยร์ ที่มาสำรวจเมื่อ พ.ศ.2440 ซึ่งมีกระท่อมเพียงไม่กี่หลังอยู่รอบ ๆ ปราสาท แต่หากพิจารณาการลำดับเหตุการณ์สำคัญในหัวข้อ 2.2 ดังได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ก็จะเห็นได้ว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับปราสาทพนมรุ้ง ได้แก่ ในปี พ.ศ.2437 มีผู้นำรอยพระพุทธรูปไปประดิษฐานที่ปรางค์น้อย ซึ่งเป็นปราสาทที่อยู่ด้านทิศตะวันตกของปรางค์ประธาน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งที่ชุมชนในอดีตจัดขึ้น

2.3.1 ปราสาทพนมรุ้งในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

แม้คนในชุมชนรอบเขาพนมรุ้งนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็ยังมีความเชื่ออื่น ๆ ที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งอาจจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่มีการนับถือพระพุทธศาสนา และความเชื่อนี้ก็ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ ธิดา สาระยา (2538: 83-84) ได้อธิบายว่า ระบบความเชื่อของมนุษย์ในอดีตกาลอาจแบ่งออกได้เป็น 2 แบบกว้าง ๆ คือ

1. การนับถือผี (Spirit Worship) ซึ่งการนับถือบรรพบุรุษเป็นส่วนสำคัญในแนวความเชื่อนี้ คนโบราณเชื่อว่าชีวิตยังคงอยู่หลังความตาย จึงหาทางเชื่อมโยงติดต่อระหว่างผู้ตายแล้วกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้พลังอำนาจของผู้ตายไปแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรพบุรุษมาช่วยเหลือคุ้มครอง

2. ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (Animistic Belief) มนุษย์เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นมีวิญญาณที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติสามารถดลบันดาลให้ความช่วยเหลือคุ้มครองมนุษย์ได้ อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้มาจากสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติและมีลักษณะโดดเด่นเป็นพิเศษ เช่น ป่าทึบ เขาใหญ่ ต้นไม้สูงอายุนาน และสิ่งที่ถูกสร้างเป็นสัญลักษณ์ เช่น ก้อนหิน เนินดิน เป้าหมายของการนับถือสิ่งเหล่านี้ คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เพื่อให้คนดำรงชีวิตอยู่ได้ ลัทธิเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์จึงมีมาก่อนเกิดศาสนาหลัก เช่น ฮินดู พุทธ ที่เข้ามาผสมผสาน

ลักษณะความเชื่อในแบบที่ 2 ตามที่ ธิดา สาระยา ได้กล่าวไว้ สัมพันธ์กับความเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งก่อนหน้านี้อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นสถานที่สำหรับบวงสรวงเพื่อขอฝนในช่วงเดือนเมษายน เพื่อทำการเกษตร หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะมีการนำข้าวมาถวายวัด ในอดีตวัดอยู่บริเวณเสนาางเรียงบันไดทางขึ้นปราสาทพนมรุ้ง

ปัจจุบันได้มีการสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพิ่มเติมในบริเวณเขาพนมรุ้ง ดังนี้

1. ศาลเจ้าพ่อปราสาททอง ตั้งอยู่บริเวณทางขึ้นด้านทิศตะวันตกของปราสาท ฝั่งอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ศาลเจ้าพ่อปราสาททอง มีลักษณะเป็นศาลเพียงตา เนื่องจากสร้างด้วยเสา 4 ต้น เป็นสถานที่ที่คนในอำเภอเฉลิมพระเกียรติศรัทธา มีลักษณะเป็นศาลหลักเมืองของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ชาวบ้านในชุมชนบริเวณนี้จะมีการเดินทางมาขอพร และมีการบวงสรวงในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุกปี

ภาพที่ 9 ศาลเจ้าพ่อปราสาททอง

2. ศาลเจ้าพ่อเขาพนมรุ้ง ตั้งอยู่บริเวณใกล้วัดปราสาทพนมรุ้ง หลวงพ่อไสว อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาพนมรุ้งเป็นผู้ริเริ่มให้สร้าง เกิดจากนิมิตว่าบริเวณที่ตั้งดังกล่าวมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่

ภาพที่ 10 ศาลเจ้าพ่อเขาพนมรุ้ง

3. ศาลเจ้าชายสายรุ้ง ตั้งอยู่ถัดจากศาลเจ้าพ่อเขาพนมรุ้งประมาณ 100 เมตร สร้างหลังจากการสร้างศาลเจ้าพ่อเขาพนมรุ้ง การสร้างศาลแห่งนี้เกิดจากความฝันของอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอำเภอประโคนชัย ฝันว่าบริเวณนี้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงต้องมาสร้างศาลเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่

ภาพที่ 11 ศาลเจ้าชายสายรุ้ง

นอกจากปราสาทพนมรุ้งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่แต่เดิมชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่สำหรับบวงสรวงขอฝนแล้ว ยังมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่สร้างขึ้นมามากกว่าข้างต้น นอกจากนี้ยังวัดเขาพนมรุ้ง ซึ่งถือเป็นศาสนสถานของคนในชุมชนบ้านหนองบัวราย วัดเขาพนมรุ้งจึงมีลักษณะเป็นวัดของหมู่บ้าน การสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเหนือธรรมชาติ มีลักษณะในรูปแบบศาลต่าง ๆ ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อปราสาททอง ศาลเจ้าพ่อเขาพนมรุ้ง และศาลเจ้าชายสายรุ้ง ซึ่งยังคงเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านในชุมชนเคารพและมีการบนบานในปัจจุบัน

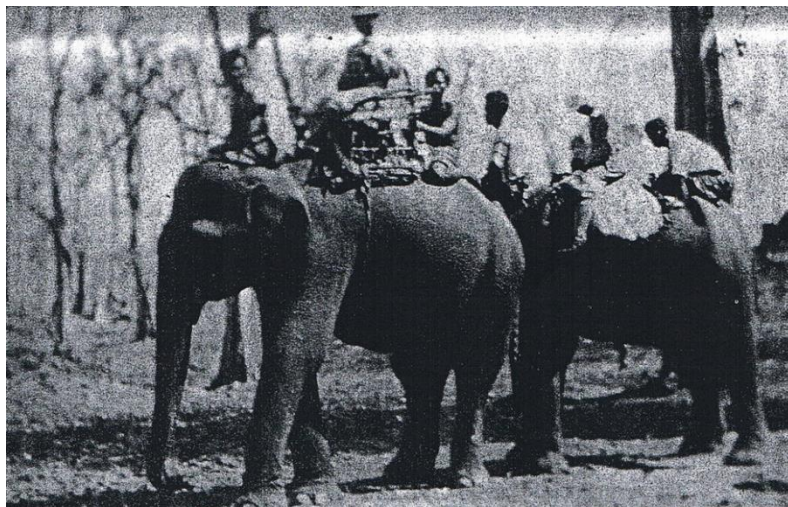
การสร้างศาลต่าง ๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาของพื้นที่ เหตุผลของการสร้างมีลักษณะคล้ายกัน คือ เกิดจากการฝันและเชื่อว่าพื้นที่ดังกล่าวมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องมาสร้างศาลเพื่อให้สถิตอยู่

2.3.2 ปราสาทพนมรุ้งในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนบ้านหนองบัวราย ทำให้ทราบว่าในอดีตการเดินทางขึ้นปราสาทพนมรุ้งเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากเป็นป่ารกทึบ มีเพียงทางสำหรับเกวียนเล็ก ๆ ขึ้นไปเท่านั้น แต่ก่อนผู้ที่มีเกวียนก็มักจะเป็นครอบครัวผู้มีฐานะเท่านั้น ครั้งที่พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศในสมัยนั้น) เสด็จมาที่ปราสาทพนมรุ้งการเดินทางค่อนข้างลำบาก มีการเดินทางโดยรถยนต์มาจอดที่เชิงเขาและนั่งช้างขึ้นไปบนปราสาทพนมรุ้ง ดังภาพที่ 12 และ 13

ภาพที่ 12 รถยนต์ที่ใช้เป็นพาหนะของพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศในสมัยนั้น) ที่เดินทางขณะเดินทางไปพนมรุ้ง (ที่มา: ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2531)

ภาพที่ 13 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศในสมัยนั้น)

ทรงช้างเป็นพาหนะเมื่อเสด็จถึงพนมรุ้ง

(ที่มา: ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2531)

หลังจากสร้างเส้นทางคมนาคมให้สะดวก นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางมาเที่ยวปราสาทพนมรุ้งมากขึ้น ในช่วงแรกก็ยังไม่สามารถส่งเสริมเศรษฐกิจให้ดีขึ้น จังหวัดบุรีรัมย์จึงคิดหาวิธีสำหรับการประชาสัมพันธ์และดึงนักท่องเที่ยวให้เข้ามามากกว่าเดิม จึงได้ร่วมมือกับกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ร่วมกันจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในรูปแบบใหม่

กล่าวโดยสรุป ในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอภูมิหลังของปราสาทพนมรุ้ง ด้วยข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดี รวมทั้งจารึกและภาพจำหลักต่าง ๆ ข้อมูลดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบัน ที่ได้เลือกข้อมูลบางส่วนเป็น “วัตถุดิบ” มาใช้สร้างประเพณี โดยเฉพาะเรื่องเล่าจากจารึก ดังผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ต่อไป นอกจากนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปราสาทพนมรุ้งกับชุมชนเขมรถิ่นไทย ซึ่งเป็นส่วนที่ส่งผลให้เกิดประเพณีเลิงพนมของชาวบ้านอีกด้วย ซึ่งประเพณีนี้จะมีพลวัตเปลี่ยนแปลงไปจนกระทั่งเป็นประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั่นเอง

บทที่ 3

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์

กรมศิลปากร (2531: 15) ได้สำรวจจังหวัดบุรีรัมย์ พบเมืองโบราณ จำนวน 143 แห่ง ปราสาท ปรากฏ กู่ จำนวน 61 แห่ง รวมทั้งแหล่งเตาเผา ศิลาจารึก ใบเสมา หลักเขตหิน และแหล่งโลหะกรรม เมืองโบราณพบมากที่สุดในบริเวณอำเภอเมืองบุรีรัมย์ จำนวน 23 แห่ง ปราสาท ปรากฏ กู่ พบมากที่สุดในอำเภอนางรอง จำนวน 17 แห่ง บางแหล่งสันนิษฐานว่าเป็นอโรคยาศาลหรือโรงพยาบาล ธรรมศาลาหรือที่พักคนเดินทางที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น การพบแหล่งโบราณคดีจำนวนมากเช่นนี้ ทำให้มีการตั้งคำขวัญประจำจังหวัดว่า “เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม”

จังหวัดบุรีรัมย์มีประเพณีที่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ คือ ประเพณีมหกรรมว่าวอีสานบุรีรัมย์ จัดขึ้นในเดือนธันวาคม ประเพณีแข่งเรือยาว จัดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน และประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จัดขึ้นภายในสัปดาห์แรกของเดือนเมษายน ประเพณีที่ได้รับความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ คือ ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เนื่องจากมีการขอความร่วมมือจากอำเภอต่าง ๆ สถาบันการศึกษา รวมทั้งจากหลายชุมชน เพื่อร่วมกันจัดประเพณีขึ้น นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ช่วยในด้านการประชาสัมพันธ์และสนับสนุนงบประมาณบางส่วน ความร่วมมือจากหลายองค์กรดังกล่าว ทำให้จังหวัดบุรีรัมย์สามารถจัดประเพณีได้อย่างยิ่งใหญ่เพื่อตอบโจทย์การท่องเที่ยว

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงที่มา รูปแบบกิจกรรมของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง รวมถึงการจัดการของจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์วิธีคิดในการสร้างประเพณีนี้ในบทต่อไป

3.1 ที่มาของโครงการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์

เพื่อให้เห็นภาพรวมของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งนับแต่อดีต คือ ก่อน พ.ศ. 2534 จนถึงปัจจุบัน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความเป็นมาของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง และที่มาของโครงการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้

3.1.1 ความเป็นมาของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีความเป็นมาสืบเนื่องมาจากประเพณีเล็งพนมของชาวบ้าน อลิสรา รามโกมุท (2538: 41) กล่าวว่า ร่องรอยของประเพณีเล็งพนมของชาวบ้านเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2437 มีผู้นำรอยพระพุทธรูปบาทไปประดิษฐานไว้ในปราสาทน้อยบนปราสาท จากนั้นชาวบ้าน

บริเวณเชิงเขาและชุมชนใกล้เคียงได้ชักชวนกันเดินทางขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปในชววัน
สงกรานต์ของทุกปี

การขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นประเพณีเล็ก ๆ ของชุมชน
เนื่องจากในช่วงนั้นชุมชนบริเวณเชิงเขายังมีประชากรไม่มากนัก นอกจากนี้บันทึกของแอมอนิเยร์
(Aymonier E.) ได้บันทึกกิจกรรมของชาวบ้านในการขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปไว้ว่า

พวกเขาจะมาทางป่าที่กรุงรังที่ภูเขาเสมอ แล้วก็จะทำการ
อาบน้ำให้พระพุทธรูปและรอยพระบาท ซึ่งมีพระภิกษุจากวัดสระแก้วเมืองโคราช
นำมาไว้ในปราสาทเก่า มีคนบอกรอยพระบาทนี้มาจากวัดนมวัน (Vatnomvan)
ซึ่งหมู่บ้านที่อยู่รอบ ๆ บริเวณนี้จะพากันทำพิธีที่พนมรุ้งในวันเพ็ญเดือนเจด (Chet)
(ทองสมุท โคเร และสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), 2541: 202-203)

จากบันทึกของแอมอนิเยร์ข้างต้นทำให้ทราบที่มาของรอยพระพุทธรูปว่านำมาจาก
วัดนมวัน ผู้ที่นำมาประดิษฐานเป็นพระจากวัดสระแก้ว จังหวัดนครราชสีมา บันทึกยังกล่าวถึงวัดที่ถูก
ทิ้งร้าง และกิจกรรมที่ชาวบ้านขึ้นไปทำร่วมกันคือ การนมัสการรอยพระพุทธรูปและสงฆ์พระ
ในช่วงเดือนเจด หรือ **เชษฐ** หมายถึงเดือนห้าหรือเดือนเมษายน

ชุมชนที่พูดภาษาเขมรเรียกวัดนมธรรมการขึ้นเขาดังกล่าวในแถบอีสานใต้ว่า
“ประเพณีเลิงพนม” หรือ “ประเพณีขึ้นเขา” เป็นการขึ้นเขาเพื่อทำบุญ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มี
ปรากฏในจังหวัดสุรินทร์เช่นเดียวกัน คือ ประเพณีขึ้นเขาสวาย ซึ่งจัดขึ้นทุกเดือนห้าของปี ประเพณี
ขึ้นเขาสวายนี้มีส่วนทำให้ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นรูปธรรมมากขึ้นดังได้กล่าวแล้วส่วนที่เป็นที่มา
และความสำคัญของปัญหาในบทที่ 1

ประเพณีเลิงพนมของชาวบ้านมีลักษณะเป็นการทำบุญประจำปีในช่วงวันสงกรานต์
และเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวบ้าน จึงถือเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคลก่อนเริ่ม
ศักราชใหม่ ชาวบ้านได้จัดประเพณีเรื่อยมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2534 จังหวัดบุรีรัมย์จึงได้เลือกและจัด
ประเพณีขึ้นในรูปแบบใหม่ใช้ชื่อว่า “ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง” จากการเก็บข้อมูลพบว่ามีผู้บันทึก
รายละเอียดเกี่ยวกับประเพณีนี้ในช่วง พ.ศ. 2529 – พ.ศ. 2533 ไว้อย่างคร่าว ๆ ดังนี้

- พ.ศ.2529

ชาวบ้านรอบ ๆ เขาพนมรุ้งในอำเภอนางรอง และประโคนชัย จะพากันขึ้นเขาพนมรุ้งทุก ๆ ปี ในวันเพ็ญเดือน 5 โดยการเดินขึ้นเขาไปไหว้พระ ปิดทองรอยพระพุทธรูป ถือเป็นเทศกาลพบปะประจำปีของชาวบ้านแถบนี้

(พร อุดมพงษ์, 2529: 38)

- พ.ศ.2532

ในวันที่ 13 เมษายน 32 งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งก็จะเวียนมาถึงอีกครั้ง คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวนอกจากจะได้ชมปราสาทหินพนมรุ้งอันงดงามโอฬารตระการตาแล้ว ยังมีหรรสพการละเล่นพื้นบ้าน การแสดงสินค้าหัตถกรรมนานาชนิดให้ชมและจำหน่ายในราคาถูกด้วย

(พร อุดมพงษ์, 2531: 43)

- พ.ศ.2533

ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 มีความเชื่อกันว่าพระอาทิตย์จะอรุณรุ่งบนยอดเขาพนมรุ้ง ส่องตรงจากกรอบประตูบานแรกขององค์ปราสาท ผ่านกรอบประตูทั้ง 15 ชั้นไปฉายแสงลอดไปถึงประตูบานสุดท้ายด้านหลัง ชาวบ้านใกล้เคียงรายรอบเขา พากันเดินขึ้นไปทำบุญที่วัดเชิงปราสาท ปิดทองพระพุทธรูปจำลอง และไหว้ขอพรจากพระพุทธรูปพนมรุ้ง ซึ่งประดิษฐานอยู่บนหอพระไถ่ ๆ วัด แล้วขึ้นมาชมความงามยิ่งใหญ่ของเทวาลัยพนมรุ้ง

เมื่อการบูรณะอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเสร็จนักท่องเที่ยวและผู้คนในท้องถิ่นทั้งหลายไปชมพระอาทิตย์ทอแสงในยามเช้าบนเขายอดปราสาทกันมากมาย จังหวัดจึงได้จัดกิจกรรมประเพณีพื้นบ้านเสริมเพิ่มขึ้นให้ชม เช่น การแสดง การละเล่นต่าง ๆ แข่งเดิน-วิ่ง มินิมาราธอน และแรลลี่สู่พนมรุ้ง สับเปลี่ยนไปแต่ละปีตามความเหมาะสม

(พร อุดมพงษ์, 2533: 27)

จากข้อความที่กล่าวถึงประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในช่วงปี พ.ศ.2529 – พ.ศ.2533 ข้างต้น เห็นได้ว่าในปี พ.ศ.2529 รูปแบบกิจกรรมของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งยังคงรูปแบบเหมือนเดิม คือ การขึ้นไปไหว้พระและปิดทองรอยพระพุทธรูป ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ต่อมาในปี พ.ศ.2532 มีการเพิ่มกิจกรรมในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง คือการแสดงสินค้าหัตถกรรม แสดงให้เห็นว่า จังหวัดบุรีรัมย์เริ่มเข้ามามีบทบาทในการจัดงาน และในปี พ.ศ.2533 กล่าวถึงกิจกรรมในประเพณีที่เพิ่มขึ้นมา คือ การมาชมพระอาทิตย์ลอดช่อง 15 ช่องประตู แต่กิจกรรมของประเพณีก็ยังคงเป็นแบบเดิม ทั้งการเดินขึ้นมาทำบุญที่วัดเชิงปราสาท รวมถึงการปิดทองรอยพระพุทธรูป และคงยังมีการแสดงพื้นบ้านเช่นเดิม

ต่อมาในปี พ.ศ.2534 จังหวัดบุรีรัมย์เข้ามามีบทบาทในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งอย่างเป็นทางการ และได้ปรับเปลี่ยนประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของชาวบ้านให้เป็นงานและสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีนักวิชาการในท้องถิ่น คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรเชต วรคามวิชัย ได้เขียนเกี่ยวกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปี พ.ศ.2534 ไว้ดังนี้

29 มีนาคม 2534 จังหวัดบุรีรัมย์ได้ร่วมกับกรมศิลปากรและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งขึ้น สืบทอดงานประเพณีซึ่งได้จัดติดต่อกันมาทุกปี โดยนำข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งมาเรียงร้อยเป็นเรื่องราว จำลองภาพขบวนเสด็จของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี ซึ่งเดินทางมาจากเมืองพระนครหลวงมายังเทวาลัยพนมรุ้ง ซึ่งนอกจากข้าทาสบริวารผู้ติดตามขบวนเสด็จแล้ว ยังได้จัดเตรียมเครื่องบูชาและเทพพาหนะทั้ง 10 มาร่วมในขบวนด้วย เพื่อเป็นทิวาสักการะแด่เทพเจ้าผู้พิทักษ์ทั้ง 10 แห่งจักรวาล และจัดแพะและวัวอีกอย่างละ 100 ตัว เพื่อถวายแด่มหาฤๅษีเรนทราทิตย์

(สรเชต วรคามวิชัย, 2537: 43)

ข้อความข้างต้นได้อธิบายรูปแบบของประเพณีที่จัดในปี พ.ศ.2534 ว่ามีการจำลองขบวนแห่ซึ่งเป็นขบวนเสด็จของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี นอกจากนี้ยังได้อธิบายเกี่ยวกับขบวนของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีเพิ่มเติมอีกว่า

เมื่อสิ้นสุดขบวนเทพพาหนะทั้ง 10 แล้ว ภูปตินทรลักษมีเทวีจึงได้เสด็จเคลื่อนขบวนมาโดยราชยาน พร้อมด้วยนางจิริยา นางสนองพระโอษฐ์ รั้วธง

ประจําขบวนพร้อมเหล่าเครื่องประดับยศพลีวไสวไปตามสายลมโยยบนยอดเขาพนมรุ้ง ราชยานซึ่งมีชายฉกรรจ์ล้าสันแบกหามเคลื่อนผ่านไปช้า ๆ สะกดผู้ชมให้ตะลึงในความอลังการ ประจวบเวลาอ่อนไปสู่อดีตกาลเมื่อครั้งที่เทวาลัยพนมรุ้งยังคลาคล้าไปด้วยผู้ศรัทธาในองค์พระศิวะ มหาเทพแห่งพนมรุ้ง ปลูกวิญญูณแห่งเทวาลัยพนมรุ้งให้ฟื้นคืนกลับมามีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้ง

(สรเชต วรคามวิชัย, 2537: 45)

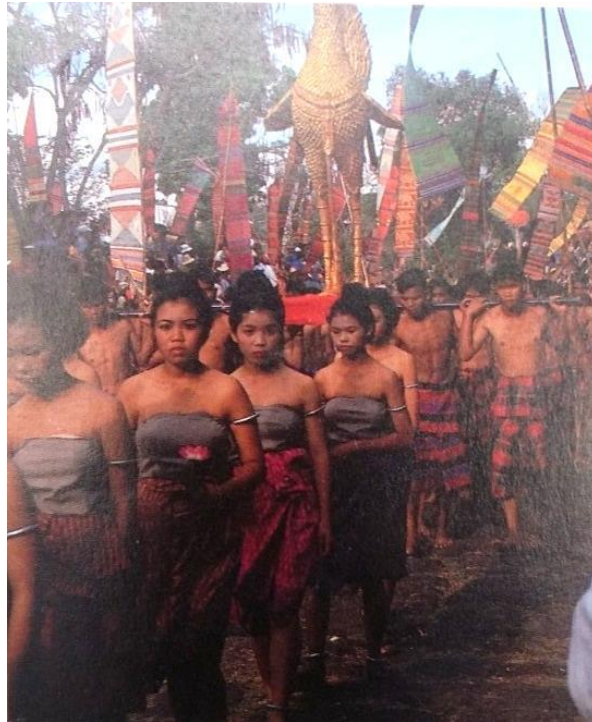
จากข้อความข้างต้นมีการอธิบายขบวนแห่งที่จำลองขบวนเสด็จพระนางกุปตินทรลักษมีเทวี ว่าเสด็จมาพร้อมกับนางสนองพระโอษฐ์ที่ชื่อว่า นางจรียา และลักษณะของการจำลองขบวนเสด็จของพระนางกุปตินทรลักษมีเทวียังคงเป็นเช่นเดิมมาจนถึงปัจจุบัน คือการเน้นย้ำว่าพระองค์เสด็จมาพร้อมกับนางสนองพระโอษฐ์ที่ชื่อว่า นางจรียา

นอกจากนี้ยังมีภาพเก่าที่ช่วยยืนยันการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ในปี พ.ศ.2534 ได้แก่ ภาพที่ 14 เป็นภาพการจำลองขบวนเสด็จพระนางกุปตินทรลักษมีเทวีประทับด้านซ้ายและนางจรียาด้านขวาพร้อมเครื่องประดับต่าง ๆ ในขบวน ส่วนภาพที่ 15 เป็นภาพขบวนเทพาหนะ ภาพที่ 16 เป็นภาพการแสดงประกอบแสงเสียง มีการจัดฉากเพื่อถ่ายภาพและใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ คล้ายกับปี พ.ศ.2558-2559 ซึ่งเป็นปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม

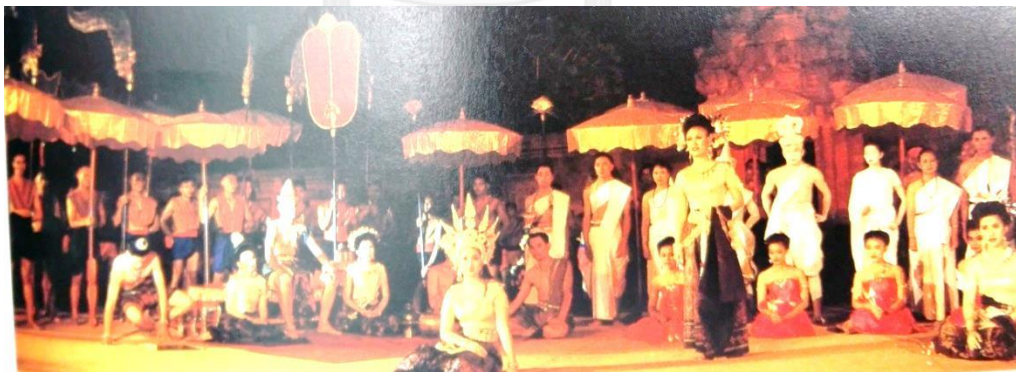
ภาพที่ 14 การจำลองขบวนเสด็จพระนางกุปตินทรลักษมีเทวี เมื่อปี พ.ศ.2534

(ที่มา: สรเชต วรคามวิชัย, 2537: 42)

ภาพที่ 15 ขบวนหงส์ เมื่อปี พ.ศ.2534

(ที่มา: สรเชต วรคามวิชัย, 2537: 43)

ภาพที่ 16 การแสดงประกอบแสงเสียง เมื่อปี พ.ศ.2534

(ที่มา: สรเชต วรคามวิชัย, 2537: 45)

ด้านที่มาของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เริ่มตั้งแต่มีผู้นำเอารอยพระพุทธรบาทไปประดิษฐานที่
ปรางค์น้อยเมื่อประมาณ พ.ศ.2437 และทำให้ชาวบ้านขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรบาทในช่วงเดือน

ห้าของทุกปี และคงดำเนินเช่นนั้นเรื่อยมา จนกระทั่งในปี พ.ศ.2530 กรมศิลปากรบูรณะปราสาทพนมรุ้งเสร็จสมบูรณ์ ต่อมาในปี พ.ศ.2531 ได้เปิดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง พอถึง พ.ศ.2533 ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งได้นำปรากฏการณ์พระอาทิตย์ลอดช่อง 15 ช่องประตูเป็นหนึ่งใน การประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนได้เข้ามาเที่ยวชม แต่กิจกรรมของประเพณีก็ยังคงเป็นเช่นเดิม คือ การขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูป จนกระทั่ง พ.ศ.2534 เกิดการร่วมมือกันระหว่างการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ อุทยานประวัติศาสตร์เขาพนมรุ้ง และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ปรับเปลี่ยนประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งให้เป็นงานประจำปีและสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยนำข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งมาเรียงร้อยเป็นเรื่องราว และมีการจำลองภาพขบวนเสด็จของพระนางอุปติษฐลักษมีเทวี ซึ่งเดินทางมาจากเมืองพระนครมายังพนมรุ้ง และดำเนินการเช่นนี้มาจนถึงปัจจุบัน

3.1.2 ที่มาของโครงการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์

จากข้อมูลด้านความเป็นมาของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งดังที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าช่วง พ.ศ.2534 ประเพณีมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากจังหวัดบุรีรัมย์เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการและมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้เป็นกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น การเข้ามามีส่วนร่วมของจังหวัดดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับนโยบายการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดังนั้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงความเป็นมาของนโยบายการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งโดยจังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้

3.1.2.1 นโยบายการท่องเที่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์

การส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทยได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ.2475 จนกระทั่ง พ.ศ.2502 รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวมากขึ้น จึงได้แยกสำนักงานท่องเที่ยวที่ขึ้นอยู่กับกรมประชาสัมพันธ์แต่เดิม มาตั้งเป็นองค์การอิสระ มีฐานะเป็นรัฐวิสาหกิจ ชื่อ “องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย” หรือ อ.ส.ท. การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีความก้าวหน้าเป็นลำดับ โดยส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจเอกชนและหน่วยงานราชการต่าง ๆ เพื่อขจัดปัญหาการท่องเที่ยวที่ขาดคุณภาพ ในปี พ.ศ.2522 ได้ยกฐานะจากองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ให้เป็น “การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ไทย” หรือ ททท. เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวให้ได้ผลดียิ่งขึ้น และมีบทบาทและอำนาจกว้างขวางกว่าเดิม (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2528: 51) นโยบายการท่องเที่ยวไม่ได้มีผลกับการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งตั้งแต่แรกเริ่มที่มีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมา แต่คงเริ่มมีผลในช่วงปี พ.ศ.2520-2524 ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2528: 51-53) ได้สรุปนโยบายหรือแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยไว้เป็นช่วงต่าง ๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะช่วงเริ่มต้นจนถึงช่วงที่เริ่มมีผลกับการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ดังนี้

ช่วง พ.ศ.2502 – พ.ศ.2514 เริ่มต้นด้วยการจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท.) เพื่อปฏิบัติงานด้านเผยแพร่วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปกรรมของประเทศไทยให้เป็นที่รู้จัก รวมทั้งสำรวจ จัดสร้าง บูรณะสถานที่ท่องเที่ยว แต่การดำเนินงานในช่วงนั้นทำได้เพียงการเผยแพร่โฆษณาเป็นเอกสารประเภทรูปเล่ม (Booklet) แผ่นพับ (Brochures) ภาพโฆษณา (Poster) แผ่นภาพสไลด์ จัดทำภาพยนตร์ ตลอดจนการจัดนิทรรศการท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นครั้งคราว ซึ่งถือว่าเป็นการดำเนินการทางการตลาด ส่วนภารกิจงานด้านการพัฒนาอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ยังไม่สามารถทำได้มากนัก

ช่วง พ.ศ.2515 - พ.ศ.2519 อยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 การดำเนินงานของ อ.ส.ท. ก็ยังคงเผยแพร่โฆษณาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเช่นเดียวกับช่วงก่อนหน้า ใน พ.ศ.2519 ได้ร่วมมือกับบริษัทที่ปรึกษาเนเธอร์แลนด์ จัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย (National Plan on Tourism Development) โดยมีหลักการในการจัดทำแผนพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านตลาดการท่องเที่ยวต่างประเทศและในประเทศ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ด้านนโยบาย แนวทางการพัฒนา ด้านการจัดรูปแบบองค์กรและการดำเนินงานตามแผน ด้านการพัฒนากำลังคนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว แผนการท่องเที่ยวเหล่านี้นับเป็นแผนแรกของประเทศที่ได้จัดทำขึ้น และหลักการต่าง ๆ ในแผนนั้น ยังนำมากำหนดเป็นแนวทางในการจัดทำแผนการท่องเที่ยวในระยะต่อมาอีก

ช่วง พ.ศ.2520 - พ.ศ.2524 องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหาร ในปี พ.ศ.2522 โดยยกฐานะให้เป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ ททท. มีบทบาทและอำนาจกว้างขวางกว่าเดิม จากการสำรวจและวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวกับบริษัทที่ปรึกษาเนเธอร์แลนด์ในช่วงปี 2519 นั้น ส่งผลให้มีการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติขึ้น และพยายามนำมาสร้างเป็นรูปแบบจำลองของการท่องเที่ยวขึ้น มีการกำหนดแผนและลำดับความสำคัญในการพัฒนาตามรูปแบบจำลองนั้นโดยกำหนดศูนย์กลางการท่องเที่ยวขึ้นทั้งในระดับภาค ระดับจังหวัดและเมืองบริวาร ให้เป็นโครงข่ายการท่องเที่ยวที่สมบูรณ์ หลักการดังกล่าวนี้ได้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เพื่อให้ทิศทางการพัฒนาสอดคล้องกับแนวนโยบายแห่งชาติ และได้กำหนดศูนย์กลางการท่องเที่ยว ดังนี้

ก. ศูนย์กลางระดับภาค ได้แก่ กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ สงขลา/หาดใหญ่ และนครราชสีมา

ข. ศูนย์กลางระดับจังหวัด ได้แก่ กาญจนบุรี จันทบุรี ชลบุรี/พัทลุง สุโขทัย พิษณุโลก ตาก ภูเก็ต ขอนแก่น และอุบลราชธานี

ค. เมืองบริวาร ได้แก่ อยุธยา หัวหิน ลำพูน ลำปาง เชียงราย สุราษฎร์ธานี ปัตตานี นราธิวาส พังงา กระบี่ บุรีรัมย์ สุรินทร์ อุตรธานี กาฬสินธุ์ และนครพนม

นโยบายหรือแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2520 - พ.ศ.2524 มีความสัมพันธ์กับการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ เนื่องจากได้จัดตั้งจังหวัดบุรีรัมย์ให้เป็นเมืองบริวารสำหรับการท่องเที่ยว หากมองย้อนกลับไปในช่วงนั้น สถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดบุรีรัมย์มีไม่มากนักหากเทียบกับปัจจุบันที่มีการสร้างสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ขึ้นอีกมากมาย ในขณะนั้นกรมศิลปากรกำลังดำเนินการบูรณะปราสาทพนมรุ้ง แม้การบูรณะปราสาทจะเริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ.2514 และมีเป้าหมายให้แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2525 แต่เมื่อถึงเวลาที่กำหนดไว้การบูรณะก็ยังไม่แล้วเสร็จ จึงได้ขยายเวลาการบูรณะออกไปและบูรณะเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2530 ใช้เวลาทั้งสิ้น 16 ปี ด้านการคมนาคมในสมัยนั้นก็ยังไม่สะดวกสบาย นายพร อุดมพงศ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ในสมัยนั้นได้พยายามส่งเสริมให้ปราสาทพนมรุ้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดบุรีรัมย์ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชม เมื่อมีการประชุมระดับภูมิภาคครั้งที่ 3 ของคณะกรรมการร่วมภาครัฐบาลและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจระดับจังหวัด (กรอ.) จัดขึ้นที่จังหวัดขอนแก่น ระหว่างวันที่ 24-26 มกราคม 2529 กรอ.จังหวัดบุรีรัมย์ มีมติเป็นเอกฉันท์ให้เสนอต่อที่ประชุมในครั้งนั้น ในเอกสารสรุปการประชุมมีข้อความดังนี้

1. ขอให้ประกาศแจ้งให้จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นจังหวัดได้รับการส่งเสริม พ.ร.บ. ส่งเสริมการท่องเที่ยว
2. ขอให้ ททท. และกรมศิลปากร ร่วมกันเร่งรัดปรับปรุงพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และเปิดให้ทันในปี 2530
3. ขอให้กรมการบินพาณิชย์ สร้างสนามบินพาณิชย์ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ต่อเขตจังหวัดสุรินทร์
4. ขอให้กรมทางหลวงเร่งรัดปรับปรุงทางหลวงที่ย่นระยะทางระหว่าง นครราชสีมา บุรีรัมย์ - สุรินทร์
5. ขอให้กรมทางหลวงอนุญาตหรือทำป้ายบอกชี้แหล่งท่องเที่ยวสำคัญในพื้นที่ให้มากขึ้น

นอกจากจะมีการนำเสนอมติต่อคณะกรรมการร่วมภาครัฐบาลและเอกชนเพื่อแก้ไข ปัญหาทางเศรษฐกิจระดับจังหวัด (กรอ.) ในปี พ.ศ.2529 แล้ว จังหวัดบุรีรัมย์ยังได้วางแผนการ ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่ง พร อุดมพงษ์ (2529: 32-33) ได้กล่าวไว้ว่ามีการปฏิบัติ ดังนี้

1. จัดตั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์ และจัดให้มีการประชุม ใหญ่เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัด
2. การประชาสัมพันธ์ จังหวัดได้จัดพิมพ์แผ่นพับเพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ จังหวัด และได้แถลงต่อสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ หนังสือส่งเสริมการท่องเที่ยวของ ททท.
3. ฟื้นฟูประเพณีโบราณ เช่น จัดให้มีการแข่งเรือหลังออกพรรษา ที่ แม่น้ำมูล อำเภอสตึก ประเพณีข้าวมะลิหอมปลาก่อเมืองประโคนชัย ประเพณีแข่งวัวแอกของ จังหวัด ประเพณีนมัสการพระใหญ่เขากระโดง และงานขึ้นเขาพนมรุ้ง ซึ่งจะจัดในระหว่างเดือน มีนาคม-เมษายน
4. การปรับปรุงถนนไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น ปรับปรุงถนนจาก พนมรุ้งมาเมืองต่ำ และเส้นทางโบราณสถานอื่น ๆ
5. วางโครงการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว เช่น ปราสาทหินพนมรุ้งและ ปราสาทหินเมืองต่ำ และสร้างห้องน้ำ ห้องส้วม ที่พักตามสถานที่ท่องเที่ยว สำรวจเส้นทางใหม่ขึ้น เขาพนมรุ้งโดยไม่ผ่านสถานีเรดาร์ของกองทัพอากาศ และศึกษาบูรณะแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ
6. ปรับปรุงป้ายชี้ทาง โดยอาศัยเอกสารของ ททท.
7. ประชุมเจ้าของโรงแรมเพื่อยกมาตรฐานของโรงแรมและชักชวนให้มีการ ลงทุนสร้างโรงแรม
8. ปรับปรุงร้านอาหาร สถานบริการให้ถูกสุขลักษณะ
9. ให้วิทยาลัยครูจัดอบรมมัคคุเทศก์และประยุกต์การแสดงให้เป็น เอกลักษณ์ของบุรีรัมย์
10. กำกับและควบคุมปรับปรุงคุณภาพและรูปแบบของผลิตภัณฑ์รวมทั้ง การบรรจุหีบห่อผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของจังหวัด เช่น กุนเชียง หัวผักกาด เส้นไหม และปลาก่อม ฯลฯ
11. ชี้แจงส่งเสริมให้มีการรักษาความสะอาดทั้งสองข้างถนน หมู่บ้าน แหล่งท่องเที่ยว และมารยาทของเจ้าของบ้าน
12. ปรับปรุงระบบการจราจรในเขตชุมชน อบรมเจ้าหน้าที่และกวดขันการ รักษาความปลอดภัยตามแหล่งท่องเที่ยวและบริการ

13. ส่งเสริมให้มีการจัดสัมมนาในระดับชาติและการประชุมระดับชาติขึ้นในพื้นที่จังหวัด เช่น การประชุมสมาชิก ออท. ครั้งที่ 7 โดยมีผู้มาร่วมประชุมประมาณ 2,000 คน ที่วิทยาลัยเกษตรกรรม จังหวัดบุรีรัมย์
14. ฟื้นฟูประเพณีต่าง ๆ เช่น การแข่งขันว่าวแอกประเพณี และประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในเดือน 5
15. จัดให้มีการประกวดคำขวัญ เพลงประจำจังหวัด
16. จัดให้มีการส่งเสริมให้มีการสร้างเอกลักษณ์ของจังหวัด
17. จัดให้มีการจัดงานประจำปีของจังหวัดขึ้นมาทุกปี และในปีนี้จัดระหว่างวันที่ 6-12 กุมภาพันธ์ 2529

แผนการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวข้างต้น เห็นได้ว่าในสมัยนั้นทางจังหวัดได้พยายามเร่งให้กรมศิลปากรบูรณะปราสาทพนมรุ้งให้แล้วเสร็จและยังเสนอให้มีการสร้างสนามบิน การปรับปรุงทางหลวง และสร้างป้ายต่าง ๆ เพื่อบอกสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด และยังวางแผนส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวภายในจังหวัด ทุกสิ่งล้วนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความพยายามสร้างปราสาทพนมรุ้งให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อดึงนักท่องเที่ยวให้เข้ามาจังหวัดบุรีรัมย์อย่างชัดเจน

อีกสิ่งหนึ่งที่เห็นได้ว่านโยบายของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ตั้งจังหวัดบุรีรัมย์ให้เป็น “เมืองบวรวิหาร” มีความสัมพันธ์กับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง คือ จังหวัดได้พยายามเร่งให้กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะปราสาทพนมรุ้งให้แล้วเสร็จภายในปี พ.ศ.2530 นอกจากนี้ได้วางแผนส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว โดยต้องการที่จะ “ฟื้นฟูประเพณีโบราณ” และประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งก็เป็นส่วนหนึ่งในการพยายามฟื้นฟูประเพณีโบราณนี้ด้วย ความต้องการที่จะฟื้นฟูดังกล่าว คงมีส่วนที่ส่งผลให้เกิดการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งให้เป็นประเพณีประจำจังหวัด ในปี พ.ศ.2534 โดยร่วมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในรูปแบบใหม่

จากการดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ โดยเฉพาะการบูรณะปรับปรุงโบราณสถานต่าง ๆ อันเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด และเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งการจัดประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีแข่งเรือยาว งานมหกรรมว่าวอีสาน และประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จนเป็นที่รู้จักโดยกว้างขวาง สำนักงานคณะกรรมการอำนวยการวันอนุรักษ์มรดกไทย ได้คัดเลือกให้จังหวัดบุรีรัมย์เป็น 1 ใน 5 จังหวัดดีเด่น ที่สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกไทย ประจำปี 2533 ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ได้รับพระราชทานโล่และเข็มเกียรติคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อ 16 กรกฎาคม 2533 (พร อุดมพงษ์, 2533: 11)

3.1.2.2 การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประเพณีประจำจังหวัด

บุรีรัมย์

จังหวัดบุรีรัมย์ได้จัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งด้วยรูปแบบใหม่ สำหรับการท่องเที่ยว ตั้งแต่ พ.ศ.2534 หากนับถึง พ.ศ.2559 เป็นระยะเวลา 25 ปี ถือว่าค่อนข้างยาวนาน ด้านคณะผู้จัดงานนั้นก็ได้เปลี่ยนมาหลายชุด หน่วยงานรับผิดชอบในปัจจุบันคือ ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ เอกสารเกี่ยวกับโครงการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง สามารถสืบค้นได้เพียง พ.ศ.2552 เป็นต้นมา เมื่อสัมภาษณ์ก็ได้ทราบว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันได้รับจากคณะผู้จัดงานรุ่นก่อนหน้า โดยมิชื่อโครงการที่เป็นทางการว่า “โครงการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งประจำปี ...” ลักษณะโครงการ “เป็นโครงการต่อเนื่องจัดประจำปี” มีหลักการและเหตุผล คือ

อุทยานประวัติศาสตร์เขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานที่สำคัญของประเทศไทย ซึ่งในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเที่ยวชมเป็นจำนวนมาก จังหวัดบุรีรัมย์กำหนดจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประจำทุกปี เป็นงานประเพณีอันแสดงออกถึงเอกลักษณ์อันทรงคุณค่าของท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรมที่จะต้องอนุรักษ์และสืบสานสู่อนุชนรุ่นหลัง รวมทั้งได้รับและเผยแพร่ไปสู่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ

งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ไม่เพียงแต่ความภาคภูมิใจของชาวจังหวัดบุรีรัมย์เท่านั้น คุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าได้รับการเผยแพร่ จึงเป็นการรักษามรดกอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายจะร่วมสนับสนุนการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งให้ยิ่งใหญ่ และเป็นเอกลักษณ์ของงานประเพณีสำคัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์สืบไป

จากหลักการและเหตุผลข้างต้นได้กล่าวว่ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็น “ประเพณีสำคัญประจำจังหวัด” ที่แสดงให้เห็นถึง “เอกลักษณ์ท้องถิ่น” ได้สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวจังหวัดบุรีรัมย์ และต้องการจัดให้มีความยิ่งใหญ่ เพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นประเพณีสำคัญประจำจังหวัด โครงการนี้ได้รับวัตถุประสงค์ไว้ ดังนี้

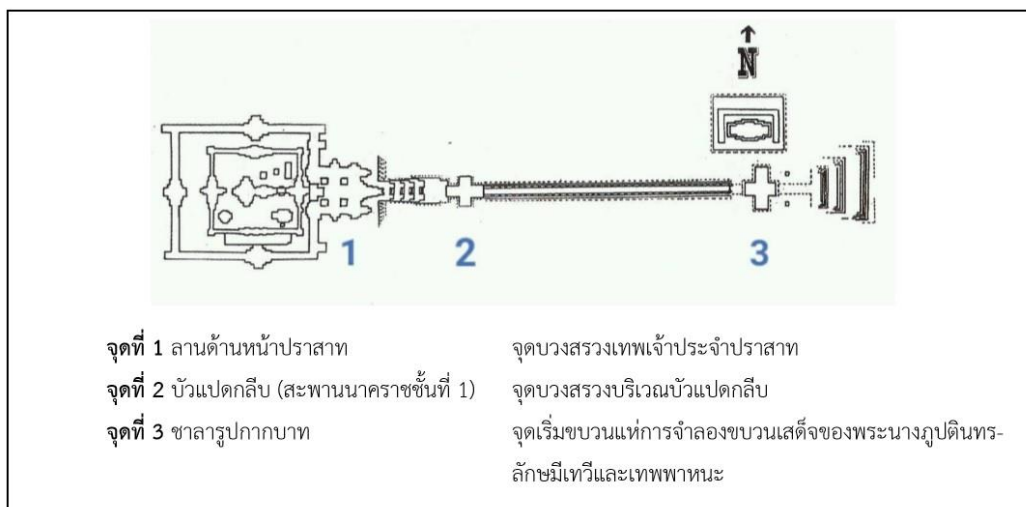
1. เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีโบราณให้คงอยู่และสืบสานถึงอนุชนรุ่นหลัง
2. เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีปราสาทพนมรุ้งเป็นศูนย์กลางให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้นทั้งชาวไทยและต่างชาติ

3. เพื่อเผยแพร่ประวัติศาสตร์การสร้างปราสาทพนมรุ้งและกิจกรรมอันเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณและโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีวิธีดำเนินการโดยเริ่มจากเสนอโครงการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเพื่อขออนุมัติจากผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อได้รับการอนุมัติแล้วจึงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการและคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อประชุมมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบและเตรียมปฏิบัติการ พร้อมทั้งประสานงานกับหน่วยงานของทางราชการต่าง ๆ และประชาสัมพันธ์การจัดงานอย่างกว้างขวางทางสื่อมวลชนทุกแขนง ด้านงบประมาณนอกจากจะมีงบประมาณส่วนกลางจากจังหวัดแล้วยังได้ขอความอนุเคราะห์สนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวมทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชน หลังจากนั้นได้ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานจนถึงวันจัดงานในเดือนเมษายน

3.2 รูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจะจัดขึ้น 3 วัน ในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนเมษายน เพื่อให้ตรงกับวันที่พระอาทิตย์ส่องลอดช่องประตูปราสาทพนมรุ้งทั้ง 15 ประตู จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในปี 2558-2559 ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าร่วมประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เมื่อวันที่ 4-5 เมษายน พ.ศ.2558 และวันที่ 1-3 เมษายน พ.ศ. 2559 พบว่าปัจจุบันการจัดประเพณีมีกิจกรรม 3 ส่วนหลัก คือ 1. พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง 2. ขบวนแห่ที่จำลองขบวนเสด็จพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีและเทพพาหนะทั้งสิบ และ 3. การแสดงประกอบแสงเสียงเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้ง มีรายละเอียดของกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของปราสาทสำหรับจัดกิจกรรมตามผังปราสาท ดังนี้

ภาพที่ 17 แผนผังจุดจัดกิจกรรมของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งทั้ง 3 กิจกรรม
(แผนผังปราสาท ปรับจากแผนผังของกรมศิลปากร)

3.2.1 พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้งและบัวแปดกลีบ

พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง จะจัดขึ้นในวันแรกของการจัดงาน จัดพิธีบวงสรวง 2 จุด ได้แก่ พิธีบวงสรวงบริเวณหน้าปราสาท (จุดที่ 1 ในภาพที่ 17) จัดขึ้นในวันแรกของงาน และพิธีสักการบูชาบริเวณลานบัวแปดกลีบที่บันไดนาคราชทางขึ้นปราสาท (จุดที่ 2 ในภาพที่ 17) ซึ่งทางผู้จัดงานเรียกว่าบวงสรวงบัวแปดกลีบ จัดขึ้นในวันที่สองของงานก่อนมีขบวนแห่การจำลองขบวนเสด็จพระนางกุปตินทรลักษมีเทวี มีรายละเอียดดังนี้

ก. พิธีบวงสรวงบริเวณหน้าปราสาท ในปี 2559 จังหวัดบุรีรัมย์ใช้คำว่า “พิธีบวงสรวงพระศิวะมหาเทพ” โดยมี ทมยันตี หรือคุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ เป็นเจ้าพิธีหรือผู้ประกอบพิธี บริเวณปะรำพิธีประกอบด้วยโต๊ะ 3 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นโต๊ะพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และพระฉายาลักษณ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ส่วนที่สองเป็นโต๊ะถวายสักการะบูรพกษัตริย์ ส่วนที่สามเป็นโต๊ะบวงสรวงมหาเทพ มีวงปี่พาทย์อยู่ด้านซ้ายของปะรำพิธีเพื่อบรรเลงปี่พาทย์ตลอดการบวงสรวง

ภาพที่ 18 องค์ประกอบของปะรำพิธีและการสรองสนานศิวิลิ่งค์จำลอง

พิธีบวงสรวงเริ่มเวลาประมาณ 09.00 น. และเสร็จสิ้นเวลาประมาณ 10.00 น. มีผู้เข้าร่วมพิธีประมาณ 300-400 คน มีทั้งคนในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอื่น ๆ โดยจะสวมเสื้อผ้าสีขาวมาเข้าร่วมพิธี พิธีเริ่มจากผู้ประกอบพิธี คือคณะพราหมณ์ของคุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ สวดบูชาพระรัตนตรัย สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ถวายข้าวพระพุทฺธ ถวายเครื่องสังเวทพระภูมิ จากนั้นให้ผู้เข้าร่วมพิธีนำธูปไปปักที่เครื่องบวงสรวง ดนตรีบรรเลงเพลงเช่นเหล่า แล้วเริ่มอ่านโองการ ซึ่งเป็นประกาศในพิธีพราหมณ์สำหรับสรรเสริญและอัญเชิญเทพเจ้าต่าง ๆ โองการเป็นโคลงภาษาบาลีและสันสกฤต ต่อด้วยบทที่เป็นภาษาไทย คล้ายกับการแปลโคลงภาษาบาลีสันสกฤตให้เป็นภาษาไทย มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ผู้วิจัยบันทึกเสียงการอ่านโองการต่าง ๆ แล้วนำมาถอดเสียงได้ดังนี้

1. โองการอัญเชิญมหาวิษณุ นารายณ์¹

โอม วิษณุ นารายณ์ วิษณุ สนปตเร สโท วิษณุ สยฺ รสิ วิษณุ รุ รโว ลี แวน สวัม วิ สเว ตวัส โอม วิสเว นมัส มิตี วิษณุ ปากิยะ พีระรัตตะเยตา

สมเด็จพระสี่กร	ทรงจักรศรเป็นศาสตรา
ปราบมารทุกชั้นฟ้า	ตลอดเบื้องธารณี
ทรงเดชและทรงศักดิ์	พระหริรักษมหิทธิ
ไตรภพน้อมเกศี	เฉลิมเกียรติอนันต์ไกล
ขอเชิญพระทรงศักดิ์	เสด็จจากกษิราศัย
สู่โรงพิธีใน	กาลบัดนี้ประสิทธิพร

วงปี่พาทย์บรรเลงตระนารายณ์บรรทมสินธุ์

¹โองการต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีบวงสรวง ทั้งภาษาบาลีสันสกฤต และไทย ผู้วิจัยได้สืบค้นที่มาเพิ่มเติมแต่ก็พบเพียงบางส่วน ซึ่งจะได้ใส่เชิงอรรถกำกับไว้

2. โองการอัญเชิญมหาลักษมี²

วิษณุปริเย นะมัส สตะ ภาะยัม นะมัส สตะ ภาะยัม ชัคทะเต อทริต หันตริ
 นะมัสสตะภาะยัม สมฤททะธัม กุรุ เม สทา นะโม นะมัสเต มะหานะมาเย ศรีปีฐู มุระปูชิตะ คังชะ
 จักรัคคะทาทัมมะเน มะหาลักษมี นะโมรัสสะเต

โอนเศียรนมัสการ	ชยลักษมีธะอ
ทรงโณมสิเลิศเลอ	วรเอกบ่เทียมทัน
ปรีชาประดุจแก้ว	ธณลั่นอเนกอนันต์
ชนใดประทานการ	ขณะสิทธิ์ประสพผล
อัญเชิญพระแม่เจ้า	จรเข้าพิชิตล
อวยชัยทุกคน	มนน้อมประสิทธิเด

วงปีพาทย์บรรเลงตรมะหาลักษมี

3. โองการอัญเชิญท้าวมหาพรหม

โอม บรมชยานัม ปดรัม ระสะตาดิมัส สีตัส สุเจวัน อาวัส สัตรุ ทันยา
 อุปมา อัสยะ สะสันโย นิมัส สะสันวิละโต บรมมะเนนมัส บรมมะนัม อาวะปูชา ชยาสี

พรหมพักตร์เส็งแลทั่ว	ไตรภพ
สำแดงอารีย์สัจครบ	หมดสิ้น
ทุกข์ สมุทัย นิโรธ จบ	มรรคแห่ง นิพพานอ
ลิขิตใดฤยั้ง	กฏกรรม

วันนี้ศุภฤกษ์ชยกอบกิจ ด้วยมานะจิตนอบน้อม อัญเชิญเสด็จพระบัวบาท อวยสรรพสิทธิ์
 พร้อมลาโภ

วงปีพาทย์บรรเลงตระพระพรหม

² สืบค้นข้อมูลจากเว็บไซต์ www.prapatti.com ด้วยคำว่า Lakshmi Stotram พบบทสวดที่แตกต่างกัน
 ดังนี้ วิษณุปริเย นมสตุภยม นมสตุภยม ชคทริเต อารติหนตริ นมสตุภยม สมฤทธี กุรุ เม สทา

4. โองการอัญเชิญพระสรส์วตี³

ยากุณา ทุรสาสรส์ส ทะระรายา ศุภวัส วัสตา วรีตา ยาวีนา วทันตระ มันติ
พรายะ สเวตระ อัดจะมาคนายะ ยะ บรัมมา ยามามะ สรส์สวตี ภควตี ชารันยา มหา

ข้าขอกล่าวคำปัจจุมนการ	แด่พระปัทมาลย์
สรส์สวตี	
ขอให้องค์พระยอดสุธีรสุภศรี	ศิลปะมากมี
ประทานพร	
ขอให้สมคิดจินตบวร	องค์พระแม่จร
สุพีธีการ	

วงปีพาทย์ดนตรีบรรเลงตระสรส์สวตี

5. โองการอัญเชิญมหาฤษี

โอม คุรุพรหมมา คุรุวิษณุ คุรุเทโว มหเศวัส คุรุเรวัส พระพรหม ดิสมัย ศรี	
ขอน้อมศิโรตม์ขึ้นเหนือเกล้า	แต่ครูแห่งเทพเจ้าทั้งหลาย
พระฤษีนารอดและนารายณ์	ไตรโกฏิตาไฟพระโคดม
พระพิราพพระพิโรพพระวสิษฐ์	ร้อยแปดองค์ทรงฤทธิ์พิศวง
สถิตทุกถิ่นสถานพิมานผจง	เสด็จลงประสาทพรบวรเทอญ

วงปีพาทย์บรรเลงตระพระปรคนธรรพ

³ สืบค้นด้วยคำว่า śrīsarvatīstotram พบข้อมูลที่แตกต่างกัน ดังนี้

ยา กุณเทนตุตฺซารหารธวลา ยา ศุภรวสรวาฤตา
ยา วิณวารถนทมนจิตตรา ยา เสเวตปทมาสนา
ยา พรหมายุตศกรปรภฤตติภริเทโว สทา ปุชาตา (วนทิตา)
สา ม่า ปาตุ สรส์สวตี ภควตี นิเศษะชาทยาปหา

6. โองการอัญเชิญพระศรีคณศวร

โอม คัมคณปะตะเย นมัส ปราสา โสเม มา ดาราจาทัม กัณฑะระธัม ทริ
คันติ เนตัมติ ตราสุธัมเมติ คณศมิเช

โอมบังคมพระคณศะเทวะศิวบุตร ⁴	
ฆ่าพิฆนะสิ้นสุด	ประลัย
อ้างามกายะพะพรายประหนึ่งรวิวุทัย	
ก้องโกญจนาทให้	สหารรัช
เป็นเจ้าสิปปะประสิทธิ์วิวิธวรรณ	
วิทยาวิเศษสร-	พะสอน
ยามข้ากอบกรณีย์พิธิมะยะบวร	
จงโปรดประทานพร	ประสิทธิ์เทอญ

วงปีพาทย์บรรเลงเพลงคูกพาทย์

7. โองการอัญเชิญเทพยดา

โอมภควเทวะ เทวะสุเทวายะ โอมกษัตริย์ โอมกษัตริย์

ข้าแต่เทพยดาเจ้าทั้งหลายในชั้นอรุปรหมจนถึงรูปพรหม ชั้นกามาพจร
สวรค์กระทั่งชั้นอินทร์ แลทุกพระองค์ประมวณสิ้นในช่องชั้นจักรราศี อิกทั้งยักษ์ คนธรรพ์ พระยา
วาสุกรี แม่ธาดูทั้งสี่ ตลอดพระภูมิเจ้าที่วิชาธร ท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นจอมยักษ์ กับท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่
ผู้ปกปักษ์รักษาอาณาเขต พระเสื่อเมืองพระทรงเมืองอารักษ์เขตเมือง หลักเมือง ตระการไชยศรีอัน
เรื่องฤทธิ พระสยามเทวาธิราชผู้ทรงรักษาขอบเขตชั้นขลิมมา ตลอดจนบูรพกษัตริยาธิราชเจ้าทุก ๆ
พระองค์ นับแต่สุโขทัยราชธานี ลงมาถึงกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรราชาธิราชเจ้า ผู้ทรง
หาญกล้ากอบกู้เอกราชชาติไทยมา จนลุล่วงสมัยธนบุรีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผู้ทรงปรีชา
ญาณ พระบูรพกษัตริยาธิราชเจ้าทุก ๆ พระองค์ ผู้ทรงเดชาานุภาพอนเนกมหาศาลในราชจักรีวงศ์ ในการ
อันเป็นศุภมงคล ขออัญเชิญทุก ๆ พระองค์ จงโปรดเสด็จมาสมเอนประชุมกันในมณฑลพิธิ และโปรด
ประทานพระพรให้เจริญสุขสวัสดิ์สมบูรณ์เทอญนา

วงปีพาทย์บรรเลงเพลงเทวะ

⁴ โองการอัญเชิญพระศรีคณศวร ส่วนที่เป็นคำประพันธ์มาจากวรรณคดีเรื่องมัทนะพาธา

8. อาศิรวาทประกาศเทวดา

โอม วรพุทธะ คุณะ เอก อัครองค์อนันต์ ฉัพพิชพรรณอนุละโชติชัชวาลย์
 วิเศษ ขอพระสถิต ณ ศิรธาตุเป็นนิตยนิเวศ ด้วยพลเจตนอุบัติในจิตจวาง โอมกัมมรตงชคต อัญญม
 บรมข้าบาททั้งปวง ผู้มุ่งมั่นศรัทธาได้ขึ้นมา ณ รมยอันเป็นที่ประทับแห่งนเรนทราทิตย์แลหิรัณยะ
 ราชโอรสที่สนิทสนเนหา ทรงถือเพศเป็นมหาโยคี ณ ที่นี้จำเดิมนเรนทราทิตย์ราชโอรสในภูพดินทร
 ลักขมี ได้ถือกำเนิดขึ้นมา ทรงเฉียบแหลมด้วยปัญญา ทรงเป็นนักรบผู้เก่งกล้า ทรงร่วมกับพระเจ้า
 สุริยวรมันที่สอง ทำให้ราชวงศ์มหินทรปุระแผ่ไพศาล ความจารึกได้กล่าวว่า พระองค์ปานเทพในร่าง
 มนุษย์ ทรงกระทำยุทธ์ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ทรงโจนขึ้นไปบนอากาศตั้งดวงไฟโชติชัชวาล ทรงสังหาร
 ศัตรูด้วยพลังกำลังอำนาจดุจสายฟ้าฟาดตอต้องภูเขา ท้ายสุดทรงนำพระธรรมอันฉำเย็นตอต้อง
 วนัมรุงแห่งนี้ ด้วยการหันมาบำเพ็ญเพียรสมาธิบารมีในถ้ำอันมีตมิตตลอดเจ็ดวัน และทรงจารึกกิจกรรม
 รวมกันเจ็ดเดือน โดยเสวยแค่ผลไม้และใบพฤษกษาเป็นอาหาร จนสำเร็จกาลโยคะอันยิ่งใหญ่ จึงได้รวม
 พระกายร่วมกับพระศิวะเทพมอบอาณาเขตการปกครองทั้งหมดแต่หิรัณยะที่ทรงสำเร็จแตกฉานทาง
 พระคัมภีร์ ตั้งแต่พระชนมายุสิบหก ทรงตบะเดชะ เมื่อพระชนมายุสิบแปด เมื่อพระชนมายุยี่สิบได้
 เสวยราชย์แทนพระบิดา แลได้สถาปนาวนัมรุงเป็นภูเขาอันไพศาล เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพตาม
 ขนบไสวณิกาย ภาพสลักทั้งหลาย กล่าวถึงพระศิวะเทพ แม้รูปอันศักดิ์สิทธิ์ในท้องครรภคฤหะ จะมี
 เหตุให้สูญหาย หากยังเหลือโสมสูตรองน้ำส่งผ่านลงบารายให้ประชาชนดื่มกิน ประพรมให้มลทิน
 มลาย โอม หะรี หะระ นมัส วันนี้ได้นำ หะรี หะระ มาตั้งถวายบูชา โอมพระอุมามหาเทวี ได้อัญเชิญ
 มา ณ ที่นี้เช่นกัน โอม คณสาเยมัส และจึงได้นำพระคณศวร เจ้าแห่งขจัดอุปสรรคทั้งปวง มาถวาย
 นมัสการ เนื่องในวาระกาลเอกอุตมสุริยาทิตย์ทรงพลังมหิทธา สาดส่องสู่มหาเทวาลัย กระจ่างจรัส
 แจรงต้ององค์พระรูปอันแสดงเทวานุภาพ ผู้มาอภิวัตบุชาจักสัมฤทธิเดช สัมฤทธิผล สัมฤทธิมงคล
 คลให้พบแต่มหามงคลจาก ณ บัดนี้เป็นต้นไป โอม ชะยะ ทัคคะ ทีสะหะเร ของความสรรเสริญทั้ง
 ปวงจงมีแต่เทพเจ้า โอม ชยตุทเวะ ขอให้ทรงมีชัยชนะ ชัยยะ โอม ขอให้พระพรตต้องลงมาแต่่มวล
 ข้าพระบาทเทอญ โอม ศานติ ศานติ ศานติ

วงปีพาทย์บรรเลงเพลงเทวาประสิทธิ์

ข้าขอประณตน์อม อัญเชิญคุณพระรัตนตรัย อิกทวยเทพสถิตในรมยคีรี ณ แห่งนี้ ด้วย
 คุณพระ คุณเทพเจ้า ช่วยปกปักแผ่นดินนี้ให้ร่มเย็นสมานฉันท์ ขององค์ภูมิพลทรงพระชนม์ยิ่งทุกวัน
 ไรคา พยาธิอันใดที่เกิดจงเสื่อมสูญ พระราชินีนาถโรคาพาธอย่าเพิ่มพูน ให้ทรงจรัสจรัญดุจพระจันทร์
 ในยามเพ็ญ ขอให้จักรวิงศ์ดำรงพระยศเปี่ยมเต็มเต็ม ภัยพาลพันทุกข์เชิญจากพระพรวันนีเทอญ

วงปีพาทย์บรรเลงเพลงตระนิมิต

บทอาศิริวาทประกาศเทวดาข้างต้น ประพันธ์โดยคุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ มีลักษณะเป็นคำอวยพรแก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธีบวงสรวง นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจคือ เนื้อหาในบทอาศิริวาทประกาศเทวดาบางส่วนนำมาจากจารึกที่พบที่ปราสาทแห่งนี้ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในวิธีคิดในการสร้างประเพณีต่อไป

ถัดจากการอ่านอาศิริวาทประกาศเทวดาแล้วเป็นพิธี “เสกน้ำเทพมนต์และเข้าสู่พิธีสรงสนานองค์ศิวลึงค์จำลอง” เมื่อเสร็จสิ้นผู้ประกอบพิธีได้แจกของบวงสรวงให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธี ทั้งนี้ นักแสดงที่จะแสดงประกอบแสดงแสงเสียงในช่วงค่ำจะต้องเข้าร่วมพิธีบวงสรวงนี้ด้วย

โดยปกติพิธีบวงสรวงบริเวณหน้าปราสาทจะจัดเพียง 1 วัน คือ วันแรกของการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง แต่ในปี 2559 ทางจังหวัดได้จัดพิธีบวงสรวงเพิ่มอีก 1 วัน คือ วันที่สองของการจัดประเพณี โดยอธิบายว่าเป็น “การบวงสรวงแบบชาวบ้าน” วัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้จัดการพิธีดังกล่าวโดยให้พราหมณ์ที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่น คือ นายบุญส่ง ฉายเพชร เป็นผู้ประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน มีเครื่องสักการะที่ใช้ในการบวงสรวง ดังนี้

1. บายศรี ประกอบด้วย บายศรีเทพ บายศรีพรหม บายศรีบัลลังก์ (สัตราบรรพต) ใช้แทนจอมปราสาท/วิมานของพระศิวะ และบายศรีปากชาม
2. เครื่องควา ประกอบด้วย หัวหมู 1 หัว ไก่ 8 ตัว เป็ด 8 ตัว เปาะชะปลา ซ่อน 2 ตัว ปลาหมึก กุ้ง อย่างละ 2 จาน ไข่ต้มปอก 16 ฟอง ใส่จาน ๆ ละ 8 ฟอง
3. ของหวาน เป็นขนมหวานที่ใช้ในงานมงคล จำพวก ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ฯลฯ
4. ผลไม้ในพิธีบวงสรวง ที่ขาดไม่ได้คือ กล้วยน้ำว่า 8 หวี และมะพร้าวอ่อน 8 ลูก
5. มาลัยดอกไม้
6. น้ำอบ น้ำหอม แป้งเจิม (กระแจะ)
7. ผ้านุ่ง ผ้าโสร่ง อย่างละ 1 ชุด (ผู้ที่เคารพศรัทธาต้องการทำผ้าโสร่งหรือผ้านุ่งมาร่วมพิธี สามารถนำมาได้เพื่อความเป็นสิริมงคล)
8. รูป เทียน
9. ข้าวตอก ถั่ว งา ถั่วแดง ถั่วเขียว กลีบดอกไม้

ภาพที่ 19 นายบุญส่ง ฉายเพชร (ด้านขวา) พราหมณ์ผู้ประกอบพิธี

ภาพที่ 20 พิธียกธงชัย

การประกอบพิธีบวงสรวงเริ่มเวลา 06.59 น. เริ่มจากประธานในพิธียกธงชัย และจุดธูปเทียน “บูชาเทพชั้นฟ้า ชั้นดิน” ต่อมาพราหมณ์ได้อ่านโองการเพื่ออัญเชิญเทพ เทวดา และนำประกอบพิธีบวงสรวงด้วย “บทสวดขอพรสุริยเทพ” ซึ่งเป็นบทสวดภาษาเขมร และนำกล่าวคำถวายเครื่องบวงสรวง จากนั้นเชิญประธานและแขกผู้มีเกียรติปักธูปที่แท่นบายศรี หลังจากนั้นประธานได้ประพรมน้ำหอม โปรงข้าวตอกและกลีบดอกไม้ เมื่อเสร็จสิ้นพราหมณ์ได้นำกล่าวลาเครื่องสังเวย ผู้เข้าร่วมพิธีสามารถนำเครื่องบวงสรวงกลับบ้านเพื่อความเป็นมงคล

ข. พิธีสักการบูชาบริเวณลานบัวแปดกลีบ ในปี 2559 การบวงสรวงบัวแปดกลีบ บริเวณบันไดนาคราชชั้นที่ 1 (จุดที่ 2 ในภาพที่ 17) จัดขึ้นในวันที่สองของวันจัดงาน ในเวลาประมาณ 15.00 น. เป็นการจัดก่อนการจำลองขบวนเสด็จพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีและขบวนแห่เทพพาหนะทั้งสิบ

ภาพที่ 21 หัวหน้าส่วนราชการวางดอกไม้สักการะบริเวณบัวแปดกลีบ
(ที่มา: สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดบุรีรัมย์)

การสักการบูชาบริเวณลานบัวแปดกลีบเริ่มจากผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์และภรรยา เป็นผู้วางพานดอกไม้สักการะบริเวณบัวแปดกลีบ ตามด้วยรองผู้ว่าราชการจังหวัด และหัวหน้าส่วนราชการหน่วยต่าง ๆ ของจังหวัด มีการบรรยายว่า

พิธีสักการบูชาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ลานดอกบัวแปดกลีบตามแบบโบราณ ณ บริเวณบัวแปดกลีบนั้น คือศูนย์กลางของจักรวาล เมื่อใช้เครื่องวัดที่เล็งจากกึ่งกลางลายดอกบัวจนกระทั่งถึงยอดปราสาทบนเขา จะเป็นจุดตรงกันพอดี

จากคำบรรยายข้างต้นกล่าวว่าเป็นการสักการะ “ตามแบบโบราณ” เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของ “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่ต้องการสร้างประเพณีให้มีลักษณะเป็นของแท้ของดั้งเดิม

3.2.2 ขบวนแห่พระนางอุปติษฐลักษมีเทวีและเทพพาหะ

ขบวนแห่นี้เป็นการจำลองขบวนเสด็จพระนางอุปติษฐลักษมีเทวีและเทพพาหะ ทั้งสิบ จัดขึ้นในช่วงบ่ายของวันที่ 2 และวันที่ 3 ของงาน ในปี 2559 จัดขึ้นเวลาประมาณ 16.00 น. ขบวนจะเริ่มจากซาลารูปกากบาท จุดที่ 3 (ในภาพที่ 17) แล้วเคลื่อนขบวนตามทางดำเนินซึ่งมีเสานางเรียงทั้งสองข้าง ขึ้นบันไดผ่านบัวแปดกลีบ บริเวณสะพานนาคราช จุดที่ 2 (ในภาพที่ 17) เดินขึ้นไปจนถึงจุดที่ 1 (ในภาพที่ 17) คือ ลานหน้าปราสาท เป็นการจำลองขบวนเสด็จของพระนางอุปติษฐลักษมีเทวี พร้อมนางจรียา นางสนองพระโอษฐ์ และขบวนแห่เทพพาหะทั้งสิบ ซึ่งสร้างเรื่องราวว่าเสด็จมาเยี่ยมพระโอรสคือกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ในขบวนแห่มีการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ธงรูปปราสาท หางนกยูง ฉัตร เป็นต้น

ผู้รับผิดชอบขบวนแห่ คือ อำเภอต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับเขาพนมรุ้ง ได้แก่ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอบ้านกรวด อำเภอหนองกี่ และอำเภอละหานทราย โดยจังหวัดบุรีรัมย์ได้จัดประชุมเพื่อแบ่งหน้าที่ เมื่อแห่ขบวนเสร็จสิ้น มีการรำอ้อปราทตลอดเสนางเรียงจนถึงบริเวณบันไดทางขึ้นปราสาท ใช้นางรำ 99 คน มีการลำดับขบวน ดังนี้

1. ขบวนหงส์ พาหนะพระพรหม เทพประจำทิศเบื้องบน
2. ขบวนช้าง พาหนะพระอินทร์ เทพประจำทิศตะวันออก
3. ขบวนโค พาหนะพระอิสาน เทพประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
4. ขบวนระมาต (แรด) พาหนะพระอัคนี เทพประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้
5. ขบวนคชสีห์ พาหนะพระกุเวร เทพประจำทิศเหนือ
6. ขบวนนกยูง พาหนะพระขันทกุมาร เทพประจำทิศใต้
7. ขบวนนาค พาหนะพระวรุณ เทพประจำทิศตะวันตก
8. ขบวนม้า พาหนะพระพาย เทพประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
9. ขบวนรากษส พาหนะพระนिरฤติ เทพประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้
10. ขบวนกระบือ พาหนะพระยม เทพประจำทิศเบื้องล่าง
11. ขบวนเสด็จของพระนางภูตินทรลักษมีเทวี และนางจิริยา

ตลอดขบวนแห่จะมีการบรรยายประกอบแต่ละขบวนว่าเป็นขบวนของเทพพาหนะองค์ใด โดยบรรยายเป็น 3 ภาษา เริ่มจากภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาเขมร ตามลำดับ จาก การสัมภาษณ์ผู้บรรยายภาษาเขมร พบว่าผู้บรรยายไม่สามารถอ่านภาษาเขมรได้ จึงต้องบรรยายด้วย บทที่ถอดด้วยเสียงภาษาไทย คล้ายกับภาษาคาราโอเกะ มีการบรรยายขบวนต่าง ๆ ดังนี้

ภาพที่ 22 การตั้งขบวนบริเวณศาลากากบาท

เกริ่นนำขบวนภาษาไทย

ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ประชาชนชาวจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดใกล้เคียง นิยมเดินทางมาร่วมในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ที่สถิตของพระศิวะมหาเทพ ในลัทธิไศวนิกายและเหล่าทวยเทพ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งมวลที่ปกปักรักษาศาสนสถานแห่งนี้

ท่านพระครูโสภาธรรมญาณ ได้เป็นผู้กำหนดให้มีงานบุญประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2481 และในปี พ.ศ.2534 จังหวัดบุรีรัมย์ได้ร่วมกับกรมศิลปากร ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กำหนดจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งสืบทอดงานประเพณีดั้งเดิมให้มีความยิ่งใหญ่ตระการตา โดยนำข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้สร้างปราสาทเขาพนมรุ้งมาเรียงร้อยเป็นเรื่องราว จำลองภาพขบวนเสด็จของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี ซึ่งเดินทางมาจากเมืองพระนคร หรือประเทศกัมพูชา มายังมหาเทวาลัยแห่งนี้ เพื่อถวายสักการะแด่เทพเจ้าผู้พิทักษ์ทิศทั้ง 10 แห่งจักรวาล

เสียงเป่าเขาสัตว์ดังกึกก้องไปทั่วขุนเขา ท่ามกลางความเจียบสงบบนดินแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์นี้ ขบวนเทพพาหนะทั้ง 10 ซึ่งประดับตกแต่งอย่างสวยงาม วิจิตรบรรจง ต่างเคลื่อนเข้าสู่ทางเดินระหว่างช่องเสานางเรียงตลอดทางจนถึงบันไดนาคราช ระหว่างทางที่ขบวนเสด็จผ่านนั้น มีหญิงสาวยืนโปรยดอกไม้ เพื่อต้อนรับขบวนเสด็จอย่างสวยงาม

เกริ่นนำขบวนภาษาอังกฤษ

At full moon on the 5th lunar month, April. People in Buriram and other, come to join Phanomrung festival. They believe that it's the Shiva static in Saiwanikai.

Prakru Opartammayan hold on Phanomrung festival in 1938 and in 1991, The governor of Buriram, The Department of Fine Arts and the tourism Authority of Thailand took place Phanomrung festival greater than the past. They took the presumption about the king who build Phanomrung castle and created story of Phupatintaralaksameetawee's parade who come to sacrifice the gods and ten animals of the universe.

When the sound of horn louder around the hill among the silent in this holy land, the ten beautiful decorations of god's vehicle, move slowly to the processional walkway. There are virgin woman standing at the sandstone posts to welcome the parades.

ภาพที่ 23 ขบวนหงส์ พาหนะพระพรหม เทพประจำทิศเบื้องบน

ขบวนที่ 1 ขบวนหงส์ พาหนะพระพรหม เทพประจำทิศเบื้องบน

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 1 รับผิดชอบจัดขบวนโดยอำเภอเฉลิมพระเกียรติ

คำขวัญอำเภอ “เมืองพนมรุ้ง ทุ่งฝ้ายคำ นามพระราชทาน ตำนานทับหลัง ที่ตั้งเจ้าพ่อปราสาททอง”

แม่ทัพนำขบวนโดย นาย... (ระบุชื่อ)

หงส์ เป็นเทพพาหนะประจำทิศเบื้องบน พาหนะของพระพรหม เทพผู้สร้างจักรวาลและโลก พญาหงส์มีนามว่า หงส์สวาहन หรือเป็นเทพเจ้าแห่งหงส์ทั้งปวง มีความสง่างามรูปร่างสวยงาม เสียงไพเราะ เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์

สถานที่ค้นพบ คือ ด้านในของประตูระเบียงด้านทิศเหนือ

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The first is Swan parade from Chalermprakiat District.

Swan is a vehicle of god in the uper. He's the vehicle of Brahma who created the world and the universe. His name is Sa-wa-hon, the leader of Swans, he's a deity of birds, graceful and beautiful voice.

Discovered site at the inner of terrace door in the north.

ภาพที่ 24 ขบวนช้าง พาหนะพระอินทร์ เทพประจำทิศตะวันออก

ขบวนที่ 2 ขบวนช้าง พาหนะพระอินทร์ เทพประจำทิศตะวันออก

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 2 ขบวนช้าง รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

คำขวัญอำเภอ “เมืองพนมรุ้ง ทุ่งฝ้ายคำ นามพระราชทาน ตำนานทับหลัง ที่ตั้งเจ้าพ่อปราสาททอง”

“ช้าง” เป็นเทพพาหนะ ประจำทิศตะวันออก พาหนะของพระอินทร์ ประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง ทำหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิบาลโลก เทพพาหนะมีนามว่า ช้างเอราวัณ ซึ่งพระศิวะเป็นผู้ประทานให้กับพระอินทร์ เชื่อกันว่าช้างเชือกนี้เป็นเทพบุตรองค์หนึ่ง เมื่อพระอินทร์จะเสด็จไปที่ใด เอราวัณเทพบุตรจะแปลงกายเป็นช้างเผือก มีขนาดสูงกว่าภูเขาเอเวอร์เรสต์ มี 33 เศียร แต่ละเศียรมี 7 งา แต่ละงายาวถึง 4 ล้านวา

สถานที่ค้นพบ อยู่ทางทิศตะวันออกของปราสาทประธาน

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The second is elephant parade from Chalermprakiat District.

Elephant is a vehicle of god in the Eastern. He's the vehicle of Indra, the leader of gods who prevented the heaven and the world. His name is E-ra-wan. He's the most powerful. Believe that the Indra goes to anywhere, E-ra-wan become White elephant, higher the Mount Everest. He has thirty three heads. Each head has seven ivories and four millions pesos of each.

Discovered site at the Eastern of Main Tower.

ภาพที่ 25 ขบวนโค พาหนะพระอิสาน เทพประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
(ที่มา: สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดบุรีรัมย์)

ขบวนที่ 3 ขบวนโค พาหนะพระอิสาน เทพประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 3 ขบวนโค รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอบ้านกรวด

คำขวัญอำเภอ “เมืองโลทรกรรมลือเลื่อง เครื่องเคลือบโบราณ ตำนานแหล่งหินตัด
ทิวทัศน์ช่องโอบกงามตา เชื้อนเมฆาเย็นสบาย ชายแดนพนมดงรัก”

เทพพาหนะ “โค” เป็นเทพพาหนะประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พาหนะของ
พระอิสาน (พระอิศวร) เทพแห่งการทำลายล้างสิ่งชั่วร้าย โคตัวนี้มีนามว่า นนทิ อุกุภราช
นันทิราช เป็นโคเพศผู้พาหนะของพระอิศวร เป็นเทวบุตรองค์หนึ่งที่นับถือกันว่าเป็นเทพเจ้า
แห่งสัตว์จตุบาท ปกติมีรูปเป็นภูต มีวิมานอยู่เชิงเขาไกรลาส เมื่อพระอิศวรจะเสด็จไปแห่งใด
พระนันทิราชจะแปลงรูปร่างเป็นโคให้พระอิศวรทรง

สถานที่ค้นพบ คือ ทางทิศตะวันออกเฉียงของปราสาทประธาน

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The third is Cow parade From Ban Kruad district

Cow is a vehicle of god on the Northeast. He's the vehicle of Shiva,
his name if Non-ti -au-sa-pa-rat. Believe that he's the god of animals having
four feet. He's a demon lived at Mount Krilas when Shiva goes anywhere he
always rides this cow.

Discovered site at northwest corner of Main Tower.

ภาพที่ 26 ขบวนระมาต (แรด) พาหนะพระอัคนี เทพประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้

ขบวนที่ 4 ขบวนระมาต (แรด) พาหนะพระอัคนี เทพประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 4 ขบวนระมาต (แรด) รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอบ้านกรวด
คำขวัญอำเภอ “เมืองโลหกรรมลือเลื่อง เครื่องเคลือบโบราณ ตำนานแหล่งหินตัด
ทิวทัศน์ช่องโอบกงามตา เชื้อนเมฆาเย็นสบาย ชายแดนพนมดงรัก”

เทพพาหนะ “ระมาต” หรือ แรด เป็นเทพพาหนะ ประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้
พาหนะของพระอัคนี เทพเจ้าแห่งไฟ ระมาต ในภาษาเขมรแปลว่า แรด เป็นสัตว์ป่า
หิมพานต์ ระมาตที่เป็นเทพพาหนะเป็นเจ้าแห่งระมาตทั้งปวง มีพลังกำลังมากมาย ร่างกาย
ใหญ่โต

สถานที่ค้นพบ ใกล้มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The fourth is rhinoceros parade from Ban Kruad district
Rhinoceros is a vehicle of god in the southeast. He's the vehicle of
Prs-ak-kha-nee, the god of fire. He lives in the Himmapan forest. He's strong
and powerful.

Discovered site at the Southeast corner of Main Tower.

ภาพที่ 27 ขบวนคชสีห์ พาหนะพระกุเวร เทพประจำทิศเหนือ

ขบวนที่ 5 ขบวนคชสีห์ พาหนะพระกุเวร เทพประจำทิศเหนือ

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 5 ขบวนคชสีห์ รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอนางรอง
คำขวัญอำเภอ “เมืองโบราณนานเนา มะพร้าวเผา น้ำตาลหวาน ศาลหลักเมือง
ศักดิ์สิทธิ์ เศรษฐกิจก้าวหน้า ขาหมูรสดี มีภาษานางรอง”

เทพพาหนะ “คชสีห์” เป็นเทพพาหนะ ประจำทิศเหนือ พาหนะของพระกุเวร เทพแห่งโชคลาภและความมั่งคั่ง เป็นเทวราชผู้ปกครองเหล่ายักษ์ (กึ่งเทพกึ่งอสูร) คชสีห์ เป็นสิ่งผสมที่มีกายเป็นสิ่งและมีหัวเป็นช้าง ตามตำรากล่าวว่าคชสีห์มีพลังเทียบเท่าพญาช้างและสี่เท้ารวมกัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นสัตว์ที่น่าเกรงขาม

สถานที่ค้นพบ ทิศตะวันตกของปราสาทประธาน

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The Fifth is the Lion procession from Nangrong district

Lion is a vehicle of Phra-ku-wa in the North. He's the deity of fortune and wealth that controlling many giants.

Discovered site at the west of Main Tower.

ภาพที่ 28 ขบวนนกยูง พาหนะพระขันตกุมาร เทพประจำทิศใต้

ขบวนที่ 6 ขบวนนกยูง พาหนะพระขันตกุมาร เทพประจำทิศใต้

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 6 ขบวนนกยูง รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอนางรอง
คำขวัญอำเภอ “เมืองโบราณนานเนา มะพร้าวเผา น้ำตาลหวาน ศาลหลักเมือง
ศักดิ์สิทธิ์ เศรษฐกิจก้าวหน้า ขาหมูรสดี มีภาษานางรอง”

เทพพาหนะ “นกยูง” เป็นเทพพาหนะประจำทิศใต้ พาหนะของพระขันตกุมาร เทพ
แห่งการสู้รบ เทพพาหนะนามว่า “ปรวาลี” เป็นเจ้าแห่งนกยูง มีความสง่างาม งามอาจ
รวดเร็วกว่าสายลม

สถานที่ค้นพบ ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The sixth is the Peacock procession from Nang rong district
Peacock is a vehicle of Pra-kan-ta-ku-marn in the South. He's the
deity of victories and faithfulness.

Discovered site at ...

ภาพที่ 29 ขบวนนาค พาหนะพระวรุณ เทพประจำทิศตะวันตก
(ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์)

ขบวนที่ 7 ขบวนนาค พาหนะพระวรุณ เทพประจำทิศตะวันตก

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 7 ขบวนนาค รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอละหานทราย
คำขวัญอำเภอ “หลวงปู่สุขคู่เมือง ลือเลื่องพืชสวนไร่ มากมายไหมมัดหมี่ ดุดี
หินหลุม ลุ่มน้ำหลากหลาย ละหานทรายชายแดน”

เทพพาหนะ “นาค” เป็นเทพพาหนะ ประจำทิศตะวันตก พาหนะของพระวรุณ
หรือพระพิรุณ เทพแห่งฝนและความอุดมสมบูรณ์ นาคที่เป็นเทพพาหนะนั้น มี 5 เศียร เป็น
เทวะนาครผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ ดำรงอยู่ในคุณธรรมและความดี มีวิมานอยู่ใต้สมุทร
สถานที่ค้นพบ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The seven is Naga parade from Lahansai district.
Naga is a vehicle of god in the West. He's the vehicle of Pra-pi-run, the god of rain
and abundance. He has five heads, special power, virtue and goodness.
Discovered site at the Southwest of main tower.

ภาพที่ 30 ขบวนม้า พาหนะพระพาย เทพประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ขบวนที่ 8 ขบวนม้า พาหนะพระพาย เทพประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 8 ขบวนม้า รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอละหานทราย

คำขวัญอำเภอ “หลวงปู่สุขคู้เมือง ลือเลื่องพืชสวนไร่ มากมายไหมมัดหมี่ ดุติ
หินหลุม ลุ่มน้ำหลากหลาย ละหานทรายชายแดน”

เทพพาหนะ “ม้า” เป็นเทพพาหนะ ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พาหนะของ
พระพาย เทพแห่งสายลมและพายุ ม้า หรือ อชาไนย ที่เป็นเทพพาหนะนั้น มีความเร็วตั้ง
สายลม เหาะเหินเดินอากาศได้ และสามารถไปยังทุกที่ได้เพียงพริบตา มีความสง่างาม
มากกว่าอชาไนยทั้งปวง

สถานที่ค้นพบ ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The eighth if house parade from Lahansai District.

Horse is a vehicle of god in the Northwest. He's the vehicle of Pra-pai, the god of wind and storm, he runs fast as wind, can fly anywhere and more graceful than others.

Discovered site at Pra-sat Muang-Tam, Prakhonchai district

ภาพที่ 31 ขบวนรากลษ พาหนะพระนรฤตท เทพประจําทศตวันตคเญยงใต้
(ท้มา: ท้ทาการปกครองจ้งหวัดบุร้ร้มย้)

ขบวนท้ 9 ขบวนรากลษ พาหนะพระนรฤตท เทพประจําทศตวันตคเญยงใต้

บทบรรยายภาษาท้

ขบวนท้ 9 ขบวนรากลษ รับพดชอบจ้ตขบวนโดย อําเภอหนองก้

คําขวัญอําเภอ “ถ้นมวยด้ง ใก้ยํางรสตท มากลมีฝ้ําโหม หลากหลายวัฒนธรรม
ธรรมชาติเลศล้ํา เชนห้วยยายง และทุงกระเต้ยน”

เทพพาหนะ “รากลษ” เป็นเทพพาหนะ ประจําทศตวันตคเญยงใต้ พาหนะ
พระนรฤตทเทพแห่งความโชคร้าย ส่วนบนเป็นย้กษ ส่วนลางเป็นนก มีความสามารถในการ
แปลงกายเป็นอยํางอ้ยนได้มากมาย ทำหน้าท้คอยปกปกคูดแลสถานที่ศ้กดีสิทธี ปาเขา และ
ลําน้ํา

สถานที่ค้นพบ ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The ninth is Raksot parade from Nang-Rong district.

Raksot is vehicle of god in the Southwest. He’f the vehicle of Pra-ni-
ra-ru-ti, the god of misfortune. The upper part is giant and the lower part is a
bird who prevented the sanctuary, mountain and river.

Discovered site at Pra-sat Muang-Tam, Prakhonchai district

ภาพที่ 32 ขบวนกระบือ พาหนะพระยม เทพประจำทิศเบื้องล่าง
(ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์)

ขบวนที่ 10 ขบวนกระบือ พาหนะพระยม เทพประจำทิศเบื้องล่าง

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 10 ขบวนกระบือ รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอหนองกี่
คำขวัญอำเภอ “ถิ่นมวยดัง ไก่ย่างรสดี มากมีผ้าไหม หลากหลายวัฒนธรรม
ธรรมชาติเลิศล้ำ เชื้อนห้วยยาง และทุ่งกระเต็น”

เทพพาหนะ “กระบือ” เป็นเทพพาหนะประจำทิศเบื้องล่าง พาหนะของพระยม
เทพแห่งความตายและขุมนรก ทำหน้าที่คอยดูแลดวงวิญญาณ กระบือ ควาย มหิงสะ ที่เป็น
เทพพาหนะนั้น มีความอดทน แข็งแรงและซื่อสัตย์

สถานที่ค้นพบ ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The tenth is buffalo parade from Nong-Ki district

Buffalo is vehicle of god in the lower. He's the vehicle of Yama. The
god of death to took after the spirits in hell. He's patient, strong and honest.

Discovered site at Pra-sat Hin Pimai, Nakhonratchasima province.

ภาพที่ 33 ขบวนเสด็จของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีและนางจรียา
(ที่มา: สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดบุรีรัมย์)

ขบวนที่ 11 ขบวนเสด็จของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีและนางจรียา

บทบรรยายภาษาไทย

ขบวนที่ 11 ขบวนเสด็จพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี รับผิดชอบโดยอำเภอ
ประโคนชัย

คำขวัญอำเภอ “วัฒนธรรมเลิศล้ำ เมืองต่ำปราสาทหิน ถิ่นข้าวมะลิหอม ปลาจ่อม
รสดี ร้อยพันปักษ์ คนมีน้ำใจ”

พระนางภูปตินทรลักษมีเทวี เป็นพระธิดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ซึ่งครองราชย์
ณ เมืองพระนคร และนเรนทราทิตย์เป็นพระราชโอรสของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี ผู้
ทรงสละความสะดวกสบาย ราชตระกูล มาบำเพ็ญพรตเป็นโยคี ซึ่งเป็นผู้สร้างปราสาท
พนมรุ้ง ขบวนเสด็จของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี เคลื่อนขบวนมาโดยราชยาน พร้อมด้วย
นางจรียา นางสนองพระโอษฐ์ ราชยานนั้นมีชายฉกรรจ์ลำสั่นแบกหามเคลื่อนไปช้า ๆ ดังงาม
ด้วยริ้วธงทิวขบวน พร้อมเครื่องประดับยศพลั่วไสว มีความอลังการดูจกกาลเวลาในอดีตที่
พนมรุ้งมหาเทวาลัยแห่งนี้ มีความเจริญรุ่งเรือง พิพัฒน์อย่างสูงสุด คลาลงไปด้วยผู้เลื่อมใส
ศรัทธาในองค์ศิวะมหาเทพ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู
โดยในปีนี้ผู้รับบทเป็นพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี คือ ... (ระบุชื่อ)

บทบรรยายภาษาอังกฤษ

The last is Phupatintaralaksameetawee's parade from Prakhonchai district. Phupatintaralaksameetawee is the second King Suriya Woraman's cousin who reigns at Nakhon-Tom. Narentaratid is her son. He was be hermit and built Phanomrung castle. The royal parade of Phupatintaralaksameetawee and Nang Jariya, move slowly by Royal vehicle with strong men. The parade is decorated with beautiful flags and lots of ornamentals.

This year the lady who acts as Phanamg Phupatintaralaksameetawee is ...

And the lady who act as Nang Jariya is ...

เมื่อสิ้นขบวนแห่พระนางกุปตินทรลักษมีเทวี ซึ่งเป็นขบวนสุดท้าย มีการแสดงรำ อัสราหรือระบำอัสราด้วยเพลง “ไต้ร่มพนมรุ้ง” และเพลง “อัสราพนมรุ้ง” เพลงไต้ร่มพนมรุ้ง มีเนื้อร้องเกี่ยวกับการบวงสรวงเทพเจ้าที่ปราสาทพนมรุ้งด้วยทำนองกันตรึม ส่วนเพลงอัสราพนมรุ้ง มีเพียงทำนองเท่านั้น การแสดงเริ่มจากบริเวณทางเดินเสานางเรียงยาวไปจนถึงบันไดทางขึ้นปราสาท ใช้เวลาแสดงประมาณ 30 นาที ในปี 2559 มีนางรำทั้งสิ้น 99 คน เป็นนักเรียนจากโรงเรียน 10 แห่ง ในจังหวัดบุรีรัมย์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 34 การรำอัสราบริเวณบัวแปดกลีบ

(ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์)

ภาพที่ 35 การรำอัสราบริเวณบันไดทางขึ้นปราสาท
(ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์)

การจำลองขบวนเสด็จพระนางอุปดิณฑรลักษมีเทวีและเทพพาหนะนี้ พระนางอุปดิณฑรลักษมีเทวีและนางจรียา เป็นพระนามและชื่อที่ปรากฏในจารึก ส่วนเทพพาหนะทั้งสิบ เป็นการนำข้อค้นพบทางด้านโบราณคดีมาผนวกกับการอธิบายโดยนักวิชาการทางด้านโบราณคดี นำมาสร้างเป็นขบวนแห่ และมีการสร้างเรื่องเล่าขึ้นใหม่เกี่ยวกับเทพพาหนะ ดังจะกล่าวในวิธีคิดในการสร้างประเพณีนี้ต่อไป

3.2.3 การแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง

การแสดงประกอบแสงเสียงเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้ง จัดขึ้นเวลาประมาณ 20.00 น. ของทั้ง 3 วันที่จัดงาน บัตรเข้าชมราคา 500 บาท จัดจำหน่ายโดยที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ การแสดงประกอบแสงเสียงนี้จัดขึ้นที่ลานหน้าปราสาท คือ จุดที่ 1 ในภาพที่ 16 จุดเดียวกันกับการประกอบพิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง เป็นการแสดงเพื่อบอกเรื่องราวการสร้างปราสาทพนมรุ้ง มีผู้แสดงกว่า 300 คน

ผู้กำกับการแสดงคือ นายกองตรีจรูญ สัตยารักษ์ ผู้เขียนบทการแสดงคือ นายหมวดเอกธารณา คชเสนี นักแสดงส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน ช่างราชการในจังหวัดบุรีรัมย์ นักเรียน นักศึกษาจากสถาบันการศึกษาทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยในจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งการให้ความร่วมมือจากทหารมณฑลทหารบกที่ 26 ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจังหวัดบุรีรัมย์ หากบางปีมีละครโทรทัศน์ใช้ปราสาทพนมรุ้งเพื่อเป็นฉากในละคร ในปีนั้นก็จะมีการนำนักแสดงเรื่องนั้น ๆ มาร่วมแสดงเป็นตัวละครเอกในการแสดงประกอบแสงเสียงด้วย เช่น ในปี 2559 ละครเรื่องนาคี ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทย

ทีวีสีช่อง 3 ได้ใช้ปราสาทพนมรุ้งในบางฉาก ตัวละครเอกในละครรวมทั้งผู้จัดละครก็มาร่วมแสดง ประกอบแสงเสียงด้วย ได้แก่ พงษ์พัฒน์ วชิรบรรจง ธัญญา วชิรบรรจง ธนากร โปษยานนท์ ภูภูมิ พงศ์ภาณุ ณัฐพร เตมีร์รักษ์

ภาพที่ 36 นักแสดงประกอบแสงเสียงและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

การซ้อมการแสดงจะซ้อม 2-3 วันก่อนวันแสดงจริง แม้จะซ้อมในระยะเวลาสั้น ๆ และมีผู้แสดงจำนวนมาก แต่ก็ไม่ได้มีความยุ่งยากมากนัก เนื่องจากผู้แสดงบางคนแสดงเป็นตัวละครเดิมมาหลายปีจึงสามารถจำรายละเอียดต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ผู้แสดงเหล่านี้ยังสามารถช่วยแนะนำนักแสดงที่เพิ่งแสดงเป็นครั้งแรกได้ด้วย

อุปกรณ์ประกอบการแสดงในภาพที่ 36 ประกอบด้วยฉัตร พัดหางนกยูง และธงรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งอุปกรณ์เหล่านี้ถูกเรียกว่า “เครื่องสูง” เมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นว่ามีความค่อนข้างใหญ่ โดยมีที่มาจากภาพจำหลักที่ปรากฏประธานของปราสาท

เรื่องที่ใช้แสดงประกอบด้วย 13 องก์ เป็นการแสดงประกอบเสียงพูดและเสียงดนตรีที่บันทึกไว้แล้ว ก่อนเริ่มการแสดงมีการอธิบายที่มาของการแสดงว่าเป็นเรื่องจากจินตนาการ แต่ละองก์มีรายละเอียดดังนี้⁵

องก์ที่ 1 วิถีถิ่นหล่อเลี้ยงประชา กล่าวถึงบริเวณเขาพนมรุ้งในอดีต เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์จึงทำให้ผู้คนอาศัยอยู่ วิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ เชื่อในสิ่งเร้นลับและศรัทธาต่อเทพเจ้าในศาสนาฮินดู

⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก

องค์ที่ 2 ศรีธรรมาหาเทพผู้ปกปัก กล่าวถึงความศรัทธาของผู้คนที่มื่อเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ยามใดขาดที่รู้สึกขาดที่พึ่งจะมีการสวดเพื่อแสดงความเคารพและขอพรต่อเทพเจ้า

องค์ที่ 3 วิญญาณจงรักภักดี นำเสนอวิญญาณปุโรหิตเป็นผู้ออกมากล่าวต้อนรับและกล่าวถึงที่มาของการสร้างปราสาทพนมรุ้ง

องค์ที่ 4 ทิพยพิมานอันเรื่องแรง นำเสนอพระวิญญาณของกษัตริย์พระนามว่า นเรนทรลักษมี (พระมหาลีลิกษัตริย์นเรนทราทิตย์) พร้อมด้วยพระโอรสพระนามว่าหิรัณยะ และกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ให้ทั้งสามพระองค์เป็นผู้เล่าเรื่องย้อนกลับไปในอดีตถึงเหตุผลและเหตุการณ์ในอดีตที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมรุ้ง

องค์ที่ 5 สำแดงอิทธิฤทธิ์พิชิตไพร่ นำเสนอภาพท้องพระโรงของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ในอดีต โดยให้กษัตริย์นเรนทราทิตย์พร้อมพระมหาลีลิกษัตริย์และหิรัณยะประทับในท้องพระโรงที่แวดล้อมด้วยเหล่าทหารกล้า นางสนม และนางระบำเพื่อแสดงการรำต่าง ๆ นอกจากนี้ได้กล่าวถึงพระปรีชาสามารถของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ด้านการทรงธนู โดยการให้ปุโรหิตได้กราบบังคมทูลเชิญองค์ทรงแสดงพระปรีชาดังกล่าวในท้องพระโรง

องค์ที่ 6 ประสงค์ต่อตีประจัญ นำเสนอสองฉาก ฉากแรกกล่าวถึงกษัตริย์นเรนทราทิตย์ตรัสกับปุโรหิต เพื่อมองภพย้อนกลับไปในอดีต ฉากที่สองนำเสนอภาพพระเจ้าสุริยวงษ์ประทับในอุทยานหลวงที่แวดล้อมด้วยเหล่าทหารหาญและนางสนม ขณะประทับอยู่นั้นได้มีผู้ตรวจราชการประจำปักษ์เขตประจิม พายัพ ขอพระราชทานเข้าเฝ้าและน้อมเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้าสุริยวงษ์ จากนั้นทอดพระเนตรการฝึกการสู้รบของเหล่าทหารและแสดงระบำของนางรำ พระองค์ได้เสวยน้ำจันทน์ ด้วยแรงโทสะและฤทธิ์ของน้ำจันทน์จึงทำให้พระองค์ทรงมีดำริจะสู้รบกับกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ด้วยเหตุผลที่ว่ากษัตริย์นเรนทราทิตย์ทรงศรัทธาในพระศิวะซึ่งต่างจากพระองค์ที่ทรงศรัทธาในพระวิษณุ พระองค์จึงมีพระราชบัญชาให้ศรีทิวากรบัณฑิตจักทำพิธีเพื่อนำน้ำเทวมนตรา ประพรมสรรพกำลังในการสงครามในครั้งนั้น

องค์ที่ 7 โรมรันสงครามสายโลหิต นำเสนอฉากสู้รบระหว่างพระเจ้าสุริยวงษ์กับกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ซึ่งเป็นสายเลือดแห่งราชวงศ์มหินทรปุระ ถือเป็นสงครามระหว่างสายเลือดเดียวกัน สงครามในครั้งนั้น ไพร่พลฝั่งกษัตริย์นเรนทราทิตย์ล้มตายเป็นจำนวนมากจึงพ่ายแพ้ กษัตริย์นเรนทราทิตย์พร้อมด้วยหิรัณยะ (พระโอรส) ได้พาทหารที่เหลืออยู่หลบภัยสงครามเพื่อหาความสุขสงบ

องค์ที่ 8 กำหนดจิตละกิลีสสูทางสวรรค์ นำเสนอภาพกษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิรัณยะ พร้อมด้วยทหารที่เหลือจากการศึกสงคราม เดินทางเพื่อหาสถานที่เหมาะสมสำหรับสร้างที่พำนัก ในครั้งนั้นกษัตริย์นเรนทราทิตย์ปรารถนาละทางโลก จึงต้องหาที่สงบเพื่อบำเพ็ญศีลภาวนาตามเจตนารมณ์ ในฉากนี้ได้นำเสนอโดยให้กษัตริย์นเรนทราทิตย์ตรัสกับปุโรหิตเกี่ยวกับการสู้รบที่ผ่านมา

องค์ที่ 9 มหัทศจรยพนมรุ้งเพลินพิลาส องค์นี้นำเสนอภาพกษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิรัณยะและทหารเดินทางเพื่อหาสถานที่สำหรับบำเพ็ญศิวภาวนา จนกระทั่งมาถึงบริเวณเขาพนมรุ้ง พระองค์ทรงเห็นว่าที่นี่เหมาะสม เนื่องจากห่างไกลผู้คน จึงมีพระบรมราชโองการให้เหล่าทหารลงมือก่อสร้างที่พำนักและสร้างเทวสถานปราสาทพนมรุ้งขนาดใหญ่สำหรับบำเพ็ญศาสนกิจ

องค์ที่ 10 พลังอำนาจสุริยาสาดส่อง นำเสนอภาพกษัตริย์นเรนทราทิตย์ทรงสมาธิ กระทั่งทรงมีพลังอำนาจพิเศษจนได้รับการกล่าวขานในดินแดนแถบนี้ พระองค์ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์โดยให้เกิดแสงอาทิตย์สาดส่องผ่าน 15 ช่องประตูของปราสาทพนมรุ้ง

องค์ที่ 11 แขนงศิวะมนตรา นำเสนอพิธีศิวะมนตรา ซึ่งเป็นกิจกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่จัดขึ้นที่ปราสาทพนมรุ้งในอดีต โดยการอัญเชิญศิวลึงค์ สัญลักษณ์แทนพระศิวะมาประกอบพิธีกรรมสงฆ์

องค์ที่ 12 สืบศรัทธาบูชามหาเทวะ นำเสนอภาพการเสด็จของพระนาง กุปตินทรลักษมีเทวีพร้อมด้วยนางจรียา นางสุรกี และทหารจำนวนมาก ได้เสด็จเพื่อทรงร่วมในพิธีศิวะมนตราในครั้งนั้นด้วย ในขบวนประกอบด้วยเครื่องสักการบูชาและถวายถวายเทพพาหนะ ในครั้งนั้นพระนางกุปตินทรลักษมีเทวีทรงให้นางสุรกี สาวพรหมจารีเป็นผู้ร้ายรำถวายพระศิวะ

องค์ที่ 13 ปีติสุขะสานติภิมย์ กล่าวถึงพระนางกุปตินทรลักษมีเทวีตรัสกับโยคินนเรนทราทิตย์ และนางจรียาเมื่อครั้งที่เสด็จมาในพิธีศิวาราตรี และจบด้วยการให้โยคินนเรนทราทิตย์ และพระนางกุปตินทรลักษมีเทวีเข้าไปสักการะในปราสาท

การสร้างละครข้างต้นนี้ มีพระนามกษัตริย์ตรงตามที่ปรากฏในจารึก คือ กษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิรัณยะพระโอรสในนเรนทราทิตย์ และพระนางกุปตินทรลักษมีเทวี พระชนนีในกษัตริย์นเรนทราทิตย์ เนื้อเรื่องส่วนใหญ่สร้างจากจินตนาการ ดังจะเห็นจากการบรรยายถึงที่มาของเรื่องในช่วงต้นของการแสดงดังกล่าวมาแล้ว และยังมีโครงเรื่องบางส่วนปรากฏในจารึกอีกด้วย

3.3 ความร่วมมือขององค์กรและชุมชนต่าง ๆ ในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งถือเป็นงานประจำจังหวัดที่เกิดจากความร่วมมือทั้งองค์กรภาครัฐ และชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่อยู่บริเวณเชิงเขาพนมรุ้ง การจัดงานที่ยิ่งใหญ่นี้ดังกล่าวจึงจำเป็นต้องใช้บุคลากรจำนวนมากทั้งการจัดการ ประสานงานต่าง ๆ ก่อนจะมีการจัดงานจะมีการประชุม 2-3 ครั้ง เพื่อแต่งตั้งกรรมการเพื่อรับผิดชอบหน้าที่ ตลอดจนการติดตามผลการดำเนินงานจนเสร็จสิ้นการจัดงาน โดยได้รับความอนุเคราะห์จากหน่วยงานต่าง ๆ และแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ

3.3.1 ความร่วมมือขององค์กรต่าง ๆ ในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

เนื่องจากคณะผู้จัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นหน่วยงานรัฐ คือ ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ ดังนั้นจึงต้องเกิดความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐภายในจังหวัดมาเป็นกำลังหลักและกำลังสำคัญในการจัดงานขึ้นมา โดยได้มอบหมายให้หน่วยงานต่าง ๆ ร่วมปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้การจัดงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ด้วยการมอบหมายงานดังนี้

3.3.1.1 การแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

การแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจะจัดตั้งฝ่ายต่าง ๆ ทั้งหมด 16 ฝ่าย โดยมีประธานดำเนินงานแต่ละฝ่ายและเลขานุการ ตัวอย่างการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานในปี 2558 ดังนี้

ตารางที่ 5 คณะกรรมการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

ที่	ฝ่าย	ประธาน	เลขานุการ
1	ฝ่ายพิธีบวงสรวง	วัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์	หัวหน้าฝ่ายบริหารวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์
2	ฝ่ายพิธีเปิดงาน	รองผู้ว่าราชการจังหวัด (นายเฉลิมพล พลวัน)	หัวหน้าสำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์
3	ฝ่ายจัดขบวนแห่	ปลัดจังหวัดบุรีรัมย์	นายอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
4	ฝ่ายการแสดงแสง สี เสียงฯ	รองผู้ว่าราชการจังหวัด (นายเฉลิมพล พลวัน)	ปลัดจังหวัดบุรีรัมย์
5	ฝ่ายจัดสถานที่	ปลัดจังหวัดบุรีรัมย์	นายอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
6	ฝ่าย OTOP และตลาดย้อนยุค	รองผู้ว่าราชการจังหวัด (นายวิทยา จันทร์ฉลอง)	พัฒนาการจังหวัดบุรีรัมย์
7	ฝ่ายประชาสัมพันธ์และจัดโปรแกรมฯ	รองผู้ว่าราชการจังหวัด (นายวิทยา จันทร์ฉลอง)	ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดบุรีรัมย์
8	ฝ่ายจัดหาของที่ระลึกและจำหน่าย	รองผู้ว่าราชการจังหวัด (นายทำนอง ศรีเมือง)	หัวหน้ากลุ่มงานการเงินฯ สำนักงานท้องถิ่นจังหวัด
9	ฝ่ายเครื่องเสียง ไฟฟ้า และแสงสว่าง	หัวหน้าสำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์	หัวหน้ากลุ่มงานข้อมูล สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์
10	ฝ่ายรักษาความสงบเรียบร้อย	ผู้บังคับการตำรวจภูธร	ผู้กำกับเฉลิมพระเกียรติ

		จังหวัดบุรีรัมย์	
11	ฝ่ายปฐมพยาบาล	นายแพทย์สาธารณสุข จังหวัดบุรีรัมย์	ผู้อำนวยการโรงพยาบาล เฉลิมพระเกียรติ
12	ฝ่ายรักษาความสะอาด	หัวหน้าอุทยาน ประวัติศาสตร์พนมรุ้ง	ปลัดเทศบาลตำบลพนมรุ้ง
13	ฝ่ายจัดหารายได้	ปลัดจังหวัดบุรีรัมย์	ท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์
14	ฝ่ายจำหน่ายและเก็บบัตร ผ่านประตู	นายอำเภอเฉลิมพระ เกียรติ	หัวหน้าฝ่ายบริหารงาน ปกครองอำเภอเฉลิมพระ เกียรติ
15	ฝ่ายการเงินและบัญชี	ปลัดจังหวัดบุรีรัมย์	เสมียนตราจังหวัดบุรีรัมย์
16	ฝ่ายปฏิคม	หัวหน้าสำนักงานจังหวัด บุรีรัมย์	หัวหน้ากลุ่มงานอำนวยการ สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นถึงวิธีการดำเนินงาน โดยมีข้าราชการหรือหน่วยงานของภาครัฐเป็นกลุ่มหลักในการจัดประเพณี ซึ่งทำให้ลักษณะของประเพณีมีลักษณะเป็นมหรสพที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวพนมรุ้งผ่านความสวยงามจากกิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมปราสาทพนมรุ้งและสถานที่อื่น ๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์เพิ่มขึ้น ทั้งนี้แม้ผู้จัดกลุ่มหลักเป็นข้าราชการ แต่ประชาชนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์ก็เข้ามามีบทบาทในการจัดงานอยู่บ้างเช่นกัน

การวางแผนดำเนินการ เมื่อแต่งตั้งและมอบหมายงานต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว จะมีการประชุมก่อนการจัดงานเพื่อสรุปว่าแต่ละฝ่ายจะดำเนินการไปในทิศทางใดบ้าง ตัวอย่างการสรุปผลประชุมในปี 2558 ดังนี้

1. การประชาสัมพันธ์งานให้มุ่งไปที่ความยิ่งใหญ่ของ “การรับพลังชีวิตสุริยเทพ” และกล่าวถึงเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ความอลังการ สวยงาม ตระการตา และการมีส่วนร่วมของ “ครอบครัวคนบุรีรัมย์”

2. พิธีบวงสรวงต้องมีความยิ่งใหญ่ เครื่องบวงสรวง และพิธีกรรม ถูกต้องตามราชพิธี กำหนดวันประกอบพิธีในวันที่ 3 เมษายน 2558 เวลาประมาณ 06.30 น.

3. พิธีเปิดงาน โดย ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นประธานในพิธี ในวันที่ 4 เมษายน 2558 เวลาประมาณ 15.00 น. โดยจัดบริเวณบัว 8 กลีบสะพานนาคราช เพื่อรับพลังสุริยเทพ

4. ขบวนแห่งพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี และเทพพาหนะทั้ง 10 จัดในวันที่ 4 - 5 เมษายน 2558
5. การแสดงแสง สี เสียงและสื่อผสม ใช้บทการแสดงที่อิงจากประวัติศาสตร์การสร้างเขาพนมรุ้ง โดยมีนักแสดงที่มีชื่อเสียงและลูกหลานของคนบุรีรัมย์ร่วมแสดงด้วย
6. ฝ่ายสถานที่ ทั้งในส่วนของสถานที่บริเวณตลาดโบราณย้อนยุค และสถานที่การแสดงแสง สี เสียง ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ภายใต้งบประมาณอย่างประหยัด
7. ฝ่ายผลิตภัณฑ์ OTOP และตลาดย้อนยุคเมืองแปะ การจัดร้านค้า ผู้จำหน่าย (แม่ค้า) ผลิตภัณฑ์ และอาหาร ให้ตรงกับคำว่า “ตลาดย้อนยุคเมืองแปะ” และห้ามจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประเภทของมีคม
8. ฝ่ายประชาสัมพันธ์ กำหนดงานแถลงข่าว ในวันที่ 6 มีนาคม 2558 ณ บริเวณด้านหลังปราสาท โดยเชิญสื่อมวลชนจากส่วนกลางและสื่อมวลชนในพื้นที่
9. ฝ่ายจัดหาของที่ระลึก ให้มีสินค้าที่ระลึกในเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ ยึดรูปแบบเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และการรับพลังชีวิตสุริยเทพ
10. ฝ่ายเครื่องเสียง ไฟฟ้า และแสงสว่าง หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ได้ประสานไปที่การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคนางรอง ให้เข้าติดตั้งมิเตอร์ไฟฟ้า และเครื่องสำรองไฟแล้ว
11. ฝ่ายรักษาความสงบเรียบร้อย ยึดหลักสะดวก ไม่ติดขัด และปลอดภัย โดยมีกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจ อปพร. ตำรวจบ้าน และชุด ชคบ. มีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่
12. ฝ่ายปฐมพยาบาล มีเจ้าหน้าที่ปฐมพยาบาลเบื้องต้นประจำอยู่ที่บริเวณศาลาวันมรุ้ง และมีรถฉุกเฉินพร้อมปฏิบัติหน้าที่ตลอดเวลา โดยใช้เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลเฉลิมพระเกียรติ นางรอง และประโคนชัย
13. ฝ่ายรักษาความสะอาด หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง รับผิดชอบในการดำเนินการ โดยขอรับการสนับสนุนกำลังเจ้าหน้าที่และรถขนขยะจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใกล้เคียง
14. ฝ่ายจัดหารายได้ การจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งได้รับเงินอุดหนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น งบประมาณจังหวัด รายได้จากการจำหน่ายบัตรชมการแสดงแสง สี เสียงและสื่อผสม รายได้จากการจำหน่ายสินค้าที่ระลึกและรายได้จากการจำหน่ายบัตรผ่านประตู
15. ฝ่ายการเงินและบัญชีและฝ่ายกฎหมาย พร้อมปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย

จากข้อสรุปการประชุมข้างต้น สามารถสรุปลักษณะของการจัดงานที่จังหวัดต้องการนำเสนอ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ 1. ด้านสุขภาพ เห็นได้จากการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้ “รับพลังชีวิตสุริยเทพ” ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย 2. ด้านความยิ่งใหญ่ ผ่านการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ที่แสดงในกิจกรรมการท่องเที่ยว และ 3. ด้านความเป็นของแท้ของดั้งเดิม ผ่านการนำเสนอโดยอิงจากประวัติศาสตร์ และยังมีการผสมผสานความเป็นท้องถิ่นโดยอธิบายว่าเป็นงานที่เกิดจากความร่วมมือของ “ครอบครัวคนบุรีรัมย์” ซึ่งประเด็นเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงวิถีคิดบางประการในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ซึ่งจะนำไปประกอบการวิเคราะห์วิถีคิดในการสร้างประเพณีต่อไป

3.3.1.2 การจัดการงบประมาณ

การจัดงานด้านงบประมาณนั้น ผู้รับผิดชอบคือ ปลัดจังหวัดบุรีรัมย์ ด้วยประเพณีจัดอย่างยิ่งใหญ่ จึงต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ทางจังหวัดบุรีรัมย์ ได้จัดทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ รวมเป็นเงินประมาณ 2,880,000 บาท ดังนี้

- 1) องค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์
- 2) เทศบาลเมือง 3 แห่ง
- 3) เทศบาลตำบล 57 แห่ง
- 4) องค์การบริหารส่วนตำบล 148 แห่ง

นอกจากจะขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณบางส่วนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยด้วย

3.3.1.3 การดำเนินงานจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

1) พิธีบวงสรวงบริเวณปราสาท จังหวัดบุรีรัมย์ได้มอบหมายให้วัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์เป็นผู้ประสานงาน ในปี 2559 การบวงสรวงในวันแรกมีทีมงานของคุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ เป็นฝ่ายดูแลจัดการการดำเนินงานทั้งพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีและเครื่องบวงสรวงต่าง ๆ นอกจากนี้มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ยังได้สนับสนุนวงดนตรีไทยประกอบพิธีบวงสรวงและนางรำในพิธีบวงสรวงด้วย ส่วนการบวงสรวงในวันที่สอง วัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์เป็นผู้ดำเนินการ

2) ขบวนแห่พระนางภูปตินทรลักษมีเทวีและเทพพาหนะ จังหวัดบุรีรัมย์ได้มอบหมายให้อำเภอต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณใกล้กับพนมรุ้งร่วมรับผิดชอบขบวนแห่ ซึ่งไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่คณะผู้จัดงานในชุดนี้ดำเนินการจัดงานมา ได้มอบหมายดังนี้

ตารางที่ 6 อำเภอที่รับผิดชอบขบวนแห่

อำเภอ	ขบวนแห่ที่รับผิดชอบ
อำเภอประโคนชัย	ขบวนพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีและนางจรียา
อำเภอเฉลิมพระเกียรติ	ขบวนเทพพาหนะหงส์และเทพพาหนะช้าง
อำเภอบ้านกรวด	ขบวนเทพพาหนะโคและเทพพาหนะระมัด
อำเภอนางรอง	ขบวนเทพพาหนะคชสีห์และเทพพาหนะนกยูง
อำเภอละหานทราย	ขบวนเทพพาหนะนาคและเทพพาหนะม้า
อำเภอหนองกี่	ขบวนเทพพาหนะราक्षสและเทพพาหนะกระบือ

3) การแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง ในปี 2558 และ 2559 จังหวัดบุรีรัมย์ได้มอบหมายให้นายกองตรีจรูญ สัตยารักษ์ ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 เป็นผู้ประสานงานและกำกับการแสดงประกอบแสงเสียง และได้รับความอนุเคราะห์จากหน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้

1. กองพันทหารราบที่ 4 กรมทหารราบที่ 23 และจังหวัดทหารบกบุรีรัมย์ สนับสนุนพลทหารจำนวน 160 นาย พร้อมสนับสนุนรถรับ-ส่ง และมีนายทหารควบคุมดูแลทั้งวันซ้อมและวันแสดง

2. มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ สนับสนุนนางรำประกอบการแสดงแสงเสียง 2 ชุด และนักศึกษาหญิง 30 คนร่วมเป็นนักแสดง

3. ข้าราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ มาร่วมเป็นนักแสดงบางส่วน

การดำเนินงานจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้ง 3 กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานรัฐให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมขึ้น ยกเว้นการแสดงประกอบแสงเสียงที่มอบหมายให้บุคคลในจังหวัดเป็นผู้จัดการ แต่ทั้งนี้ก็ยังได้รับความร่วมมือในการแสดง

3.3.2 ความร่วมมือของชุมชนต่าง ๆ ในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

นอกจากความร่วมมือขององค์กรต่าง ๆ ในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว อีกหนึ่งกำลังสำคัญในการจัดงานนั้นคือชุมชนต่าง ๆ ที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่อยู่ใกล้กับปราสาทพนมรุ้งในฐานะที่เป็น “เจ้าบ้าน” โดยหน้าที่หลักที่ชุมชนเข้ามาให้ความร่วมมือดังนี้

3.3.2.1 ด้านสถานที่

ก่อนจะจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จะมีการเตรียมสถานที่จัดงานล่วงหน้า 1-2 สัปดาห์ การเตรียมสถานที่นอกจากจะเป็นหน้าที่ของอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งแล้ว ยังได้รับความร่วมมือของชุมชนโดยเฉพาะ ชุมชนบ้านตาเป๊ก เป็นตำบลที่เป็นที่ตั้งของปราสาทพนมรุ้ง ถือว่าเป็น “เจ้าบ้าน” คอยดูแลด้านสถานที่ก่อนวันจัดงานร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง โดยการประดับตกแต่งธงตั้งแต่ทางขึ้นพนมรุ้งและทั่วบริเวณที่จัดงานบนปราสาท ทั้งนี้มีผู้ใหญ่บ้านคอยกำกับดูแลในการทำหน้าที่ต่าง ๆ

3.3.2.2 ด้านความปลอดภัย

ตลอดการจัดงานผู้ที่คอยรักษาความปลอดภัยหลัก ๆ คือ ตำรวจ แต่ด้วยบริเวณจัดงานมีขนาดใหญ่จึงเกรงว่าจะไม่สามารถดูแลผู้เข้าร่วมงานได้ทั่วถึง ดังนั้น จึงมีอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ตำรวจบ้าน และชุด ชคบ. ซึ่งเป็นอาสาสมัครที่เป็นชาวบ้านจากชุมชนต่าง ๆ ผลัดหมุนเวียนกันในแต่ละชุมชน คอยให้การดูแลความปลอดภัย พร้อมอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

3.3.2.3 ด้านการเข้าร่วมจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

กิจกรรมการท่องเที่ยวทั้ง 3 กิจกรรมในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ต้องใช้นักแสดงหรือผู้ร่วมขบวนแห่เป็นจำนวนมาก ผู้คนเหล่านี้แม้จะมาจากการมอบหมายงานของทางจังหวัด แต่ถ้าหากผู้ที่อยู่ในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ ก็คงจะไม่สามารถหาคนมาร่วมจัดกิจกรรมได้จำนวนมาก โดยเฉพาะในขบวนแห่ที่แต่ละขบวนจะต้องมีทั้งฝ่ายชายที่คอยหามเทพพาหนะต่าง ๆ และฝ่ายหญิงที่คอยถือเครื่องถ้วยต่าง ๆ เพื่อให้เสมือนกับการมาถวายจริง เพราะของถ้วย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นขนมล้วนเป็นของสดทั้งสิ้น ไม่ใช่การเดินถือพานเปล่าหรือใช้ของจำลอง แต่ละขบวนแห่จะต้องใช้คนประมาณ 40 - 50 คน มีทั้งสิ้น 11 ขบวน คนที่มาให้ความร่วมมือเฉพาะขบวนแห่

ประมาณ 500 คน ซึ่งถือว่าเป็นการให้ความร่วมมือในการร่วมจัดประเพณีในฐานะที่เป็นงานของชาว จังหวัดบุรีรัมย์

แม้หน่วยงานราชการต่าง ๆ จะเป็นกำลังหลักในการจัดประเพณี แต่ถ้าหากไม่มี กำลังเสริมจากคนในชุมชนที่ช่วยด้านแรงกายทั้งชุมชนที่ติดเขาพนมรุ้ง และชุมชนอื่น ๆ ในอำเภอ ไกลเคียง ก็คงจะไม่สามารถจัดงานขึ้นมาได้อย่างยิ่งใหญ่ เพราะสิ่งหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าการนี้มีความ ยิ่งใหญ่ เพราะเป็นงานที่ใช้ผู้คนจำนวนมากในการจัดขบวนแห่ตนเอง ความสำเร็จของการจัดงานจึง เกิดจากความร่วมมือระหว่างองค์กรต่าง ๆ กับชุมชนที่คอยประสานงานกันเป็นอย่างดี

กล่าวโดยสรุปในบทนี้ ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเดิมเป็นประเพณีเล็ก ๆ ในชุมชนที่อยู่บริเวณ รอบเขาพนมรุ้งซึ่งจะเดินขึ้นไปไหว้พระ ปิดทองรอยพระพุทธรูปที่วัดเชิงปราสาท ต่อมาใน พ.ศ.2481 พระครูโสภาธรรมญาณได้ชักชวนชาวบ้านจัดขึ้นเป็นประเพณีและจัดสืบต่อมาเป็นประจำ ทุกปีเรื่อยมา

เมื่อมีนโยบายการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับจังหวัดบุรีรัมย์ คือ มีการตั้งจังหวัดบุรีรัมย์ให้เป็น “เมืองบริวาร” ของการท่องเที่ยว ในช่วงช่วง พ.ศ.2520 - พ.ศ.2524 ทางจังหวัดจึงได้พยายามเร่งให้ กรมศิลปากรบูรณะปราสาทพนมรุ้งให้แล้วเสร็จ พยายามสร้างปราสาทพนมรุ้งให้เป็นสถานที่ ท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาจังหวัดบุรีรัมย์ และมีการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว ภายในจังหวัด จนกระทั่ง พ.ศ. 2534 มีการร่วมมือกันระหว่างกรมการท่องเที่ยวบุรีรัมย์ อุทยาน ประวัติศาสตร์เขาพนมรุ้ง และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้คิดและปรับเปลี่ยนให้ประเพณีขึ้นเขา พนมรุ้งเป็นงานประจำปีและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงต้องสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ให้ยิ่งใหญ่เพื่อช่วยดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมมากขึ้น

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ มีองค์ประกอบในการจัดงานประเพณีเพื่อ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว 3 ส่วนหลัก คือ ส่วนที่หนึ่ง พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง ส่วนที่สอง ขบวนแห่การจำลองขบวนเสด็จพระนางสุปตินทรลักษมีเทวีและเทพพาหนะทั้งสิบ และ ส่วนที่สาม การแสดงประกอบแสงเสียงเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้ง การจัดงานได้รับความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งคนในชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้กับเขาพนมรุ้ง รับผิดชอบร่วมกันในการจัดประเพณี มีการแต่งตั้งและแบ่งหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละภาคส่วน นอกจากนี้ยังมีการประชาสัมพันธ์งานผ่านสื่อออนไลน์ ทั้งทางเว็บไซต์ รายการโทรทัศน์ และวิทยุ ท้องถิ่นอีกด้วย การจัดกิจกรรมของจังหวัดบุรีรัมย์นี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดในการสร้างประเพณี หลายประการ ดังจะได้วิเคราะห์วิถีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในบทต่อไป

บทที่ 4

การสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์”

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบไปด้วยกิจกรรม 3 ส่วนหลัก ดังได้กล่าวรายละเอียดในบทที่ 3 ประเพณีดังกล่าวมีลักษณะเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” (creative tradition) ดังที่ ศิราพร ณ กลาง (2558: 360) อธิบายว่า

เป็นการประยุกต์ ต่อยอด ประดิษฐ์ใหม่หรือสร้างสรรค์ใหม่ ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งบริบทที่ส่งผลในการสร้างสรรค์ประเพณี ได้แก่ บริบทโลกาภิวัตน์ บริบทการท่องเที่ยว บริบทอาเซียน หรือบริบทข้ามพรมแดน มีวิถีคิดหรือวิธีการสร้างสรรค์ในหลายลักษณะ ได้แก่ การผลิตซ้ำ/ประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ ๆ การหยิบยืมประเพณีข้ามภาค การผสมหลายพิธีเข้าด้วยกัน การรื้อฟื้นประเพณีเก่า การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม

จากแนวคิดเรื่อง “ประเพณีสร้างสรรค์” ข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์วิถีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” เพื่อแสดงให้เห็นว่าจังหวัดบุรีรัมย์มีการนำ “ทุนทางวัฒนธรรม” มาใช้อย่างไร นอกจากนี้ผลจากการจัดประเพณีด้วยวัตถุประสงค์ใหม่เพื่อสัมพันธ์กับบริบทการท่องเที่ยวและส่งผลให้เกิดพลวัต ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์ “ประเพณีสร้างสรรค์” นี้ว่ามีพลวัตและมีบทบาทอย่างไร

4.1 วิถีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์”

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งที่จังหวัดบุรีรัมย์จัดขึ้นมีการปรับเปลี่ยนประเพณีเดิมของชุมชน โดยยกระดับให้เป็นประเพณีประจำจังหวัด และสัมพันธ์กับบริบทการท่องเที่ยว จากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นวิถีคิดในการสร้างประเพณี เพื่อให้สามารถ “ขาย” แก่นักท่องเที่ยวได้จากการวิเคราะห์ ผู้วิจัยพบวิถีคิดในการสร้างประเพณีใน 4 ประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

4.1.1 การสร้างประเพณีใหม่ซ้อนลงไปประเพณีเลิพนมของชาวบ้าน

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ให้เป็นประเพณีประจำจังหวัด มีลักษณะการสร้างประเพณีใหม่ซ้อนลงไปประเพณีเลิพนมของชาวบ้าน กล่าวคือประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งแต่เดิมเป็นประเพณีของชาวบ้านที่ชักชวนกันเดินทางขึ้นมานมัสการ

รอยพระพุทธรูป ชาวบ้านเรียกการเดินทางเพื่อขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปนี้ว่า “เลิงพนม” เป็นภาษาเขมรแปลว่า “ขึ้นเขา” บันทึกของ แอมอนิเยร์ ในปี พ.ศ.2440 กล่าวถึงประเพณีเลิงพนมของชาวบ้าน ไว้ดังนี้

พวกชาวบ้านจะพากันมาถางป่าที่กรุงรังที่ภูเขาเสมอ แล้วก็ทำการ
อาบน้ำให้พระพุทธรูปและรอยพระบาท ซึ่งมีพระภิกษุจากวัดสระแก้วเมืองโคราช
นำมาไว้ในปราสาทเก่า มีคนบอกว่ารอยพระบาทนี้มาจากวัดนมวัน (Vatnomvan)
ซึ่งหมู่บ้านที่อยู่รอบ ๆ บริเวณนี้จะพากันทำพิธีที่พนมรังในวันเพ็ญเดือนเจด (Chet)
(ทองสมุทโร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), 2541: 202-203)

จากบันทึกของแอมอนิเยร์ข้างต้นทำให้ทราบที่มาของรอยพระพุทธรูปว่านำมาจาก
วัดนมวัน ผู้ที่นำมาประดิษฐานเป็นพระสงฆ์จากวัดสระแก้ว จังหวัดนครราชสีมา บันทึกนี้ได้กล่าวถึง
วัดที่ถูกทิ้งร้างและกิจกรรมที่ชาวบ้านขึ้นไปทำร่วมกันคือ การนมัสการรอยพระพุทธรูปและ
สรงน้ำพระในช่วงเดือนเจด หรือ **เชตุ** หมายถึงเดือนห้าหรือเดือนเมษายน

เมื่อกรมศิลปากรบูรณะปราสาทพนมรังเสร็จสมบูรณ์และมีพิธีเปิดในปี 2531
ประเพณีขึ้นเขาพนมรังแบบเดิมก็จัดเรื่อยมาจนกระทั่ง พ.ศ.2534 ทางจังหวัดได้ปรับเปลี่ยนประเพณี
ขึ้นเขาพนมรังของชาวบ้านให้เป็นงานและสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ลักษณะกิจกรรมมีความ
แตกต่างไปจากกิจกรรมเดิมของชาวบ้าน กิจกรรมเดิมที่ชาวบ้านร่วมกันจัดนั้น ภูมิจิต เรื่องเดช
(2534: 5) นักวิชาการท้องถิ่น ได้บันทึกไว้ว่า “ชาวบ้านจะทำบุญไหว้พระ นมัสการรอยพระพุทธรูป
จำลอง สรงน้ำพระภิกษุ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ จัดงานสมโภช มีการละเล่นต่าง ๆ และมีการแสดงกันตรึม
เรื่อยมา”

ประเพณีขึ้นเขาพนมรังของจังหวัดบุรีรัมย์ มีลักษณะการ “สร้างใหม่” โดยสร้าง
ประเพณีซ้อนลงไปบนประเพณีเลิงพนมของชาวบ้าน ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างประเพณี
ที่จัดโดยชาวบ้านกับประเพณีที่จัดโดยการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์มีความแตกต่างกัน กิจกรรมที่จัด
โดยการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์จะเน้นความยิ่งใหญ่ ซึ่งความยิ่งใหญ่ในปัจจุบันคงก็เป็นผลที่สั่งสมจาก
การจัดติดต่อกันมาทุกปี แต่การจัดดังกล่าวก็ยังคงมีส่วนสิ่งที่เป็น “ฐานความเชื่อเดิม” ที่ชาวบ้านเคย
จัดประเพณีในอดีตคือ การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจาก
กิจกรรมเดิมของชาวบ้านที่เป็นการขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปและสรงน้ำพระซึ่งเป็นกิจกรรม
ทางพุทธศาสนา ได้เปลี่ยนเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จัดขึ้นใหม่คือ การบวงสรวงแบบพราหมณ์

การสร้างใหม่ของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง สะท้อนให้เห็นจากกิจกรรมที่มีความแตกต่างจากประเพณี “เลิงพนม” ของชาวบ้าน การสร้างประเพณีซ้อนลงไปประเพณีเดิมคงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประเพณีที่สร้างขึ้นใหม่มี “ความเป็นมา” เห็นได้จากในกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ มักจะกล่าวถึงความเป็นมาของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งว่าเป็นประเพณีเดิมที่ชาวบ้านเคยจัดมาก่อนหน้านี้ ทำให้ประเพณีมีความเก่าแก่ ตัวอย่างในบทบรรยายขบวนได้กล่าวถึงความเป็นมาของประเพณีว่า

ท่านพระครูโสภาธรรมญาณ ได้เป็นผู้กำหนดให้มีงานบุญประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งขึ้น มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2481 และในปี พ.ศ.2534 จังหวัดบุรีรัมย์ได้ร่วมกับกรมศิลปากร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กำหนดจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งสืบทอดงานประเพณีดั้งเดิมให้มีความยิ่งใหญ่ตระการตา

จากบทบรรยายข้างต้นได้กล่าวว่าการจัดประเพณีดังกล่าวเป็นการ “สืบทอด” แม้กิจกรรมการท่องเที่ยวที่จัดนั้นมีความแตกต่างกันก็ตาม ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือของประเพณีโดยพยายามสร้างความเชื่อมโยงกับอดีต

4.1.2 การนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมาสร้างจุดขายว่าเป็นของแท้ของดั้งเดิม

การสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง นอกจากสร้างประเพณีซ้อนลงไปประเพณีเดิมของชาวบ้านแล้ว ในกิจกรรมการท่องเที่ยวยังสะท้อนให้เห็นวิธีคิดในการสร้างประเพณีเพื่อสร้างจุดขายว่าเป็นของแท้ของดั้งเดิมอีกด้วย ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้แบ่งวิธีคิดออกเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ การนำหลักฐานในจารึกมาผูกเป็นเรื่องและตัวละคร การนำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นเหตุการณ์สำคัญในการแสดงประกอบแสงเสียง การนำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นลักษณะเด่นของตัวละครในการแสดงประกอบแสงเสียง การนำหลักฐานเกี่ยวกับเทพาหนะทั้งสิบมาสร้างเป็นขบวนแห่ และการนำภาพศิลปะบนตัวปราสาทมาสร้างเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ในกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังนี้

4.1.2.1 การนำหลักฐานในจารึกมาผูกเป็นเรื่องและตัวละคร

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งได้เลือกข้อมูลจากจารึกมาผูกเป็นเรื่องโดยนำเสนอผ่านขบวนแห่และการแสดงประกอบแสงเสียง ในขบวนแห่เป็นการผูกเรื่องให้พระนางภูปตินทรลักษมีเทวีเสด็จเพื่อทรงเยี่ยมพระโอรสเรนทรราชิตยัชนะบำเพ็ญพรตอยู่ที่ปราสาทพนมรุ้ง

ส่วนการแสดงประกอบแสงเสียงได้ผูกเรื่องเพื่ออธิบายว่าเหตุใดและใครเป็นผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมและรับรู้เรื่องราวเหล่านี้

นอกจากนี้แล้วยังมีการนำข้อความในจารึกมาสร้างเป็นตัวละครสำคัญในกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ พระนางภูปตินทรลักษมีเทวี กษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิรัณยะ นางจรียานางสุรณี พระนามหรือชื่อเหล่านี้มีปรากฏในจารึกที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอ่านและแปล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง **จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง** เผยแพร่ในปี 2521 ทรงอ่านและแปลจารึกจำนวน 10 หลัก เป็นจารึกภาษาเขมรจำนวน 7 หลัก (จารึกหมายเลข K.1066, K.1067, K.1068, K.1071, K.1072, K.1090, K.1091) และจารึกภาษาสันสกฤตจำนวน 3 หลัก (จารึกหมายเลข K.1069, K.1092, K.384 bis) ดังได้กล่าวรายละเอียดในบทที่ 2 หัวข้อ 2.2.3

ข้อความในจารึกปรากฏพระนามหรือชื่อต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ทั้งพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี กษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิรัณยะ นางจรียานางสุรณี โดยบอกรายละเอียดเกี่ยวกับพระนามหรือชื่อต่าง ๆ คือ พระนางภูปตินทรลักษมีเทวีเป็นพระชนนีของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิรัณยะเป็นพระโอรสในกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ส่วนนางจรียานางสุรณีเป็นชื่อเข้ารับใช้มีรายละเอียด ดังนี้

ก. พระนามพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี

พระนามของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี ปรากฏในจารึกสันสกฤต K.384 bis จารึกหลักนี้มีลักษณะการประพันธ์เป็นฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ได้แก่ วสันตติลก อุปชาติ อินทรวีเชียร อุเปนทรวีเชียร มาลินี โศลก และอารยา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงแปล ความว่า

บทที่ 8

ภูปตินทรลักษมี ถือกำเนิดในราชสกุลวงศ์ นางได้รับความนับถือจากบุคคลทั้งหลายว่าเป็นอวตาร (ภวานี) เป็นผู้ประกอบด้วยคุณลักษณะแห่งพระบิดา คือ พระเจ้าสุรย (วรมัน) นางได้ให้กำเนิดแก่ นเรนทราทิตย์ ผู้คล่องแคล่ว และเปรียบเสมือนดวงจันทร์สำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 79)

ข้อความจากจารึกข้างต้นมีลักษณะเป็นบทสรรเสริญ พระนาง
 ภูปตินทรลักษมีเทวี และบอกรายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเครือญาติว่าเป็นพระธิดาใน
 พระเจ้าสุริย (วรมัน) และเป็นพระชนนีของนเรนทราทิตย์

ลักษณะการนำพระนามพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีมาสร้างนั้น เน้น
 นำเสนอเรื่องราวของพระองค์ในขบวนแห่ ซึ่งปรากฏพระนามในบทบรรยายขบวน ดังนี้

บทบรรยายเพื่อเกรินำขบวน

นำข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้สร้างปราสาทเขาพนมรุ้ง มา
 เรียงร้อยเป็นเรื่องราว จำลองภาพขบวนเสด็จของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี ซึ่ง
 เดินทางมาจากเมืองพระนคร หรือประเทศกัมพูชามายังมหาเทวาลัยแห่งนี้ เพื่อถวาย
 สักการะแด่เทพเจ้าผู้พิทักษ์ทิศทั้ง 10 แห่งจักรวาล

บทบรรยายขบวนพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี

พระนางภูปตินทรลักษมีเทวี เป็นพระธิดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2
 ซึ่งครองราชย์ ณ เมืองพระนครและนเรนทราทิตย์เป็นพระราชโอรสของพระนาง
 ภูปตินทรลักษมีเทวี ผู้ทรงสละความสะดวกสบาย ราชตระกูล มาบำเพ็ญพรตเป็นโยคี
 ซึ่งเป็นผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง ขบวนเสด็จของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี เคลื่อน
 ขบวนมาโดยราชยาน พร้อมด้วยนางจรียา นางสนองพระโอษฐ์ ราชยานนั้นมี
 ชายฉกรรจ์ล่าสัตว์แบกหามเคลื่อนไปช้า ๆ งดงามด้วยริ้วธงทิวขบวน พร้อม
 เครื่องประดับยศพลีไฉว มีความอลังการดูจกกาลเวลาในอดีตที่พนมรุ้งมหาเทวาลัย
 แห่งนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุด คลาคล้ำไปด้วยผู้เลื่อมใสศรัทธาใน
 องค์ศิวะมหาเทพ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู

จากบทบรรยายข้างต้นเป็นการอธิบายความเป็นมาของขบวนแห่ว่าเป็นขบวนเสด็จ
 ของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีเสด็จจากเมืองพระนครเพื่อทรงเยี่ยมพระโอรสคือกษัตริย์
 นเรนทราทิตย์ขณะบำเพ็ญพรตเป็นโยคีที่พนมรุ้ง และทรงนำเทพพาหนะมาถวายสำหรับการบวงสรวง
 ในการเสด็จครั้งนั้นด้วย ขบวนแห่นี้ได้ปรากฏในช่วงสุดท้ายของการแสดงประกอบแสงเสียง เป็นฉาก
 ที่พระนางภูปตินทรลักษมีเทวีเสด็จเพื่อทรงเยี่ยมกษัตริย์นเรนทราทิตย์อีกด้วย

เนื่องจากพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดในขบวนแห่ ดังนั้นจึงมีวิธีการการคัดเลือกผู้แสดงอย่างน่าสนใจ วิธีการคัดเลือกในช่วงแรก เป็นการคัดเลือกจากการจัดประกวดธิดาข้าวมะลิหอมของอำเภอประโคนชัยในช่วงเทศกาลปีใหม่ ซึ่งเป็นอำเภอที่รับผิดชอบขบวนนี้ ผู้ชนะเลิศจากการประกวดดังกล่าวจะได้แสดงเป็นพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของปีนั้น ๆ แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นดารานักแสดง เช่น ในปี 2558 ผู้แสดงคือ ลักษณะนารา เปี้ยทา และในปี 2559 คือ สรวงสุดา ลาวัณย์ประเสริฐ เพื่อใช้สำหรับการประชาสัมพันธ์และดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาชมประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมากขึ้น

ภาพที่ 37 ดาราผู้แสดงเป็นพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี ปี 2558 (ลักษณะนารา เปี้ยทา)

(ที่มา: <http://www.thewaynews.com/จังหวัดบุรีรัมย์.html>)

ภาพที่ 38 ดาราผู้แสดงเป็นพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี ปี 2559 (สรวงสุดา ลาวัณย์ประเสริฐ)

(ที่มา: <http://www.buriramguru.com/phanom-rung-3-4-16/#>)

ข. พระนามนเรนทราทิตย์

พระนามนเรนทราทิตย์ปรากฏในจารึกสันสกฤต K.384 bis ได้แก่ ในบทที่ 8 ซึ่งเป็นบทเดียวกับที่ปรากฏพระนามของพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี ดังที่ได้ยกตัวอย่างแล้วในหัวข้อ ก. นอกจากนี้ยังปรากฏบทที่ 53 ความว่า

บทที่ 53

พระองค์ผู้เป็นครูของโลกทั้งสาม ผู้มีนามว่า นเรนทราทิตย์ ได้ประดิษฐานซึ่ง
ครูทั้งสามผู้มีสิริที่สถานที่ชื่อ นิตราคราม

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 124-125)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2521: 144) มีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับข้อมูลในจารึกสันสกฤต K.384 ว่าเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ กษัตริย์นเรนทราทิตย์ ความว่า

ข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ได้จากจารึก K.384 นี้เป็นเรื่องของนเรนทราทิตย์
พระญาติสนิทของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2

นเรนทราทิตย์จะเป็นพระญาติชั้นไหนของพระเจ้าสุริยวรมัน มีบทบาทสำคัญ
อย่างไรในเรื่องของการสืบราชสมบัติในเมืองพระนคร บทสรรเสริญนเรนทราทิตย์ที่
ปรากฏในจารึก K.384 เป็นข้อมูลในเรื่องนี้ได้บ้าง

ในกิจกรรมการท่องเที่ยวประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ปรากฏพระนาม
นเรนทราทิตย์ในการแสดงประกอบแสงเสียงเป็นหลัก ลักษณะการนำพระนามนเรนทราทิตย์มา
สร้างสรรค์ในประเพณี โดยสร้างให้เป็นตัวละครเอกของการแสดงดังกล่าว เนื้อเรื่องในการแสดงเป็น
การเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์ เพื่ออธิบายว่าเพราะเหตุใดและใครเป็นผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง วิธีคิด
ในการสร้างของส่วนนี้ได้สร้างให้กษัตริย์นเรนทราทิตย์เป็นกษัตริย์ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง⁶ ซึ่งผู้เขียน
บทละครได้อธิบายที่มาของการแสดงไว้ว่า

⁶ ดูรายละเอียดเนื้อเรื่องเพิ่มเติมในภาคผนวก

การจัดแสดงแสงเสียงและภาพจินตนาการชุด พนมรุ้งมหาเวทาลัย ที่ท่านจะ
ได้ชมในห้วงเวลาต่อไปนี้เป็น การนำเสนอเรื่องราวประวัติความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์
นักรบ พันพลังอำนาจและต้องการเสียสละ เพื่อให้เกิดความสงบต่อพสกนิกร ความ
เลื่อมใสศรัทธา ในพระบุญญาธิการในพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งสาม นามพระตรีมูรติ ด้วยเหตุ
นั้น ปราสาทเขาพนมรุ้งจึงสร้างสรรค์ขึ้นตามนัยยะของศาสนสถาน

วิธีคิดในการนำพระนามของพระนางกูปตินทรลักษมีเทวีและกษัตริย์นเรนทราทิตย์
มาสร้างประเพณี เห็นได้ว่าการแบ่งสัดส่วนในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน กล่าวคือ ใน
ขบวนแห่เน้นเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระนางกูปตินทรลักษมีเทวี ส่วนการแสดงประกอบแสงเสียงเน้นเล่า
เรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์นเรนทราทิตย์ เนื่องจากต้องการนำเสนอความสวยงามของขบวนแห่จึงเลือกเล่า
เรื่องผ่านพระนางกูปตินทรลักษมีเทวี ส่วนการแสดงแสงเสียงต้องการนำเสนอเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่
เก่าแก่ของปราสาทพนมรุ้งจึงเลือกนำเสนอผ่านกษัตริย์นเรนทราทิตย์

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่ามีการเชื่อมโยงระหว่างเมืองพระนครกับชุมชนแถบนี้ ซึ่ง
สะท้อนจากการอธิบายว่าพระนางกูปตินทรลักษมีเทวีเสด็จมาจากเมืองพระนคร จึงเป็นการแสดง
นัยยะว่าคนเขมรที่อยู่ในแถบนี้เป็นคนเขมรที่มีความสัมพันธ์กับคนเขมรพระนครนั่นเอง ลักษณะการ
เชื่อมโยงเช่นนี้ยังปรากฏในเพลงกันตรึมอีกด้วย ดังที่ ดิเรก หงษ์ทอง (2559: 213-214) ได้
วิเคราะห์อัตลักษณ์ของคนเขมรในอีสานใต้ผ่านเพลงกันตรึม แล้วพบการเชื่อมโยงดังกล่าวจากเพลง
ดังนี้

ชราเนาะฮเนียงเออย	ชราเนาะฮพนมรุ้ง
ทอมทมจังกูร	บองเงาะฮเตวีคแมร-กรอม
ปเราะฮบองนีองเนียง	อันแย้มมันเตอินปรวม
บองเงาะฮเตวีกรอม	ซบี่อืดปเราะฮบองวิลวิญ
คำแปล	
สงสารนางเออย	สงสารพนมรุ้ง
หินโตใหญ่สูง	พ็ล่งไปเขมรต่ำ
พ็ยากับนาง	พุดจากันยังไม่ทันได้ตกลง
พ็ล่งไปข้างล่าง	สาบานพ็ยาก็จะกลับคืน

จากเพลงบทเพลงกันตรึมข้างต้น แสดงให้เห็นว่าคนเขมรในอีสานใต้เป็นคนกลุ่มเดียวกับคนเขมรในกัมพูชา เพราะมีจุดร่วมเดียวกันคือความเป็นเขมร (ดิเรก หงส์ทอง, 2559: 213-214)

ค. พระนามหิรัณยะ

พระนามหิรัณยะปรากฏในจารึกสันสกฤต K.384 bis บทที่ 57 58 59 62 63 66 67 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงแปลและมีพระราชวินิจฉัย (ส่วนที่เป็นพระราชวินิจฉัย ผู้วิจัยจะใส่เครื่องหมาย [] กำกับไว้) ดังนี้

บทที่ 57

ศิษย์ผู้เป็นบุตรของนเรนทราทิตย์ผู้เป็นทั้งบิดาที่ดีและอาจารย์ที่ดี เขาได้ถือกำเนิดมาตั้งดวงอาทิตย์จากมหาสมุทร ... เขาผู้มีอายุพัน 20 ปี ผู้มีนามว่าหิรัณยะ ก็ได้ให้ประดิษฐานประติมากรรมรูปอันเป็นรูปแห่งบิดาของเรา หล่อขึ้นด้วยทอง

[บทนี้เป็นตอนกล่าวถึงการสร้างรูปเคารพ ซึ่งทำพร้อมกับการสร้างจารึกนี้]

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 128-129)

บทที่ 58

เขาได้มีอายุเข้าวัยหนุ่ม คือครบ 15 ปี ในที่อยู่ของสุวรรณลงเคสะ เขาได้ผ่านความสำคัญของอรรถถา มหาสมุทรห้องที่ 3 และที่ 6 โดยเร็ว คือ การบูชาสัตตติดต่อกัน

[ข้าพเจ้าคิดว่า ตรงนี้จะแปลว่า (หิรัณยะ) นั้นอาศัยอยู่แล้ว 15 ปี (คงจะหมายความว่าเรียนหนังสืออยู่ที่นั่น) ในวิหารที่ประดิษฐานสุวรรณลงเคสะ เขาได้ถึงซึ่งฝั่งแห่งมหาสมุทร (คือเรียนจบ) คือเนื้อหาแห่งคัมภีร์มหาภาษยะ ในบทที่ 3 และ 6 ด้วยเร็ว คือยัยชฎะ (การประกอบพิธี) สองบทนี้ยากมาก ถ้าผ่านได้แสดงว่าเก่ง]

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 129-130)

บทที่ 59 ได้สำเร็จการศึกษาเมื่ออายุได้ 16 ปี เมื่ออายุ 18 ปี ผู้สั่งสอนก็ถือว่าเขาเป็นผู้ (ที่สิ้นไหว?) ต่อหน้าข้างเขามัน

[คำว่า danebhendra อาจจะมี ความหมายซ่อน จะแปลว่าเป็นข้างเขามันหรือแปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ในบรรดาผู้ให้ทานก็ได้]

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 130-131)

บทที่ 62

ผู้นั้น (หิรัณยะ) ผู้เป็นที่รู้จักกันว่ามีความรู้ในเชิงกายะ ผู้เดียวสามารถกระทำ (แต่ง) บทประพันธ์ 5 ฎุลาณะนี้ อันเป็นบทสรรเสริญ ศรีรัตนเรนทราทิตย (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 133)

บทที่ 63

ลูกหลานผู้ไม่บกพร่อง (ถวายเป็น) ซึ่งรถที่ประดับด้วยงาช้างอันดียิ่ง อัน ศรีนเรนทรากะ (ศรีนเรนทราทิตย) ขับแล้ว (เคยขับ) ... แต่พระศิวะ
[บทนี้กล่าวถึงการถวายของโอรสนเรนทราทิตยแก่พระศิวะ อุทิศแต่พระบิดา (นเรนทราทิตย) ตามธรรมเนียมที่นเรนทราทิตยเคยถวายของพระมารดามาแล้ว ปัญหาที่มีอยู่ว่า ผู้ถวายคือใคร อาจจะเป็นตัวหิรัณยะเองหรือเป็นพี่หรือน้องของ หิรัณยะ]

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 134-135)

บทที่ 66

[เป็นคำแปลคร่าว ๆ เพราะไม่สามารถเข้าใจความหมายทั้งหมดได้]
หิรัณยะ ... ครั้นเมื่อเรนทราทิตยไปแล้วสู่สวรรค์ ด้วยการเข้าไปในอัคนี (กระทำพิธี?) – ไปสู่ท้องฟ้าด้วยความภักดี ได้กระทำรูป ...

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 138)

บทที่ 67

[อย่างคร่าว ๆ] ในศักราช 1072 คนชื่อหิรัณยะ ได้ให้ ... แก่เทวรูปทอง เพื่อ บิดา ผู้มีวรรณะเป็นทอง ...

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 139)

ข้อความในจารึกและพระราชวินิจฉัยข้างต้นเป็นข้อมูลเกี่ยวกับหิรัณยะ พระราชโอรสในกษัตริย์นเรนทราทิตย ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับการศึกษาของพระองค์ รวมทั้งการประดิษฐาน รูปปั้นของพระบิดาที่หล่อขึ้นด้วยทอง รายละเอียดบางตอนเกี่ยวกับพระองค์ก็ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ เนื่องจากจารึกแตกหัก จึงต้องมีพระราชวินิจฉัย สำหรับการอธิบายข้อมูลในส่วนนั้น ๆ

ลักษณะการนำพระนามหิรัณยะมาสร้างสรรคประเพณี ปรากฏพระนามพระองค์ใน พิธีบวงสรวง ส่วนที่เป็นบท “อาศิรวาทประกาศเทวดา” ดังนี้

...มออบอาณาจักรปกครองทั้งหมดแต่หิรัณยะที่ทรงสำเร็จแตกฉานทางพระคัมภีร์ ตั้งแต่พระชนมายุสิบหก ทรงตะบะเดชะ เมื่อพระชนมายุสิบแปด เมื่อพระชนมายุยี่สิบได้เสวยราชย์แทนพระบิดา และได้สถาปนาวามันรุงเป็นภูเขอันไพศาลเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพตามชนบไสวณิกาย ภาพสลักทั้งหลาย กล่าวถึงพระศิวะเทพ แม้อันศักดิ์สิทธิ์ในห้วงครมคฤหะ จะมีเหตุให้สูญหาย หากยังเหลือโสมสุตรองน้ำส่งผ่านลงบารายให้ประชาชนดื่มกิน ประพรมให้มลทินมลาย

เมื่อเปรียบเทียบข้อความข้างต้นกับข้อความที่ปรากฏในจารึก ในบทที่ 57 58 และ 59 มีความสัมพันธ์กันเกี่ยวกับการลำดับช่วงอายุของหิรัณยะ ว่าเมื่ออายุเท่าไรได้เกิดเหตุการณ์ใดแก่พระองค์ การสร้างบทธาสิรวาทประกาศเทวดาได้ระบุอายุ คือ 16 18 และ 20 เหมือนกันในส่วนของตัวเลขที่ปรากฏในจารึก แต่รายละเอียดของช่วงอายุนั้น ๆ แตกต่างกัน คล้ายกันเพียงในช่วงอายุ 16 ที่กล่าวถึงการศึกษาของพระองค์ ว่า “แตกฉานทางพระคัมภีร์” หรือ “ได้สำเร็จการศึกษา” กระบวนการสร้างดังกล่าว สะท้อนให้เห็นวิถีคิดในการนำข้อความจากจารึกเพียงบางส่วนมาผสมผสานกับจินตนาการของผู้สร้าง แต่ได้พยายามสร้างให้มีข้อมูลเกี่ยวกับตัวเลขของอายุตรงกัน

นอกจากนี้พระนามหิรัณยะยังปรากฏในการแสดงประกอบแสงเสียงองค์ที่ 3 “วิญญานจรงค์สถิตสถาน” ในฉากนี้หิรัณยะได้ตรัสกับพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี และกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ซึ่งหิรัณยะตรัสถามกษัตริย์นเรนทราทิตย์เพื่อที่จะให้เล่าย้อนกลับไปว่าเหตุใดจึงมาสร้างปราสาทพนมรุ้ง การแสดงประกอบแสงเสียงในฉากนี้จึงมีตัวละครหิรัณยะช่วยดำเนินเรื่อง

ง. นางจิริยาและนางสุรภี

นางจิริยาและนางสุรภี ปรากฏในจารึกภาษาเขมร หมายเลข K.1066 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2521: 53-54) ทรงอธิบายว่า “หน้านี้อ่านได้เพียง 2-3 คำและเป็นชื่อของ gho และ tai เท่านั้น” กล่าวคือเป็นจารึกที่กล่าวถึงเพียงชื่อของข้าหรือทาส เป็นส่วนที่แสดงให้เห็นถึงการมอบข้าทาส ซึ่งมีจำนวนชื่อข้าทาสที่ปรากฏมากพอสมควร

ในปี 2527 อ่ำไพ คำโท ได้อ่านจารึกหลักนี้จารึกหลักนี้อีกครั้งและตีพิมพ์ในหนังสือ **สมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 3** โดยแปลเป็นภาษาไทยและระบุว่ามิใช่ข้าทาสชื่อใดบ้าง ความในจารึกอ่านได้ดังนี้

ไต่ป็นโส ไต่จามป์ ไต่กันเทง ไต่จรียา ...

ไต่กันเสปปรากกรม โฆษ

โฆส่ำรวจ โฆส้งวาร โฆ....

....

เสุ่นท์ โฆกรันโส ไต่กำภ ไต่กันเทส ไต่กันสยง ไต่กันสยง ไต่สุรฎี ...

(อำไพ คำโท, 2527: 87)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นชื่อข้าทาสต่าง ๆ และปรากฏชื่อทั้ง “จรียา” และ “สุรฎี”

ลักษณะการนำชื่อทั้งสองข้างต้นมาสร้างสรรค์ประเพณี สร้างให้นางจรียาเป็น “นางสนองพระโอษฐ์” ที่มาพร้อมกับขบวนเสด็จพระนางอุปตินทรลักษมีเทวี ดังบทบรรยายขบวนความว่า

พระนางอุปตินทรลักษมีเทวี เป็นพระธิดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ซึ่งครองราชย์ ณ เมืองพระนคร และนเรนทราทิตย์เป็นพระราชโอรสของพระนางอุปตินทรลักษมีเทวี ผู้ทรงสละความสะดวกสบาย ราชตระกูล มาบำเพ็ญพรตเป็นโยคี ซึ่งเป็นผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง ขบวนเสด็จของพระนางอุปตินทรลักษมีเทวี เคลื่อนขบวนมาโดยราชยาน พร้อมด้วยนางจรียา นางสนองพระโอษฐ์

ส่วนนางสุรฎีปรากฏในการแสดงประกอบแสงเสียง องค์กรที่ 13 ปีติสุขะสานติกริมย์ ตอนที่พระนางอุปตินทรลักษมีเทวีถวายสักการะที่ปราสาทพนมรุ้ง และได้ให้นางสุรฎี สาวพรหมจารีเป็นผู้รำรำถวายสักการะแด่พระศิวะ ดังปรากฏในบทพูดของพระนางอุปตินทรลักษมีเทวี ดังนี้

พระนางอุปตินทรลักษมีเทวี: จรียา บัดนี้เราทั้งสองได้กลับมายังดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์อีกครั้งหนึ่งแล้วนะ ท่านมหาโยคินเรนทราทิตย์ แม่ผู้มีใจในสายเลือดมหาริธของท่านเหลือเกิน เมื่อท่านขึ้นมาบำเพ็ญเพียรบนขุนเขาคีรี ที่เรียกขานกันว่าพนมรุ้งแห่งนี้ แม่มีแรงบันดาลใจอยากช่วยให้ท่านได้บรรลุธรรมที่ท่านปรารถนา เพื่อจะได้มาช่วยเพื่อนมนุษย์บนโลกนี้ ที่เจ็บป่วยและทุกข์ทรมาน ศิวะราตรีครั้งนั้นแม่พร้อมแม่นางจรียา ได้นำพาแม่นางสุรฎี มารำรำอัปสรถวายแด่ทวยเทพเบื้องบน ถวายเทพพาหนะ ด้วยขนม นม เนย ถั่ว งา บายศรีอังตงาม เพื่อให้เหล่าเทพเจ้าประทานพรให้ท่าน ได้บรรลุผลสำเร็จตั้งใจปรารถนา

การนำชื่อนางจรียาและนางสุรภิมาไซ้ เห็นได้ว่าเป็นการเลือกจากชื่อข้าทาสจำนวนมากที่ปรากฏในจารึก อาจเป็นเพราะสองชื่อดังกล่าวเป็นชื่อที่มีความไพเราะและคล้ายกับชื่อของคนไทยมากกว่าชื่ออื่น ๆ ที่ปรากฏร่วมอยู่ด้วย

วิธีคิดในการนำพระนามหรือชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในจารึกมาใช้ คงเป็นการสร้างให้สัมพันธ์กับสถานที่ กล่าวคือ เมื่อสถานที่จัดงานเป็นโบราณสถาน การสร้างจึงต้องนำสิ่งที่ “โบราณ” มาสร้าง เพื่อให้ดู “เก่าแก่” จารึกที่นำมาใช้ในประเพณีมากที่สุด คือ จารึกสันสกฤต K.384 ซึ่งเป็นจารึกที่สมบูรณ์และมีรายละเอียดมากที่สุด นำข้อมูลบางส่วนมาผสมผสานกับจินตนาการจนสามารถสร้างให้เป็นเรื่องราวได้ เห็นได้ชัดเจนจากการนำชื่อนางจรียาและนางสุรภิ ซึ่งในจารึกปรากฏเพียงชื่อ แต่มีการสร้างให้เป็นนางสนองพระโอษฐ์และสาวพรหมจารีที่มารายรำถวายพระศิวะ ส่วนพระนามของพระนางกูปตินทรลักษมีเทวี กษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิรัณยะ ในจารึกปรากฏทั้งชื่อและบอกความสัมพันธ์ว่าเป็นเครือญาติกัน ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งนำทั้งชื่อและลักษณะของความสัมพันธ์ทางเครือญาติมาสร้างเป็นเรื่องราวเพื่อใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเช่นเดียวกัน

4.1.2.2 การนำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นเหตุการณ์สำคัญในการแสดงประกอบแสงเสียง

การสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวนอกจากจะนำหลักฐานในจารึกมาผู้เป็นเรื่องและตัวละครแล้ว ยังมีการนำหลักฐานจากจารึกมาสร้างเป็นเหตุการณ์สำคัญในบทละครอีกด้วย เหตุการณ์สำคัญเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่ทำให้บทละครสามารถผูกเป็นโครงเรื่องได้

โครงเรื่องในการแสดงประกอบแสงเสียงเป็นโครงเรื่องเกี่ยวกับการสู้รบระหว่างพระเจ้าสุริยวรมันกับกษัตริย์นเรนทราทิตย์ เนื่องจากพระเจ้าสุริยวรมันไม่พอพระทัยที่กษัตริย์นเรนทราทิตย์ทรงนับถือไศวนิกาย ซึ่งต่างจากพระองค์ที่นับถือไวษณพนิกาย การสู้รบในครั้งนั้น กษัตริย์นเรนทราทิตย์ทรงแพ้สงครามและได้นำทหารเดินทางเพื่อออกผนวชและครองเพศเป็นโยคี จนกระทั่งมาถึงบริเวณเขาพนมรุ้งและทรงเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่มีความเหมาะสมจึงได้สร้างปราสาทพนมรุ้งขึ้น ในการสร้างโครงเรื่องดังกล่าวมีการนำเหตุการณ์สำคัญมาเรียงร้อย ได้แก่เหตุการณ์เกี่ยวกับการสู้รบและเหตุการณ์เกี่ยวกับการออกผนวช ปรากฏในจารึก ดังนี้

1) เหตุการณ์เกี่ยวกับการสู้รบ ปรากฏในจารึกสันสกฤต K.384 ความดังนี้

ในการรบพุ่ง พระองค์สามารถที่จะเอาชนะชนะแก่ศัตรูทั้งหลายได้ด้วยกรอันทรงพลัง (ขวา) โดยไม่ต้องอาศัยกรซ้าย ต่อจากนั้นชนะด้วยกรซ้าย พระองค์ทรงไฝห่าการกระทำที่ควรจะให้สำเร็จด้วยกรซ้ายและขวา

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 93)

2) เหตุการณ์เกี่ยวกับการออกผนวช ปรากฏในจารึกสันสกฤต K.1069 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชวินิจฉัย ความดังนี้

เนื่องจากจารึกหักหายไปมาก จึงแปลให้มีความติดต่อกันไม่ได้ ข้าพเจ้าได้รวมศัพท์เหล่านี้ไว้ในศัพทานุกรมแล้ว อนึ่ง มีคำว่า pravihāya แปลว่า “ละแล้ว” อาจตีความได้ว่าจารึกนี้เกี่ยวกับผู้ออกบวช ถ้าจารึกนี้สลักขึ้นที่พนมรุ้ง บริเวณพนมรุ้งคงจะเป็นสถานที่สำหรับบำเพ็ญพรตมานานแล้ว

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 70)

นอกจากบทพระราชวินิจฉัยจากจารึกสันสกฤต K.1069 ข้างต้น พระองค์มีพระราชวินิจฉัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการออกผนวชของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ดังนี้

อนึ่ง ในตอนท้ายจารึก K.384 กล่าวว่า นเรนทราทิตย์ได้สละทรัพย์สมบัติทางโลกออกผนวช ทรงพรตเป็นรูปโยคี มีข้าราชการบริพารทั้งหลายตามเสด็จไปด้วย ข้อนี้ทำให้เราสันนิษฐานได้ว่า คงจะหลีกเลี่ยงสงครามกลางเมืองหรือสงครามการแย่งราชสมบัติต่อจากสุริยวรมันที่ 2 ซึ่งน่าจะเริ่มมีเค้าก่อนการสวรรคตของพระองค์นี้ก็เป็นไปได้ อย่างไรก็ตามเราจะต้องรอไว้พิจารณาญาติข้อเท็จจริงนี้เมื่อมีหลักฐานอื่นมาช่วยเสริม

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 152)

ลักษณะการสร้างเรื่องโดยนำเหตุการณ์บางส่วนที่ปรากฏจากจารึกมาเป็นเหตุการณ์สำคัญเพื่อผูกเป็นโครงเรื่อง สิ่งที่น่าสนใจคือ มีการนำพระราชวินิจฉัยในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงตีความจากจารึกมาสร้างเป็นเหตุการณ์สำคัญด้วย คือ เหตุการณ์การเสด็จมาบำเพ็ญพรตที่พนมรุ้ง เนื่องจากจารึกส่วนนี้แตกหักจึงต้องมีพระราชวินิจฉัยจาก

ข้อความที่เหลืออยู่ การเลือกเหตุการณ์ทั้งสองเหตุการณ์ข้างต้นมานำเสนอ เป็นส่วนที่ช่วยอธิบายถึง เหตุผลการสร้างปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งเป็นจุดประสงค์ที่ผู้เขียนบทความต้องการนำเสนอในการแสดงประกอบ แสงเสียง

4.1.2.3 การนำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นลักษณะเด่นของตัวละคร ในการแสดงประกอบแสงเสียง

การแสดงประกอบแสงเสียง นอกจากจะนำข้อความในจารึกมาสร้างเป็น เหตุการณ์สำคัญเพื่อเรียงร้อยเป็นโครงเรื่องแล้ว ยังมีการนำข้อความมาสร้างเป็นลักษณะเด่นของ ตัวละคร ซึ่งปรากฏใน องค์กรที่ 5 สำแดงอิทธิฤทธิ์พิชิตไฟรี ที่กล่าวถึงพระปรีชาสามารถในการยิงธนู ของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ลักษณะดังกล่าวปรากฏในจารึกสันสฤต K.384 bis สมเด็จพระเทพ- รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงแปลและมีพระราชวินิจฉัย ดังนี้

บทที่ 28 ในการรบบพุ่ง ธนูอันพระราชองค์นี้ ผู้ไม่คำนึงถึงการฆ่าศัตรู ทรง แผลงออกไปที่กลุ่มเศียรของศัตรู และดูเหมือนว่าจะย้อนกลับมาสู่ที่ของตนในทันที แต่ถ้าธนูนี้ลั้งเล ก็หมายความว่า เป้าหมายของศัตรูผู้เลศยังไม่แน่นอน

[บทนี้คงจะหมายความว่า ท่านผู้นี้ยิงธนูได้อย่างแม่นยำ ทุกลูกรวดเร็ว ถ้า ลูกธนูรื้อรอยก็แสดงว่าไม่มีเป้าหมายเหลือให้อีกแล้ว]

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2521: 98)

ภาพที่ 39 กษัตริย์นเรนทราทิตย์ทรงแสดงพระปรีชาสามารถในการยิงธนู

การสร้างบทละครสำหรับการแสดงประกอบแสงเสียง ทั้งการนำข้อความมาเป็น เหตุการณ์สำคัญมาเพื่อเรียงร้อยเป็นโครงเรื่องและการนำมาสร้างเป็นลักษณะเด่นของตัวละคร แสดง

ให้เห็นถึงความสามารถของผู้เขียนบทที่พยายามนำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ นอกจากนี้มีส่วนทำให้การแสดงดูสมจริง เพราะทำให้เชื่อว่ามีหลักฐานรองรับ

บทละครสำหรับการแสดงประกอบแสดงเสียงมักเป็น “ละครประวัติศาสตร์” อย่างไรก็ตามละครประวัติศาสตร์มีหลายลักษณะ ดังที่ จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา (2532: 84-85) ได้จัดกลุ่มลักษณะโครงเรื่องของบทละครประวัติศาสตร์ไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. บทละครอิงประวัติศาสตร์ คือ บทละครที่มีโครงเรื่องดำเนินตามข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ตัวละครสำคัญมักเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ ความขัดแย้งและเหตุการณ์ทางสำคัญเกิดขึ้นจริงตามประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น บทละครเรื่อง พระเจ้ากรุงธนบุรี ของหลวงวิจิตรวาทการ

2. บทละครอ้างประวัติศาสตร์ คือ บทละครที่อาศัยเหตุการณ์หรือข้อความบางตอนจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ มาเป็นต้นเค้าในการสร้างโครงเรื่อง ผู้แต่งสามารถเสริมตัวละคร เหตุการณ์และความขัดแย้งต่าง ๆ เข้าไปในเรื่องละครได้มาก แต่ยังคงต้องระมัดระวังในเรื่องของความถูกต้องตามประวัติศาสตร์อยู่

3. บทละครประวัติศาสตร์จินตนาการ คือ บทละครที่ผู้แต่งจินตนาการขึ้นใหม่ทั้งหมด มีลักษณะเป็นนวนิยายประวัติศาสตร์ โดยอาจอาศัยชื่อสถานที่ สถานการณ์และช่วงเวลาในอดีตเป็นส่วนประกอบในการผูกโครงเรื่อง ส่วนตัวละคร ความขัดแย้ง ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ เกิดขึ้นจากจินตนาการของผู้แต่งทั้งหมด

4. บทละครประวัติศาสตร์จากวรรณกรรม คือ บทละครที่ปรุงขึ้นใหม่จากวรรณคดีหรือนวนิยายประวัติศาสตร์เรื่องต่าง ๆ ที่มีผู้แต่งไว้แล้ว เมื่อนำมาแปรรูปเป็นบทละครก็อาจจะมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดต่าง ๆ จนผิดแปลกไปจากวรรณกรรมที่เป็นต้นเรื่องเดิมบ้าง เพื่อให้เหมาะกับการนำเสนอเป็นบทละคร แต่ยังคงโครงเรื่อง ตัวละคร ความขัดแย้งและเหตุการณ์สำคัญไว้ตามวรรณกรรมที่เป็นต้นเรื่องเดิม

เมื่อพิจารณาบทละครสำหรับการแสดงประกอบแสดงเสียง มีลักษณะผสมระหว่าง “บทละครอ้างประวัติศาสตร์” และ “บทละครประวัติศาสตร์จินตนาการ” กล่าวคือ มีการนำข้อความในจารึกมาสร้างเป็นโครงเรื่องผนวกกับจินตนาการในการผูกเรื่องต่าง ๆ จนสามารถนำมาแสดงเป็นละครได้ ทั้งนี้ละครทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ไม่ได้เน้นความถูกต้องสมบูรณ์ในเชิงวิชาการ เพื่อให้สามารถนำไปใช้อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ได้ ดังที่ จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา (2532: 84-85) กล่าวว่า

ไม่ได้หมายความว่านวนิยายหรือบทละครทางประวัติศาสตร์จะถูกต้องสมบูรณ์จนสามารถนำไปใช้อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ได้ เพราะนวนิยายและบทละคร

ทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก แต่งขึ้นโดยอาศัยข้อความบางส่วนเสี้ยวจากเอกสารทางประวัติศาสตร์เท่านั้น เช่น นวนิยายเรื่อง HENRY VIII SECRET DAUGHTER ของ F.W.KENYON แต่งขึ้นอย่างประณีต “เต็มไปด้วยความสะเทือนใจสูงสุด โดยได้รับความบันเทิงใจจากประวัติศาสตร์เพียงบรรทัดเดียวเท่านั้น”

แม้จังหวัดบุรีรัมย์ระบุเรื่องการแสดงประกอบแสงเสียงในการประชุมเพื่อจัดงานว่า “ใช้บทการแสดงที่อิงจากประวัติศาสตร์การสร้างเขาพนมรุ้ง โดยมีนักแสดงที่มีชื่อเสียงและลูกหลานของคนบุรีรัมย์ร่วมแสดงด้วย” แต่เป็นการสร้างโดยผสมผสานระหว่างข้อมูลทางประวัติศาสตร์กับจินตนาการ จากวิธีการคิดในการสร้างบทละครต่าง ๆ ที่ได้แสดงให้เห็นข้างต้น จะเห็นได้ว่าบทละครที่ใช้แสดงในประเพณีนี้เป็นการสร้างจากจินตนาการเป็นส่วนใหญ่

เมื่อมีการสร้างบทละครโดยนำข้อมูลบางส่วนจากจารึก ส่งผลต่อความคิด ความเชื่อของผู้ที่เข้าชม เนื่องจากยากต่อการแยกแยะว่าเหตุการณ์ใดเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ใดเป็นจินตนาการ การสร้างละครด้วยวิธีการดังกล่าวส่งผลให้คนในท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง ดังที่ นงคราญ สุขสม (2547: 113) กล่าวว่า

เมื่อข้าพเจ้าลองสอบถามข้าราชการในท้องถิ่น ตลอดจนชาวบ้านหลายต่อหลายท่าน ทุกคนต่างก็ให้คำตอบไปในแนวทางเดียวกัน คือเชื่อว่ากิจกรรมประกอบการแสดงในงานคือเรื่องจริงในประวัติศาสตร์

ความคลุมเครือทางประวัติศาสตร์ส่งผลให้มีการตีความเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งขึ้น 2 ชุดความคิด คือ หิรัณยะเป็นผู้สร้างปราสาทและกษัตริย์นเรนทราทิตย์เป็นผู้สร้างและสถาปนาขึ้นเป็นเทวาลัย ชุดความคิดแรกเกิดจากข้อสันนิษฐานของ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (2517: 235) สันนิษฐานว่า หิรัณยะ อาจเป็นผู้สร้างปรารังคองศ์ใหญ่เพื่ออุทิศแด่พระบิดา คือนเรนทราทิตย์ ดังความที่ว่า

ศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่ค้นพบที่ปราสาทพนมรุ้งนานมาแล้วก็ได้ จารึกนั้นกล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ... และกล่าวถึงท่านผู้หนึ่งผู้มีนามว่า หิรัณยะ ได้สร้างประติมากรรมทองอุทิศแด่บิดาของเขาผู้มีนามว่า นเรนทราทิตย์ และเป็นนักพรตที่บำเพ็ญสมาธิอยู่ภายในถ้ำ ด้วยเหตุนั้น หิรัณยะ จึงอาจเป็นผู้สร้างจารึกหลักนี้และอาจเป็นผู้สร้างปรารังคองศ์ใหญ่เพื่ออุทิศแด่บิดาของเขาด้วย

ชุดความคิดที่ 2 กษัตริย์นเรนทราทิตย์เป็นผู้สร้างและสถาปนาขึ้นเป็นเทวาลัย จากหนังสือ **ปราสาทพนมรุ้ง** ที่ตีพิมพ์โดยกรมศิลปากรในโอกาสเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เมื่อ พ.ศ.2531 ได้สันนิษฐานว่ากษัตริย์นเรนทราทิตย์เป็นผู้สร้าง ดังความที่ว่า

ไม่ว่าปราสาทหินหลังใหญ่บนเขาพนมรุ้งจะมีการวางรากฐานหรือ การริเริ่มก่อสร้างในสมัยก่อนหน้านี้อหรือไม่ก็ตาม แต่ส่วนสำคัญ ๆ ของปราสาทหรือ การสร้างปราสาทให้อยู่ในรูปที่สมบูรณ์พอจะสถาปนาขึ้นเป็นเทวาลัยได้นั้น น่าจะอยู่ใน สมัยของท่านนเรนทราทิตย์

(กรมศิลปากร, 2531: 90)

ส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อความเชื่อดังกล่าวเกิดจากการนำเสนอเรื่องราวเดิมซ้ำกันติดต่อกัน หลายปี จนสามารถทำให้คนเชื่อเรื่องราวของกษัตริย์ที่ได้นำเสนอเป็นเรื่องจริง เรื่องราวของกษัตริย์ นเรนทราทิตย์ไม่ได้ถูกนำเสนอในพื้นที่อื่น จนกระทั่งในงานปีพาทย์ดึกดำบรรพ์ ปี 2559 ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีการขับร้องและบรรเลงดนตรีไทยชุด “นเรนทราทิตย์: วีรกษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม” บทเพลงพระราชนิพนธ์และการแสดงพระราชทานในสมเด็จพระเทพ-รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ของวงสายใยจากจูลี ร่วมกับวงดนตรีสากล สโมสรมินิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงอธิบายเกี่ยวกับการแสดงควมว่า

ในระยะหลังข้าพเจ้าได้แต่งบทประพันธ์เพื่อบรรจเพลงสำเนียงต่าง ๆ เช่น สำเนียงจีน สำเนียงฝรั่ง สำเนียงแขก สำเนียงพม่า และทั่ว ๆ ไป มีความคิดจะเล่น เพลงสำเนียงเขมรบ้าง เมื่อไม่นานมานี้ ได้ไปทำงานด้านส่งเสริมการเกษตรในจังหวัด สุรินทร์ ชาวบ้านในโครงการเล่นกันตรึมให้ฟัง ไพเราะจับใจยิ่งนัก จึงมานึกถึงพระเจ้า นเรนทราทิตย์พระองค์นี้ เขียนเป็นบทเฉลิมพระเกียรติ แต่ไม่ใช่เฉพาะข้อความใน จารึก อาศัยจินตนาการของตนเอง ไม่หวังให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตั้งใจ เพียรสร้างความพึงพอใจแก่ตนเอง ผู้ร่วมงานและผู้ชมการแสดงเท่านั้น

รายละเอียดในการแสดงข้างต้นมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นบทเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้านเรนทราทิตย์ และ “ไม่หวังให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์” การแสดงนี้มีคณาจารย์จาก มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์มาเข้าชม และมีความคิดที่จะขอพระราชทานบทธการแสดงดังกล่าวไปใช้ใน ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง หากเป็นเช่นนี้จริงก็อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของประเพณีในรูปแบบ ใหม่ กล่าวคือ เรื่องราวที่จะนำไปแสดงจะเป็นการสรรเสริญกษัตริย์นเรนทราทิตย์ไม่ใช่การแสดงเพื่อ เล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การสร้างปราสาทดังเช่นที่นำเสนออยู่ในปัจจุบัน

หากมองการแสดงประกอบแสงเสียงในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็น “ละครประวัติศาสตร์” ที่มีรูปแบบการสร้างหลากหลาย ได้แก่ “ละครอิงประวัติศาสตร์” “ละครอ้างประวัติศาสตร์” “ละครประวัติศาสตร์จินตนาการ” ในมุมมองของการละคร หากสร้างแล้วคนเชื่อได้ก็ถือว่าประสบความสำเร็จ ในทางตรงข้าม หากมองในมุมมองของนักประวัติศาสตร์ก็อาจจะเป็น “ความไม่ถูกต้อง” ก็เป็นไปได้ ดังนั้นการเสพรื่องราวต่าง ๆ อย่างมีวิจารณ์ญาณจึงเป็นสิ่งสำคัญ

4.1.2.4 การนำหลักฐานเกี่ยวกับเทพาหนะทั้งสิบมาสร้างเป็นขบวนแห่

นอกจากการนำหลักฐานในจารึกมาผูกเป็นเรื่องแล้ว ยังมีการนำหลักฐานการค้นพบเกี่ยวกับเทพาหนะทั้งสิบมาสร้างเป็นขบวนแห่ด้วย มานิต วัลลิโภดม (2527: 76-78) กล่าวว่า การค้นพบทางด้านโบราณคดีได้พบภาพสลักเทพผู้รักษาทิศเพียง 6 ชั้น คือ

1. พระอินทร์ เทพผู้รักษาทิศตะวันออก ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะ
2. พระอัคนี เทพผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงใต้ทรงแรดเป็นพาหนะ
3. พระวรุณ ผู้รักษาทิศตะวันตกทรงนาคร 5 เศียรเป็นพาหนะ
4. ท้าวกุเวร ผู้รักษาทิศเหนือ ทรงสิงห์หรือคชสีห์เป็นพาหนะ
5. พระอิสาน ผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทรงโคเป็นพาหนะ
6. พระพรหม ประทับในท่อมหาราชลีลาเหนือแท่น มีหงส์ 3 ตัว

ขบวนแห่สร้างขึ้นโดยเล่าเรื่องของพระนางกบฏตินทรลักษมีเทวีเสด็จมาทรงเยี่ยมกษัตริย์นเรนทราทิตย์และถวายสักการะแด่เทพเจ้าผู้พิทักษ์ทิศทั้ง 10 จากการนำเสนอขบวนแห่สามารถตีความได้ว่า การเสด็จมาสักการะ “เทพประจำทิศ” หรือเทพผู้รักษาทิศ เป็นการสักการะโดยการถวาย “เทพาหนะ” แต่เทพประจำทิศ ในขบวนแห่จึงเป็นการแห่เพื่อนำเทพาหนะมาถวายนั่นเอง

การบวงสรวงของศาสนาฮินดูนั้นจะต้องมีการบูชาเทพประจำทิศด้วย ดังที่สรเชต วรรคามวิชัย (2530: 183) กล่าวว่า การบวงสรวงของฮินดูจะจัดขึ้นเพื่อขอพรหรือเฉลิมฉลองความสำเร็จ และในโอกาสสำคัญอื่น ๆ ถ้าผู้เป็นเจ้าของพิธีเป็นผู้มีเกียรติมีบารมี การบวงสรวงก็จัดให้ยิ่งใหญ่ขึ้น บัณฑิตหรือพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีก็จะเลือกผู้มีฐานันดรศักดิ์และทรงวิทยาคุณ ในพิธีบวงสรวงจะต้องมีการบูชาเทพประจำทิศด้วย

ถึงแม้จะมีการค้นพบเทพประจำทิศเพียง 6 ชั้น แต่ในทางตำราของฮินเดียและประติมานวิทยาของขอม กล่าวว่าเทพผู้รักษาทิศในศาสนาฮินดูมีประจำแปดทิศ คือทิศหลักสี่ทิศ และทิศย่อยอีกสี่ทิศ เทพผู้รักษาทิศทั้งแปดนี้สถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ ในคัมภีร์อัคนี-ปุราณะ (Agni-Purāṇa) กล่าวว่า นอกจากมีเทพประจำทิศทั้งแปดยังมีเทพผู้รักษาทิศเพิ่มขึ้นมาอีกสององค์ คือ

พระพรหม (Brahma) เป็นผู้รักษาทิศเบื้องบนและพญานันตนาคราช (Ananta) เป็นผู้รักษาทิศเบื้องล่างอีกด้วย (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2549: 311) เมื่อมีการอธิบายเช่นนี้ทำให้การสร้างขบวนแห่มีได้แก่เฉพาะเทพพาหนะที่ค้นพบเท่านั้น แต่เป็นการสร้างขบวนแห่ที่เป็นการอธิบายทางประติมานวิทยาหรือตามตำราของอินเดีย นั่นคือสร้างขบวนแห่ให้มีเทพพาหนะครบทั้ง 10

ในขบวนแห่มีการบรรยายประกอบขบวนเกี่ยวกับเทพพาหนะ 3 ภาษา คือ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาเขมร คำบรรยายดังกล่าวเป็นการสร้างตำนานใหม่เกี่ยวกับเทพพาหนะ มีลักษณะการบรรยายขบวนดังนี้

ขบวนที่ 2 ขบวนช้าง รับผิดชอบจัดขบวนโดย อำเภอนครชัยศรี

คำขวัญอำเภอ “เมืองพนมรุ้ง ทุ่งฝ้ายคำ นามพระราชทาน ตำนานทับหลังที่ตั้งเจ้าพ่อปราสาททอง”

“ช้าง” เป็นเทพพาหนะ ประจำทิศตะวันออก พาหนะของพระอินทร์ ประมุขแห่งเทวดาทิ้งปวง ทำหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิมหาโลก เทพพาหนะมีนามว่า ช้างเอราวัณ ซึ่งพระศิวะเป็นผู้ประทานให้กับพระอินทร์ เชื่อกันว่าช้างเชือกนี้เป็นเทพบุตรองค์หนึ่ง เมื่อพระอินทร์จะเสด็จไปที่ใด เอราวัณเทพบุตรจะแปลงกายเป็นช้างเผือก มีขนาดสูงกว่าภูเขาเอเวอร์เรสต์ มี 33 เศียร แต่ละเศียรมี 7 งา แต่ละงายาวถึง 4 ล้านวา สถานที่ค้นพบ อยู่ทางทิศตะวันออกของปราสาทประธาน

จากคำบรรยายเกี่ยวกับเทพพาหนะช้างต้นจะเห็นได้ว่าประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก คือ ผู้รับผิดชอบขบวน รายละเอียดของเทพพาหนะ และสถานที่ค้นพบเทพพาหนะ ในส่วนของรายละเอียดของเทพพาหนะมีลักษณะของการสร้างตำนานขึ้นใหม่ เห็นได้ชัดจากการใช้คำเปรียบที่มีความทันสมัย คือ การเปรียบเทียบความสูงของช้างเอราวัณว่า “ขนาดสูงกว่าภูเขาเอเวอร์เรสต์” เมื่อวิเคราะห์โครงสร้างของตำนานดังกล่าว พบโครงสร้าง 3 ส่วน ดังนี้

1. เป็นพาหนะของเทพประจำทิศใด
2. เป็นพาหนะของเทพองค์ใด
3. ลักษณะ / หน้าที่ ของเทพพาหนะ

ลักษณะของโครงสร้างดังกล่าว ปรากฏเหมือนกันทั้ง 10 ขบวน วิธีการสร้างอีกประการหนึ่งคือ การอธิบายสถานที่ค้นพบ ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่าที่ปราสาทพนมรุ้งมีการค้นพบเทพพาหนะเพียง 6 ชิ้น แต่ในประเพณีได้สร้างขบวนแห่ให้ครบทั้ง 10 ดังนั้นวิธีการบรรยาย

“สถานที่ค้นพบเทพาหนะ” จึงแตกต่างกันในแต่ละขบวน เมื่อบรรยายถึงขบวนที่มีการค้นพบทั้ง 6 ขบวน คือ ขบวนหงส์ ขบวนช้าง ขบวนโค ขบวนระมาด (แรด) ขบวนคชสีห์ และขบวนนาค สามารถบรรยายได้ว่าการค้นพบส่วนใดของปราสาทพนมรุ้ง แต่ขบวนที่เหลือ 4 ขบวน คือ ขบวนนกยูง ขบวนม้า ขบวนรากษส และขบวนกระบือ ไม่มีการค้นพบที่ปราสาทพนมรุ้ง ผู้สร้างมีวิธีการเขียนบทบรรยาย ดังนี้

ขบวนที่ 6 ขบวนนกยูง

สถานที่ค้นพบ ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง

Discovered site at ...

ขบวนที่ 8 ขบวนม้า

สถานที่ค้นพบ ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง

Discovered site at Pra-sat Muang-Tam, Prakhonchai district

ขบวนที่ 9 ขบวนรากษส

สถานที่ค้นพบ ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง

Discovered site at Pra-sat Muang-Tam, Prakhonchai district

ขบวนที่ 10 ขบวนกระบือ

สถานที่ค้นพบ ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง

Discovered site at Pra-sat Hin Pimai, Nakhonratchasima province.

การเขียนบทบรรยายภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่ออธิบายเกี่ยวกับสถานที่ค้นพบ มีความแตกต่างกัน คือ บทบรรยายภาษาไทยเขียนว่า “ยังไม่มีการค้นพบบนปราสาทพนมรุ้ง” แต่บทบรรยายภาษาอังกฤษเป็นการละข้อความไว้และมีการเขียนว่ามีการค้นพบที่อื่น คือ ปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทพิมาย แต่ในปี 2558 และปี 2559 จากการสังเกตในภาคสนามพบว่าผู้บรรยายขบวนเลือกที่จะไม่บรรยายในส่วนที่เป็นสถานที่ค้นพบของขบวนทั้ง 4 ขบวนข้างต้น

ลักษณะการนำหลักฐานเกี่ยวกับเทพาหนะทั้งสิบมาสร้างเป็นขบวนแห่ รวมทั้งการสร้างตำนานเกี่ยวกับเทพาหนะขึ้นใหม่ จึงต้องการให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้มี “ที่มา” และเกิด “ความน่าเชื่อถือ” เพราะมีหลักฐานและตำนานรองรับนั่นเอง

4.1.2.5 การนำภาพศิลปะบนตัวปราสาทมาสร้างเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ

ในกิจกรรมการท่องเที่ยว

การสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งนี้ นอกจากการนำหลักฐานในจารึกมาผูกเป็นเรื่องและการนำหลักฐานเกี่ยวกับการค้นพบเทพพนาหะมาสร้างแล้วนั้น ยังมีการนำภาพศิลปะบนตัวปราสาทมาสร้างเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ในกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งในรูปแบบของพิธีกรรมและสร้างเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงต่าง ๆ ดังนี้

ก. ภาพสลักบัวแปดกลีบ

ภาพสลักบัวแปดกลีบ เป็นภาพสลักลายเส้นนูนต่ำ ปรางค์บริเวณบันไดนาคราชทางขึ้นปราสาท ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งได้จัดพิธีสักการะบริเวณบัวแปดกลีบ หรือทางผู้จัดงานเรียกว่าการบวงสรวงบัวแปดกลีบ ในวันที่ 2 ของการจัดงาน ก่อนมีการจำลองขบวนเสด็จพระนางอุปติษฐลักษมีเทวี การอธิบายทางโบราณคดีเกี่ยวกับภาพสลักบัวแปดกลีบนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม (2542: 39) กล่าวว่า บริเวณบัวแปดกลีบ มีลักษณะของการแบ่งเขตระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) กับพื้นที่สาธารณะ (Profane) คือแบ่งจากปราสาทกับพลับพลาเปลื้องเครื่อง ซึ่งเชื่อว่าเป็นส่วนที่เมื่อมีการเสด็จของกษัตริย์หรือเจ้านายจะเข้าไปนมัสการหรือประกอบพิธีในพื้นที่เขตศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ 40 ภาพสลักบัวแปดกลีบบริเวณสะพานนาคราช

ภาพที่ 41 การจัดบริเวณบัวแปดกลีบให้เป็นจุดสักการะ

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ได้จัดให้มีการสักการะบริเวณบัวแปดกลีบ จึงเป็นอีกจุดหนึ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์และต้องสักการะ มีการวางแผนป้ายข้อความบทสวดภาษาบาลีสันสกฤตเขียนไว้ว่า “บทอธิษฐานขอพรพระอิศวร (องค์พระศิวะ)” ทำให้คนที่มาร่วมงานกราบไหว้ในบริเวณนี้ในวันเปิดงานมีการอธิบายเกี่ยวพิธีสักการะบริเวณบัวแปดกลีบ ดังนี้

พิธีสักการบูชาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ลานดอกบัวแปดกลีบตามแบบโบราณ ณ บริเวณบัวแปดกลีบนั้น คือศูนย์กลางของจักรวาล เมื่อใช้เครื่องวัดที่เสด็จจากกึ่งกลางลายดอกบัวจนกระทั่งถึงยอดปราสาทบนเขา จะเป็นจุดตรงกันพอดี

การนำบริเวณบัวแปดกลีบมาใช้ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งคงไม่ได้ใช้ในลักษณะของการเป็นจุดแบ่งเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับพื้นที่สาธารณะตามคำอธิบายทางโบราณคดี แต่มีลักษณะการนำมาสร้างเป็นพิธีกรรมบูชา สะท้อนให้เห็นว่า แม้ผู้สร้างอาจทราบว่าภาพสลักบัวแปดกลีบเป็นจุดหนึ่งที่สำคัญตามคติการสร้างปราสาท คือเป็นจุดแบ่งเขตระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นจุดสำหรับหยุดสักการะ แต่วิถีคิดในการสร้างมีการตีความเพิ่มเติมจุดดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องสักการบูชา ยิ่งไปกว่านั้นสร้างความน่าเชื่อถือผ่านการอธิบายด้วยว่าเป็นการทำ “ตามแบบโบราณ”

ข.ภาพจำหลักขบวนแห่

กิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้ง 3 กิจกรรม คือ พิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขบวนแห่และการแสดงประกอบแสงเสียง จะมีเครื่องประดับต่าง ๆ ที่มีความสวยงามแปลกตา จากการสัมภาษณ์ ภูมิจิต เรืองเดช (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2559) นักวิชาการท้องถิ่นและเป็นหนึ่งในคณะผู้จัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในยุคแรก ทำให้ทราบว่าเครื่องประดับเหล่านั้นเป็นการจำลองจากภาพจำหลักที่ปรากฏในตัวปราสาท ซึ่งเป็นภาพของขบวนแห่ ที่มีธงลักษณะต่าง ๆ ประดับขบวนและการแสดงประกอบแสงเสียง

ภาพที่ 42 ภาพจำหลักที่ปราสาท พระวิษณุตรีวิกรมบนทับหลังประตูชั้นที่สองด้านทิศตะวันออก

(ที่มา: ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2549: 132)

ภาพจำหลักที่นำมาใช้เป็นแบบในการสร้างเครื่องประดับต่าง ๆ เป็นภาพเล่าเรื่องใน ลัทธิไวษณพนิกายเกี่ยวกับพระวิษณุตรีวิกรม ซึ่งปรากฏบนทับหลังประตูชั้นที่สองด้านทิศตะวันออก ของมณฑป ซึ่งเป็นภาพที่เล่าเรื่องของพระวิษณุปางอวตารเป็นพราหมณ์เดี่ยว มีจุดมุ่งหมายเพื่อชี้ยชนะ และเพื่อปลดปล่อยโลกทั้งสามที่ตกอยู่ในครอบครองของอสูรพลี (Bali) ให้เป็นอิสระ (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ , 2549: 131)

ภาพที่ 43 อุปกรณ์ที่สร้างจากภาพจำหลัก

ภาพที่ 44 ธงประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในขบวนพระราชพิธีของกัมพูชา
(ที่มา: facebook The Gods and The Khmer Heros)

การสร้างอุปกรณ์ประกอบการแสดงต่าง ๆ จากภาพจำหลัก บางส่วนมีรูปร่างคล้ายกับธงที่ใช้ในพระราชพิธีของกัมพูชา แต่การสร้างในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง สร้างให้มีขนาดใหญ่กว่า เพื่อให้ผู้ชมเห็นได้ชัดเจน การสร้างโดยอิงกับภาพจำหลักเหล่านี้เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการพยายามสร้างให้มีลักษณะเป็นของแท้ของดั้งเดิม แต่ในประเพณีนี้ได้แจ้งให้ผู้เข้าร่วมงานทราบว่าอุปกรณ์เหล่านี้มีที่มาอย่างไร ซึ่งต่างจากบทละครหรือการสร้างขบวนแห่ ที่มีการแจ้งให้ทราบว่ามาจากจารึกผสมกับจินตนาการ

สิ่งที่สำคัญไม่น้อยสำหรับการสร้างประเพณี คือ การใช้ประวัติศาสตร์ ไม่มีประเทศหรือสังคมที่ไหนที่ไม่ใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือหลักในการสร้างความเชื่อถือและศักดิ์สิทธิ์ให้กับประเพณีที่พวกเขาเชื่อถือ ... ความน่าเชื่อถือของประเพณีอยู่ที่การสร้างความต่อเนื่องกับอดีตขึ้นมาให้ได้

4.1.3 การประชาสัมพันธ์และเลือกเวลาในการจัดประเพณีให้ตรงกับช่วงที่เกิด

ปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องตรง 15 ประตุ

เดิมชาวบ้านจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในช่วงวันสงกรานต์ แต่เมื่อจังหวัดบุรีรัมย์เป็นผู้จัด ได้ปรับเปลี่ยนวันให้ตรงกับการเกิดปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องตรง 15 ประตุ และประชาสัมพันธ์ผ่านป้ายประชาสัมพันธ์ว่า “ชมพระอาทิตย์ขึ้นตรง 15 ช่องประตุ” ในบางปีประชาสัมพันธ์ว่า “รับพลังแสงอาทิตย์ขึ้นตรง 15 ช่องประตุ” ถือว่าเป็นจุดขายอย่างหนึ่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้

ภาพที่ 46 หนังสือพิมพ์ลงข่าวประชาสัมพันธ์งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง (ที่มา: คม ชัด ลึก, 19 มีนาคม 2552: 8)

ก่อนการบูรณะปราสาท ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังไม่เป็นที่รับรู้ เนื่องจากส่วนหลังคาของปราสาทประธานและมณฑปด้านหน้าพังและถล่มลงมาปิดช่องประตูจึงไม่สามารถเห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ จนกระทั่งปี 2526 เป็นปีที่ 12 ที่กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะปราสาทและกำลังดำเนินการบูรณะส่วนที่เป็นหลังคาของปราสาทปราสาท ในปีเดียวกันนี้ นายปฏิพัฒน์ พุ่มพวง แพทย์ นักโบราณคดีและหนึ่งในผู้ควบคุมงานบูรณะ เป็นผู้เห็นปรากฏการณ์นี้โดยบังเอิญ

และมีการเล่าสู่กันฟังจนเป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลาย (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูพนมคุณารักษ์ , 2558: 45)

ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงแพทย์ ให้สัมภาษณ์กับ นิตยสารโอกาส ในปี 2556 เกี่ยวกับการพบปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า

วันหนึ่งผมเมามากและเดินไปเดินมาบริเวณประสาทจนง่วงและเคลิ้มหลับไป พอตื่นเช้าขึ้นมาเห็นดวงอาทิตย์กำลังขึ้น แสงอาทิตย์ส่องเข้าไปยังประตูทั้งสี่ห้าบานของปราสาท เราก็เอะใจเดินเข้าไปดูด้านใน แสงของดวงอาทิตย์มีการทำมุมกันอย่างลงตัว

หลังจากพบปรากฏการณ์ดังกล่าว จังหวัดบุรีรัมย์ได้เชิญนักดาราศาสตร์มาศึกษา และนักดาราศาสตร์ได้อธิบายว่าผู้สร้างปราสาทตั้งใจสร้างปราสาทเพื่อให้เกิดปรากฏการณ์นี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ด้านดาราศาสตร์ของคนในอดีต และเหตุผลการสร้างปราสาทเพื่อให้เกิดปรากฏการณ์นี้ นอกจากนี้ สรรค์สนธิ บุญโยทยาน (2553) ได้อธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ดังกล่าวเพิ่มเติมว่า เป็นความตั้งใจของผู้สร้างให้ปราสาทให้หันหน้าเบี่ยงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกลักษณะการหันเช่นนี้ว่าหันเข้าหาดวงอาทิตย์ในราศีเมษ (Zodiac Aries) เนื่องจากเป็นราศีสำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับวันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดูที่เรียกว่า “มหาสังกรานตี” หรือ “มหาสงกรานต์” ของไทย ตามหลักโหราศาสตร์อธิบายว่าเป็นวันที่ดวงอาทิตย์เคลื่อนออกจาก “ราศีมีน” (Zodiac Pisces) เข้าสู่ “ราศีเมษ” (Zodiac Aries) การสร้างให้เกิดปรากฏการณ์นี้จึงเป็นความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อทางศาสนาที่นำเอาข้อมูลทางดาราศาสตร์มาเป็นตัวกำหนดวันศักดิ์สิทธิ์

ปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ประตู มิได้เกิดขึ้นเฉพาะในช่วงประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เมื่อ Asger Mollerup ได้สังเกตการณ์ในช่วงอาทิตย์ตกเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.2543 และคำนวณปรากฏการณ์เดียวกันที่เกิดขึ้นในช่วงเดือนกันยายน - ธันวาคม ได้ตีพิมพ์ข้อมูลดังกล่าวในหนังสือพิมพ์ **บางกอกโพสต์** ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ.2543 และนิตยสารศิลปวัฒนธรรม พ.ศ.2546 ทำให้ตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา เกิดการรับรู้และประชาสัมพันธ์ว่ามีปรากฏการณ์ดวงอาทิตย์สองตรง 15 ประตูเกิดขึ้น 4 ครั้งต่อปี คือ ช่วงที่ 1 วันที่ 6-8 มีนาคม และช่วงที่ 2 วันที่ 6-8 ตุลาคม เป็นช่วงที่สามารถชมพระอาทิตย์ตกตรง 15 ช่องประตู ช่วงที่ 3 วันที่ 3-5 เมษายน และช่วงที่ 4 วันที่ 8-10 กันยายน เป็นช่วงที่สามารถชมพระอาทิตย์ขึ้นสองตรง 15 ประตู (ศรัณย์ ทองปาน, 2550: 32)

ก่อนจะมีการรับรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ประตูปี่ละ 4 ครั้งนั้น มีการเข้าใจกันว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเพียง 1 ครั้งต่อปี คือ เกิดขึ้นช่วงที่มีการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จึงนำเอาปรากฏการณ์นี้มาใช้ประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้จะเพื่อให้เห็นความอัศจรรย์กับปรากฏการณ์ดังกล่าวแล้ว ยังสัมพันธ์กับความศรัทธาในพิธีกรรมประกอบพิธีบวงสรวงด้วย แต่อย่างไรก็ตาม แม้จะทราบแล้วว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น 4 ครั้งต่อปี ทางจังหวัดก็ยังประชาสัมพันธ์เน้นหนักในช่วงที่ตรงกับการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

นักเที่ยวเชิงแสงไม่ผ่านพนมรุ้ง

บุรีรัมย์ ๙ ผู้สื่อข่าวรายงานว่า ช่วงปลายปี 2-3 เมษายน ของทุกปีจะมีผู้ไปชมปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ประตูปี่ละ 4 ครั้งต่อปี ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นเพียง 1 ครั้งต่อปี และจะเกิดขึ้นในช่วงที่มีการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาประมาณ 06.00 น. ถึง 6 เมษายน ซึ่งตรงกับพิธีกรรมขึ้นเขาพนมรุ้งของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาประมาณ 06.00 น. ถึง 6 เมษายน ซึ่งตรงกับพิธีกรรมขึ้นเขาพนมรุ้งของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาประมาณ 06.00 น. ถึง 6 เมษายน ซึ่งตรงกับพิธีกรรมขึ้นเขาพนมรุ้งของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 47 หนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวกับปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ประตูปี่ละ 4 ครั้งต่อปี

ภาพที่ 47 หนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวกับปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ประตูปี่ละ 4 ครั้งต่อปี (ที่มา: ไทยโพสต์, 3 เมษายน 2552: 4)

จากการที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ Asger Mollerup (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2559) ผู้คำนวณวันและเวลาที่จะเกิดปรากฏการณ์นี้ในแต่ละปี สามารถคำนวณและระบุเวลาที่จะเกิดปรากฏการณ์ได้ชัดเจน และอธิบายช่วงเวลาที่เกิดปรากฏการณ์ในเดือนเมษายนว่า จะสามารถเห็นดวงอาทิตย์ตรงกรอบประตูพอดีเพียง 1 วันเท่านั้น ส่วนอีกสองวันดวงอาทิตย์จะเบี่ยงไปด้านใดด้านหนึ่ง การเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวในแต่ละครั้งจะปรากฏประมาณ 5 นาที ของช่วงเวลาประมาณ 06.00 เป็นต้นไป ดังนั้นนักท่องเที่ยวที่จะมาชมจะต้องเดินทางมาตั้งแต่วินาทีแรก และปัจจัยหนึ่งที่จะสามารถเห็นปรากฏการณ์นี้ในแต่ละปี คือสภาพท้องฟ้า หากปีใดมีเมฆมาก นักท่องเที่ยวจะไม่สามารถเห็นได้และจะมีการลงข่าวตามหนังสือพิมพ์ว่าปีนั้น ๆ นักท่องเที่ยวได้เห็นปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ประตูปี่ละหรือไม่ ปรากฏการณ์นี้เป็นที่รู้จักมากขึ้นจากการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปี 2546 ผ่านแนวคิด Unseen in Thailand ที่นำเสนอความมหัศจรรย์ของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย จึงทำให้มีคนเข้ามาชมปรากฏการณ์ดังกล่าวจำนวนมากขึ้น

4.1.4 การสร้างความรู้สึกเป็นพี่น้องระหว่างชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดบุรีรัมย์กับชาวอุดรรัมย์

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปี 2558 มีการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรรัมย์ ราชอาณาจักรกัมพูชา เข้าร่วมประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ซึ่งสัมพันธ์กับการที่ช่วงดังกล่าวจังหวัดบุรีรัมย์ได้เปิดจุดผ่อนปรนการค้าช่องทางสายตะกู-จ๊อบโกกี้ ซึ่งเป็นช่องทางระหว่างจังหวัดบุรีรัมย์กับจังหวัดอุดรรัมย์

ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งยังได้พิมพ์สูจิบัตรเกี่ยวกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นภาษาเขมรสำหรับแจกชาวกัมพูชาที่มาร่วมงาน ในสูจิบัตรบอกรายละเอียดความเป็นมาของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งและรายละเอียดเกี่ยวกับพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี

ภาพที่ 48 แผ่นพับภาษาเขมรที่บรรยายเกี่ยวกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง (ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์)

ภาพที่ 49 แผ่นพับภาษาเขมรที่บรรยายเกี่ยวกับพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี (ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์)

เหตุผลส่วนหนึ่งที่เชิญผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เนื่องจากจังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีพรมแดนรอยต่อใน 3 จังหวัดของประเทศไทย คือ บุรีรัมย์ สุรินทร์และศรีสะเกษ มีเทือกเขาพนมดงเร็กเป็นแนวกันแดน จากการสัมภาษณ์ ภูมิจิต เรืองเดช (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2559) ทำให้ได้ข้อมูลเรื่องความสัมพันธ์ของคนในเขตชายแดนของทั้ง 2 ประเทศว่า สมัยก่อนผู้คนในเขตชายแดนของทั้งสองประเทศเดินทางไปมาหาสู่กันเพื่อค้าขายผ่านทางช่องเขาโดยไม่มีการกั้นเขตแดนเช่นปัจจุบัน และด้วยมีภาษาและวัฒนธรรมคล้ายกันจึงไม่ได้มองว่าเป็นคนละประเทศ แต่เมื่อมีการกั้นเขตแดนทำให้ไม่ได้มีการติดต่อกันอีก เมื่อขาดการติดต่อกันยาวนาน ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจึงเป็นตัวเชื่อมในการสานสัมพันธ์พี่น้องระหว่าง “ขแมร์ลือ” กับ “ขแมร์กรอม” อีกครั้ง เพื่อยังคงให้มีความรู้สึกว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน เนื่องจากชุมชนบริเวณนี้ส่วนใหญ่ยังคงใช้ภาษาเขมรเหมือนกัน จะเห็นได้ว่าแม้ความสัมพันธ์ระหว่างชายแดนไทยกับกัมพูชามีปัญหาความขัดแย้งอยู่บ้าง การเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีครั้งนี้ยังเป็นเรื่องของการสานสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชาอีกด้วย ช่วงที่ผู้วิจัยทำวิจัยครั้งนี้ ก็มีการอ้างอิงประเพณีนี้กับการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนอีกด้วย

โดยสรุป วิธีคิดหลักในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์นั้น เป็นการสร้างประเพณีใหม่ซ้อนลงไปบนประเพณีเดิมของชาวบ้านเพื่อแสดงให้เห็นความต่อเนื่องและความยาวนานของประเพณี เมื่อมีการสร้างประเพณีซ้อนลงไปโดยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวหลัก 3 กิจกรรม กิจกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นวิธีคิดในการสร้างประเพณีโดยนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมาสร้างจุดขายว่าเป็นของแท้ของดั้งเดิม มีการประชาสัมพันธ์และเลือกเวลาในการจัดประเพณีให้ตรงกับช่วงที่จะเกิดปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องตรง 15 ประตู่เพื่อให้สัมพันธ์กับบริบทการท่องเที่ยวเพื่อให้คนเข้ามาเที่ยวมากขึ้น รวมทั้งการให้ดารานักแสดงมาแสดงเป็นพระนางภูปตินทรลักษมีเทวี นอกจากนี้ยังมีการใช้ประเพณีเป็นสื่อกลางในการสร้างความรู้สึกเป็นพี่น้องระหว่างชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดบุรีรัมย์กับชาวอุดรธานีโดยการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีมาร่วมงาน เพื่อสร้างความรู้สึกว่าเป็น “ญาติ” หรือ “พี่น้องกัน”

4.2 พลวัตของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

จากการวิเคราะห์วิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ ทำให้เห็นการปรับเปลี่ยนประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนจาก “ประเพณีราชภัฏ” สู่ “ประเพณีรัฐ” อาจกล่าวได้ว่าชุมชนไม่ได้เป็นเจ้าของประเพณีอีกต่อไป เนื่องจากหน่วยงานรัฐเข้ามาเป็นผู้จัดการประเพณีดังกล่าว หัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์พลวัตของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ด้วยเห็นว่าประเพณีดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากหน่วยงานรัฐเข้าไปจัดการ อย่างไรก็ตามในประเพณีที่รัฐเข้าไปจัดการ เมื่อจัดเป็นเวลายาวนานจึงเกิดพลวัตได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์พลวัต

ของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งโดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 พลวัตจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐในปี 2534 และ ช่วงที่ 2 พลวัตของประเพณีในช่วงที่จัดการโดยจังหวัดบุรีรัมย์ โดยจะอธิบายลักษณะของการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ช่วงที่ 1 พลวัตจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐในปี 2534

เมื่อปรับเปลี่ยนประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งให้เป็นประเพณีประจำจังหวัด มีชื่อโครงการเป็นทางการว่า “โครงการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประจำปี ...” ลักษณะโครงการ เป็นโครงการต่อเนื่องจัดประจำปี ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งที่จัดจากเดิม ดังนี้

1. ด้านผู้จัดงาน

เนื่องจากได้ยกระดับประเพณีให้เป็นประเพณีประจำจังหวัด จึงต้องจัดให้ยิ่งใหญ่ การที่หน่วยงานของรัฐเข้ามาเป็นผู้จัดจึงมีอำนาจที่จะสั่งงานหรือแบ่งงานไปยังหน่วยงานต่าง ๆ สำหรับแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละส่วนงาน เพื่อที่จะสามารถรองรับและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวได้

2. ด้านวัตถุประสงค์

การจัดประเพณีโดยชุมชน เดิมเป็นการเดินทางเพื่อร่วมทำบุญของคนในชุมชนและนมัสการรอยพระพุทธรูปจำลอง เมื่อจังหวัดบุรีรัมย์เข้ามาจัดงานทำให้มีวัตถุประสงค์ของโครงการ คือ

1) เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีโบราณให้คงอยู่และสืบสานถึงอนุชนรุ่นหลัง

2) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีปราสาทพนมรุ้งเป็นศูนย์กลางให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้นทั้งชาวไทยและต่างชาติ

3) เพื่อเผยแพร่ประวัติศาสตร์การสร้างปราสาทพนมรุ้งและกิจกรรมอันเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณและโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์

วัตถุประสงค์ของการจัดประเพณีของจังหวัดบุรีรัมย์ข้างต้นจึงเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวแทนวัตถุประสงค์เดิม

3. ด้านรูปแบบ

การจัดประเพณีของชุมชนแต่เดิมมีรูปแบบของกิจกรรม คือ ปิตทองและนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง สรงน้ำพระภิกษุ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุเนื่องในวันสงกรานต์และจัดเทศน์มหาชาติ แต่กิจกรรมที่จังหวัดบุรีรัมย์เข้าไปจัดงานเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว 3 ส่วนหลัก ดังได้กล่าวรายละเอียดในบทที่ 3 ซึ่งเน้นความยิ่งใหญ่สวยงาม และสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมได้ รูปแบบของประเพณีเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้แต่แกนหลักของประเพณีที่สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อจะต้องยังคงอยู่ ดังที่ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร (2558) กล่าวว่า รูปแบบของประเพณีปรับได้ตามวิถีชีวิต เพราะประเพณีเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต แต่รูปแบบปรับได้ยากหากไม่เข้าใจแกนหลักของประเพณี อาจทำให้การปรับหลุดไปจากเดิมเลย แต่การรักษาเฉพาะรูปแบบโดยไม่รู้ว่แกนหลักคืออะไรก็ไม่มี ความหมาย

4. วันจัดงาน

จังหวัดบุรีรัมย์ต้องการจัดงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ดังนั้นจึงต้องมีวิธีการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชม จึงมีการประชาสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงวันจัดงานให้ตรงกับปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่อง 15 ช่องประตู โดยเน้นในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนเมษายน ซึ่งเปลี่ยนจากเดิมที่ชุมชนจะจัดในช่วงสงกรานต์

ปัจจัยที่ส่งผลในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นสืบเนื่องจากนโยบายการท่องเที่ยวช่วง พ.ศ.2520 - พ.ศ.2524 ดังได้กล่าวในบทที่ 3 หัวข้อ 3.1.2.1 นโยบายการท่องเที่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ อันเป็นผลจากการที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ตั้งจังหวัดบุรีรัมย์ให้เป็นเมืองบวรสำหรับการท่องเที่ยว ผนวกกับการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ในสมัยนั้นได้พยายามส่งเสริมให้ปราสาทพนมรุ้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดบุรีรัมย์ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชม จึงเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้เกิดพลวัตดังกล่าว

เห็นได้ว่าในช่วงที่ 1 พลวัตจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐในปี 2534 เป็นการเปลี่ยนแปลงจากประเพณีเดิม โดยเฉพาะด้านผู้จัดงาน ซึ่งส่งผลต่อให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุประสงค์ รูปแบบ รวมทั้งวันจัดงาน พลวัตดังกล่าวจึงสอดคล้องกับวิธีการสร้างประเพณีซ้อนลงไปประเพณีเดิมของชาวบ้าน เน้นดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อพลวัตดังกล่าวเกิดจากนโยบายการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ช่วงที่ 2 พลวัตของประเพณีในช่วงที่จัดการโดยจังหวัดบุรีรัมย์

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งโดยจังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งแต่ พ.ศ.2534 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2560) เป็นเวลา 26 ปี เมื่อระยะเวลาที่จัดยาวนานก็ย่อมมีพลวัต เมื่อเปรียบเทียบการจัดงานในช่วงแรก ซึ่งได้ข้อมูลจากทั้งเอกสารและการสัมภาษณ์ ทำให้เห็นพลวัตของประเพณี ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยยะสำคัญที่สะท้อนให้เห็นจากรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยว แม้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากิจกรรมการท่องเที่ยวจะยังคงมี 3 กิจกรรมดั้งเดิม หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดในแต่ละกิจกรรม ดังนี้

1. พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง

จากการสัมภาษณ์ผู้จัดงาน ทราบว่าแต่เดิมพิธีบวงสรวงจะจัดโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งจะให้พราหมณ์ท้องถิ่นเป็นเจ้าพิธี บทสวดต่าง ๆ เป็นภาษาเขมร ต่อเมื่อเมื่อประมาณ ปี 2556 ได้เปลี่ยนพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีเป็นคณะของคุณหญิงวิมลศิริไพบูลย์ บทสวดต่าง ๆ ที่ใช้ก็เปลี่ยนแปลงไป ดังได้กล่าวรายละเอียดในบทที่ 3 หัวข้อ 3.2.1 โดยปกติพิธีบวงสรวงจะมีในวันแรกของการจัดประเพณี แต่ใน ปี 2559 ได้จัดพิธีบวงสรวงทั้ง 2 รูปแบบ คือ ในวันแรกของการจัดงานเป็นการบวงสรวงโดยคุณหญิงวิมลศิริไพบูลย์ และในวันที่สองจัดพิธีบวงสรวงโดยพราหมณ์ท้องถิ่น ในปี 2560 จัดพิธีบวงสรวงโดยพราหมณ์ท้องถิ่นเท่านั้น โดยมีนโยบายว่าต้องการให้พิธีบวงสรวงเป็น “แบบเดิม” และต้องการให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยยะสำคัญในพิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง เริ่มขึ้นเมื่อประมาณปี 2556 คือการเปลี่ยนแปลงของพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี จากเดิมเป็นคนในท้องถิ่นเป็นคุณหญิงวิมลศิริไพบูลย์ ซึ่งทำให้รูปแบบของการบวงสรวงเป็นการบวงสรวงในแบบภาคกลาง และมีเครื่องใช้ต่าง ๆ อย่างสวยงาม บวกกับการใช้บทสวดที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤต ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์

2. ขบวนแห่การจำลองขบวนเสด็จพระนางกุปตินทรลักษมีเทวี

ในขบวนแห่การจำลองขบวนเสด็จพระนางกุปตินทรลักษมีเทวีมีการเปลี่ยนแปลงผู้แสดงเป็นพระนางกุปตินทรลักษมีเทวีในทุก ๆ ปีแล้ว เดิมผู้แสดงเป็นผู้ชนะการประกวดธิดาข้าวมะลิหอมจากอำเภอประโคนชัย ซึ่งเป็นอำเภอที่รับผิดชอบขบวนนี้ แต่ประมาณปี 2552 ได้เปลี่ยนเป็นดารานักแสดงแทน ซึ่งเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อต้องการประชาสัมพันธ์และดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ทำให้คนในท้องถิ่นมีบทบาทน้อยลง แต่การ

เปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็เป็นไปเพื่อการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวซึ่งส่งผลให้แม้แต่คนในท้องถิ่นเองก็ต้องการที่เข้ามาชมดารานักแสดงด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้านบทบรรยายประกอบขบวน แต่เดิมมีเพียงบทบรรยายที่เป็นภาษาไทย แต่เมื่อประมาณปี 2552 ได้เพิ่มบทบรรยายภาษาอังกฤษ และประมาณปี 2555 ได้เพิ่มบทบรรยายที่เป็นภาษาเขมร สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามทำให้เป็นสากล เพื่อให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเข้าใจในการจัดขบวนแห่ดังกล่าว และเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นว่าการจัดประเพณีดังกล่าวไม่ใช่เป็นการจัดเพื่อให้คนในท้องถิ่นได้เข้ามาเที่ยวเท่านั้น แต่ยังจัดเพื่อให้คนต่างชาติได้เข้ามาชมและเข้าใจในสิ่งที่จังหวัดต้องการจะสื่อผ่านภาษาต่างประเทศที่มีการเพิ่มเติมในภายหลังด้วย ทั้งนี้ เพราะประเพณีนี้มีการถ่ายทอดและเผยแพร่ผ่านสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้าน

3. การแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง

การจัดการแสดงประกอบแสงเสียงครั้งแรก คือ วันเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2531 บทละครดังกล่าวได้ตีพิมพ์ในหนังสือ **บุรีรัมย์ 31** เป็นบทละครที่เขียนโดยสุรินทร์ คล้ายจินดา ชื่อชุดการแสดงว่า “มหาเทวปราสาทพนมรุ้ง” และมีการนำมาใช้แสดงในการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปี 2534 และมีการใช้บทการแสดงเดิมเรื่อยมา ต่อมาธารณา คชเสนี ได้เขียนบทการแสดงใหม่โดยปรับจากบทเดิม และตั้งชื่อชุดการแสดงว่า “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” จากการสัมภาษณ์ ผู้เขียนบทเองก็ไม่สามารถระบุปีได้อย่างแน่นอนว่าเริ่มใช้บทนี้ตั้งแต่เมื่อไร แต่ก็ประมาณว่าปี 2542 และใช้บทนี้แสดงมาจนถึงปี 2559 ลักษณะการปรับบทใหม่ยังมีบางส่วนที่คงเดิมตามที่สุรินทร์ คล้ายจินดา ได้เขียนไว้ก่อนหน้านั้น มีหลายส่วนที่คล้ายคลึงกันในระดับการใช้คำ ดังตัวอย่าง

การแสดงชุด “มหาเทวปราสาทพนมรุ้ง”

ณ ที่นี้ ดินแดนแห่งอดีตกาลที่ผันผ่านนานเท่านาน นับล้าน ๆ ปี คือ
 ขุนคีรี กระหิม ฝนความร้อนระอุออกมาเป็นเปลวเพลิงระเริงร้อนแรง แข่งเสียง
 กึกก้องโกลนจนท แสดงถึงพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่ ประดุจตั้งไฟบรรลัยกัลป์ มาเผา
 ผลาญล้างโลกให้ราบเรียบพนาสุญ เสมือนตั้งพญาอุระนาคินทร์ โลดแล่นไล่ฟันพิษ
 ทำลายล้างปัจจามิตรศัตรู ครั้นคลายพิโรธลง ก็คงกลับคืนสู่อากรปกติฉินนั้น

การแสดงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย”

ณ ที่นี้ ดินแดนแห่งอดีตกาลที่ผันผ่านนานเท่านาน นับล้าน ๆ ปี คือ ขุนเขาคีรี ชั้นช่องปากปล่องภูเขาไฟมีรัศมี พ่นความร้อนระอุออกมาเป็นเปลวเพลิง ระเบิดร้อนแรง แสงเสียงกึกก้องโกลนจนท แสดงถึงพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่ ประดุจตั้ง ไพบรรัลย์กัลป์ มาเผาผลาญล้างโลกให้ราบเรียบพนาสุญ เสมือนตั้งพญา อูระนาคินทร์ โลดแล่นไล่พ่นพิช ทำลายล้างปัจจามิตรศัตรู ครั้นคลายพิโรธลง ก็คง กลับคืนสู่อาการปกติฉนั้น

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการปรับบทละครโดยมีทั้งส่วนที่นำของเดิมมาใช้ ที่ ปรับแก้ไขในบางส่วนคือ ส่วนที่อธิบายถึงสาเหตุของการเดินทางมาสร้างของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ซึ่งในการแสดงชุด “มหาเทวปราสาทพนมรุ้ง” ได้อธิบายว่าเป็นการหลบเลี้ยงราชภัยในเมืองพระนคร ส่วนการแสดงชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” ได้อธิบายว่าเกิดสงครามระหว่างพระเจ้าสุริยวงษ์กับ กษัตริย์นเรนทราทิตย์ และกษัตริย์นเรนทราทิตย์เป็นผู้ฝ่ายแพ้งจึงเดินทางมาบำเพ็ญพรตที่พนมรุ้ง

พลวัตของการแสดงประกอบแสงเสียงดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการนำเสนอชุดความคิดเกี่ยวกับ กษัตริย์ผู้สร้างออกเป็น 2 ชุด กล่าวคือ 1. นเรนทราทิตย์หลบเลี้ยงราชภัยจึงเดินทางมาบำเพ็ญพรต และสร้างปราสาทพนมรุ้ง และ 2. นเรนทราทิตย์ฝ่ายแพ้สงครามจึงเดินทางมาบำเพ็ญพรตและ สร้างปราสาท ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงบทการแสดงดังกล่าวทำให้ผู้ชมได้รับรู้เรื่องราวแตกต่างกัน

ปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดพลวัตของประเพณีที่จัดการโดยจังหวัดบุรีรัมย์ คือการเปลี่ยนคณะผู้จัด งาน ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจัดต่อเนื่องกันมา 26 ปี เปลี่ยนคณะผู้จัดงานมาแล้วหลายชุด คณะผู้จัด งานที่จัดงานในปัจจุบันได้รับช่วงต่อเมื่อประมาณปี 2552 และเป็นการทำงานที่รับเอกสารต่าง ๆ มา จากคณะทำงานชุดก่อนหน้า นอกจากนี้ผู้ที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้การจัดประเพณีเกิดพลวัตก็คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด เนื่องจากการโยกย้ายผู้ว่าราชการจังหวัดเกือบทุกปี ดังข้อมูลย้อนหลังจากปี 2541 ดังนี้

ตารางที่ 7 รายชื่อผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งแต่ พ.ศ.2541

ชื่อ	เริ่มดำรงตำแหน่ง	สิ้นสุดการดำรง ตำแหน่ง	ระยะเวลา (โดยประมาณ)
นายอิทธิพร โดมรงค์ศักดิ์	12 มกราคม 2541	15 เมษายน 2541	4 เดือน
นายชาติสง่า โมฬีชาติ	16 เมษายน 2541	30 กันยายน 2543	2 ปี 5 เดือน
นายเฉลิมพล ประทีปะ วณิช	1 ตุลาคม 2543	30 กันยายน 2545	2 ปี 11 เดือน

นายสุวัฒน์ ตันติพัฒน์	1 ตุลาคม 2545	4 มิถุนายน 2546	8 เดือน
นายธงชัย อนันตกุล	5 มิถุนายน 2546	30 กันยายน 2547	1 ปี 3 เดือน
นายทวีศักดิ์ คิตบรรจง	1 ตุลาคม 2547	30 กันยายน 2548	11 เดือน
นายใหญ่ โรจน์สุวนิชกร	1 ตุลาคม 2548	12 พฤศจิกายน 2549	1 ปี 1 เดือน
นายก้องเกียรติ อัคร ประเสริฐกุล	13 พฤศจิกายน 2549	29 เมษายน 2550	5 เดือน
นายสันศักดิ์ จิตุชัย	30 เมษายน 2550	30 กันยายน 2551	1 ปี 5 เดือน
นายมงคล สุระสัจจะ	1 ตุลาคม 2551	30 กันยายน 2552	11 เดือน
นายพีระศักดิ์ หินเมืองเก่า	1 ตุลาคม 2552	9 มกราคม 2554	1 ปี 2 เดือน
นายธานี สามารถกิจ	10 มกราคม 2554	29 ธันวาคม 2554	11 เดือน
นายคณิต เอี่ยมระหงษ์	29 ธันวาคม 2554	8 ตุลาคม 2555	10 เดือน
นายอภิรักษ์ จันทรังษี	19 พฤศจิกายน 2555	19 มิถุนายน 2556	7 เดือน
นายธงชัย ลืออดุลย์	20 มิถุนายน 2556	1 มิถุนายน 2557	1 ปี
นายเสรี ศรีหะไตร	2 มิถุนายน 2557	30 กันยายน 2559	2 ปี 3 เดือน
นายอนุสรณ์ แก้วกังวาล	1 ตุลาคม 2559	ปัจจุบัน	

(ที่มา: <http://www.buriram.go.th/director/director.html>)

จากตารางข้างต้นเห็นได้ว่าผู้ว่าราชการจังหวัดส่วนใหญ่จะดำรงตำแหน่งที่จังหวัดบุรีรัมย์ ไม่นเกิน 3 ปี ดังนั้นจึงส่งผลกระทบต่อความต่อเนื่องในการจัดประเพณี ทำให้ประเพณีมีพลวัตไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ ตามผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ

4.3 บทบาทของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง

ลักษณะอย่างหนึ่งของประเพณี ก็คือหากไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ประเพณีก็อาจหายไป เมื่อพิจารณาประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง อาจกล่าวได้ว่าไม่ใช่ประเพณีที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตเท่าใดนัก แต่ก็ยังมีการสืบสานประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าประเพณีดังกล่าวยังคงมีบทบาทอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต แต่เมื่อช่วงเวลาเปลี่ยนไป บทบาทต่าง ๆ ก็คงเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมในช่วงนั้น ๆ ดังที่ ประมินท์ จารูวร (2556: 246) กล่าวว่า เมื่อช่วงเวลาเปลี่ยนไปวัฒนธรรมมีบทบาทที่เคลื่อนไหว มีทั้งส่วนที่เปลี่ยนแปลงได้ และเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ซึ่งทำให้บทบาท

จากภาพข่าวที่มีการนำเสนอ สะท้อนให้เห็นวัตถุประสงค์ของการจัดงานด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นข้อมูลที่มาจากการสัมภาษณ์ผู้ว่าราชการจังหวัด และมีการคาดการณ์เกี่ยวกับเงินสะพัดในประเพณีว่าจะถึง 50 ล้านบาท

4.3.2 บทบาทด้านสังคม

บทบาทด้านสังคมเป็นบทบาทรองของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ที่สะท้อนจากกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ สามารถวิเคราะห์ได้ 4 ประเด็น ดังนี้

4.3.2.1 บทบาทในการสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งโดยอ้างจาก

หลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี

การสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งโดยจังหวัดบุรีรัมย์ ทำให้มีการสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งขึ้นมา ได้แก่ เรื่องเล่าของพระนางกูปตินทรลักษมีเทวีที่เสด็จจากเมืองพระนครมาทรงเยี่ยมพระโอรสที่ปราสาทพนมรุ้ง กับเรื่องเล่าเกี่ยวกับกษัตริย์นเรนทราทิตย์เป็นผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวแล้วว่าเรื่องเล่าดังกล่าวถูกสร้างขึ้นมาและทำให้คนท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง ซึ่งเรื่องเล่าเกี่ยวกับกษัตริย์นเรนทราทิตย์ได้ถูกนำเสนอมากที่สุดทั้งในรูปแบบของหนังสือและเว็บไซต์

ภาพที่ 52 เว็บไซต์ของจังหวัดบุรีรัมย์นำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับกษัตริย์นเรนทราทิตย์ (ที่มา: http://www.buriram.go.th/tr_phanomrung/Phanomrong.htm)

เห็นได้ว่าผลจากการสร้างประเพณีของจังหวัดบุรีรัมย์ จนทำให้คนเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงในประวัติศาสตร์ จึงส่งผลให้เกิดการนำเรื่องราวเหล่านั้นไปนำเสนอต่อไปโดยไม่ได้คำนึงถึงแหล่งที่มาของข้อมูลว่าแท้จริงแล้วเรื่องราวที่ปรากฏในจารึกนั้นเป็นเช่นไร หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่อธิบายโดยนักประวัติศาสตร์โบราณคดีมีลักษณะเป็นเช่นไร ดังนั้นบทบาทที่เกิดจากการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจึงเป็นการสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งขึ้นใหม่นั้นเอง

4.3.2.2 การนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์

ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง มีการนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ผ่านการแสดงระบำอัปสรฯ เนื่องจากการสร้างระบำอัปสรฯในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นระบำอัปสรฯที่แสดงให้เห็นว่าการแสดงนี้เป็นอัปสรฯของจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งไม่เหมือนอัปสรฯในพื้นที่อื่น ได้นำเสนออัตลักษณ์ผ่านเพลงที่ใช้แสดง ได้มีการแต่งเพลงขึ้นมาใช้สำหรับการแสดงในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ชื่อเพลงว่า “ได้ร่มพนมรุ้ง” เป็นการแสดงเพื่อการบวงสรวง ดังปรากฏในเนื้อหาของเพลงดังนี้

เทวสถานตระการใหญ่ไพจิตร รุ่งเรืองฤทธิ์ เลิศล้ำศรัทธาไว้ พนมรุ้งรุ่งเรือง
รุ่งเรืองกระเดื่องไกล องค์ศิวะไท้เธอ สถิตนิรันดร์นิรันดร์ องค์ท้าวเธอศักดิ์สิทธิ์เรื่อง
ฤทธิเดช ถวัลย์เวทย์คุณไซ้ไร ไนไพรสณฑ์ ปวงประชากราบไหว้ กราบไหว้ทุกคืนวัน
มอบถวายทั้งกายใจ

ขอบวงสรวง องค์พระศิวะเจ้า สถิตเนาเขาเขิน เขาเขินเนินไศล ทรงทศนา
นาฏกรรมนำไทย ถวายไท้ท้าวเธอบำเรอคุณ

ประนมหัตถ์นมัสการ อธิษฐาน อธิษฐานจิต รำลึกคิดขอความดี ขอความดีที่
เกื้อหนุน ให้เหล่าข้าที่ได้มา ที่ได้มาบำเพ็ญบุญ โอ้อ้วแม่คำจุน ได้ร่มพนมรุ้งเอย

จากเนื้อเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงระบำอัปสรฯข้างต้น เห็นได้ว่าระบำชุดนี้ก็สามรถใช้แสดงที่ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเท่านั้น เนื่องจากเนื้อเพลงได้ความถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่แห่งนี้ และเป็นการแสดงเพื่อบวงสรวงแก่เทพเจ้า

นอกจากนี้การแสดงดังกล่าวยังได้นำเสนออัตลักษณ์ผ่านเครื่องแต่งกาย ทั้งศิราภรณ์อัปสรฯและผ้าซิ่นที่สวมใส่ คือ “ผ้าซิ่นตีนแดง”

ภาพที่ 53 การแต่งการของนักแสดงระบำอัปสร

การใช้ผ้าซิ่นตีนแดงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง เมื่อปี 2546 ทางจังหวัดได้ให้ผ้าซิ่นชนิดนี้เป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดบุรีรัมย์ เช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ เช่น การนำผ้าयो้มครามเป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดสกลนคร “ผ้าซิ่นตีนแดง เป็นที่รู้จักครั้งแรกในนิทรรศการสมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 2 ประมาณปี 2532 ต่อมามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ได้นำซิ่นชนิดนี้ไปใช้สำหรับนักแสดงนาฏศิลป์เพื่อประชาสัมพันธ์ทั้งในจังหวัดจนเป็นที่รู้จัก ความเป็นมาของผ้าซิ่นชนิดนี้ มีผู้อธิบายว่าเป็นผ้าของชาวอำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ เริ่มทอครั้งแรกโดยช่างทอผ้าในคุ้มของพระยาเสนาสงคราม (เจ้าเมืองพุทไธสงคนแรก) อยู่บริเวณบ้านหนองหัวแฮดและในบ้านโนนหมากเฟือง (บ้านศรีชะแตรง และบ้านมะเฟืองในปัจจุบัน เป็นผ้าของกลุ่มคนเชื้อสายลาวประดิษฐ์คิดค้นขึ้น” (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดบุรีรัมย์, 2542: 218)

4.3.2.3 การนำเสนออัตลักษณ์ของเขมรถิ่นไทย

นอกจากนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ ยังมีการนำเสนออัตลักษณ์ของเขมรถิ่นไทยผ่านภาษา เพลงพื้นบ้านและธงที่ใช้ประดับในประเพณี

1) การนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษา คือ ภาษาเขมรถิ่นไทย เห็นได้ในพิธีบวงสรวงในวันที่ 2 ของการจัดงาน ได้ให้พราหมณ์บุญส่ง ฉายเพชร พราหมณ์ในท้องถิ่นใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยสำหรับสวด “บทสวดขอพรสุริยเทพ” การใช้ภาษาเขมรถิ่นไทย นอกจากจะเป็นการนำเสนออัตลักษณ์แล้ว ยังมีความสัมพันธ์เรื่องความหลังอีกด้วย

2) การนำเสนออัตลักษณ์ผ่านเพลงพื้นบ้าน การแสดงระบำอัปสร ได้ใช้ทำนองเพลงกันตรึมชื่อว่า “มะลิบโดง” (ได้รั่มมะพร้าว) มาใช้ ซึ่งเพลงกันตรึมถือว่าเป็นเพลงประจำท้องถิ่นของกลุ่มเขมรถิ่นไทย

3) การนำเสนออัตลักษณ์ผ่านธงประดับในประเพณี ได้นำธงตะขาบมาใช้ประดับทั่วทั้งบริเวณจัดงาน

ภาพที่ 54 ธงตะขาบที่นำมาประดับในประเพณี
(ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์)

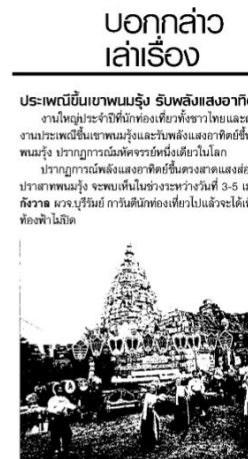
ธงตะขาบที่นำมาประดับนอกจากเพื่อความสวยงามแล้ว ยังมีนัยยะทางด้านวัฒนธรรม เนื่องจากธงตะขาบหรือธงอุปคุต เขมรถิ่นไทยเรียกว่า “ต้วง” ใช้สำหรับประดับพุทธสถานเป็นพุทธบูชาซึ่งสัมพันธ์กับตำนานพระอุปคุต ช่วงแรกชาวเขมรได้ถือเอาชัยชนะแห่งการปราบมารที่จะทำลายพิธีกรรมของพระอุปคุต จึงนำสัญลักษณ์มาใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลหรืออวมงคล เพื่อช่วยให้งานสำเร็จลุล่วง ต่อมาภายหลังได้มีการสร้าง “ต้วง” ขึ้นปกเพื่อให้รับรู้ว่าเป็นสถานที่หรืออาณาเขตสำหรับประกอบพิธีกรรม แต่ละพื้นที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ธงที่ใช้ในงานมงคลเรียกว่า “ต้วงประเจียรเมียร” (ธงประชันมาร) หากธงที่ใช้ในงานอวมงคลเรียกว่า “ต้วงชะเน็ยะเมียร” (ธงชนะมาร) เมื่อใช้ในงานศพเรียกว่า “ต้วงขโมจ” (ธงผี) เป็นต้น (องค์บรรจุน, 2558: 45)

ธงรูปตะขาบในประเพณีจะประดับตั้งแต่ทางขึ้นเขา บริเวณลานโพธิ์ที่ใช้สำหรับจัดกิจกรรม และตามเสานางเรียง การนำธงตะขาบในประเพณีนอกจากเพื่อความสวยงามแล้ว ยังมีนัยยะของการผสมผสานความเป็นท้องถิ่นมาใช้ในประเพณีอีกด้วย

4.3.2.4 การสร้างความศักดิ์สิทธิ์

ลักษณะการท่องเทียวในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ไม่ใช่เพียงมาชมความสวยงามของโบราณสถานหรือชมกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ แต่ยังมีความสัมพันธ์กับความศักดิ์สิทธิ์จากพิธีบวงสรวง แม้แต่การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องตรง 15 ช่องประตูก็

เป็นเรื่องปาฏิหาริย์ โดยประชาชนสัมพันธ์ว่าเป็นการ “รับพลังแสงอาทิตย์” หรือการมางานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเพื่อ “เสริมดวงชะตา” ดังมีการลงข่าวในหนังสือพิมพ์

ภาพที่ 55 หนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวกับ

ภาพที่ 56 หนังสือพิมพ์ลงข่าวเกี่ยวกับ

พิธีบวงสรวง

ปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องตรง 15 ช่องประตู

(ที่มา: ฐานเศรษฐกิจ, 29-31 มี.ค. 2550: 50)

(ที่มา: โปสต์ทูเดย์, วันที่ 2 เม.ย. 2560: A1)

ภาพที่ 57 ร่างทรงประกอบพิธีกรรมในวันจัดงานบวงสรวง

เมื่อประเพณีมีความสัมพันธ์เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ปาฏิหาริย์ จึงมีกลุ่มที่เป็นร่างทรงเข้าร่วมในพิธีบวงสรวง หรือมาชมปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องตรง 15 ช่องประตู เป็นจำนวนมาก

ในขณะที่ประกอบพิธีคนเหล่านั้นก็จะมีอาการคล้ายกับกำลังประทับทรง ผ่นวกกับคณะพราหมณ์ของ คุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ มีการบวงสรวงโดยการสวดภาษาบาลีสันสกฤตและแปลเป็นภาษาไทยด้วย รูปแบบฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ทำให้พิธีกรรมเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น จากเดิมผู้คนที่เชื่อว่าปราสาทพนมรุ้ง เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว เมื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ จึงเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น ทำให้ประเพณีมีบทบาทใหม่และทำให้ผู้คนที่เกิดความเชื่อ ความศรัทธา

โดยสรุปนอกจากประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจะมีพลวัตจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐแล้ว ใน ประเพณีที่จัดโดยจังหวัดบุรีรัมย์ก็มีการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านเช่นเดียวกัน ซึ่งสัมพันธ์กับคณะ ผู้จัดงานที่มีการรับช่วงต่อมาหลายรุ่น ปัจจัยสำคัญคือผู้ว่าราชการจังหวัดที่มีอำนาจหรือสามารถจะ จัดการหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ได้ สะท้อนให้เห็นพลวัตจากพิธีกรรมของชาวบ้านสู่การเป็นงาน ประจำปีที่สัมพันธ์กับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์ ด้านบทบาทนั้น บทบาท หลักยังคงเป็นด้านเศรษฐกิจเนื่องจากสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการจัดงานที่ต้องการนักท่องเที่ยว เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดบุรีรัมย์และกระตุ้นเศรษฐกิจ รองลงมาเป็นบทบาทด้านสังคม คือการสร้าง เรื่องเล่าใหม่เกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง การนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ และอัตลักษณ์ของ กลุ่มเขมรถิ่นไทย นอกจากนี้ยังมีบทบาทในด้านสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของประเพณีผ่านพิธีกรรม บวงสรวง เมื่อจัดงานให้สัมพันธ์กับความเชื่อ ความศรัทธา จึงช่วยให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามา เที่ยวได้อีกทางหนึ่ง

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

5.1 สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์”** ในสังคมไทยร่วมสมัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย และวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของประเพณีดังกล่าว โดยมีคำถามวิจัยว่าประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีวิธีคิดในการสร้างประเพณีอย่างไร รวมทั้งมีพลวัตและบทบาทของประเพณีดังกล่าวในเชิงคติชนวิทยาอย่างไรบ้าง งานวิจัยนี้ต้องการพิสูจน์สมมติฐาน 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 **ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปัจจุบันเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์”** ที่แสดงให้เห็นวิธีคิดในการสร้างและการนำเรื่องเล่าและหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง มานำเสนอในรูปแบบของพิธีกรรม ขบวนแห่ และการแสดงประกอบแสงเสียง ในการตอบสนองมติฐานข้อนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามโดยเข้าร่วมงานประเพณีและลงพื้นที่ในชุมชนในช่วงปี 2558-2559 รวมทั้งได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมบางส่วนในปี 2560 และนำข้อมูลดังกล่าวมาประกอบการวิเคราะห์กับเรื่องเล่า ซึ่งเป็นข้อมูลจากวิทยานิพนธ์เรื่อง **จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง** วิทยานิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงอ่าน แปล และมีพระราชวินิจฉัยเพิ่มเติม ส่วนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทางโบราณคดีเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งได้นำข้อมูลจากหนังสือ บทความวิชาการของนักโบราณคดี และนำแนวคิดเรื่องประเพณีสร้างสรรค์ (Creative tradition) มาประกอบการวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่าวิธีคิดในการสร้างประเพณีนี้ จังหวัดบุรีรัมย์มีวิธีคิดหลักคือ การสร้างประเพณีใหม่ซ้อนลงไปประเพณีเดิมของชาวบ้าน โดยอธิบายว่าเป็นประเพณีของชาวบ้านแต่เดิม แต่รูปแบบของการจัดประเพณีต่างกัน จึงมีลักษณะของการเชื่อมโยงประเพณีที่สร้างใหม่กับประเพณีในอดีตเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดมายาวนาน นอกจากนี้ในกิจกรรมหลักของประเพณีทั้ง 3 กิจกรรม คือ 1.พิธีบวงสรวงบริเวณปราสาทและบัวแปดกลีบ 2.ขบวนแห่พระนางอุปติษฐลักษมีเทวีและเทพพาหนะ 3.การแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง สะท้อนให้เห็นวิธีคิดในการนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมาสร้างจุดขายว่าเป็นของแท้ของดั้งเดิม (Authenticity) โดยการนำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นเรื่องและตัวละคร นำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นเหตุการณ์สำคัญสำหรับการแสดงประกอบแสงเสียง นำหลักฐานเกี่ยวกับเทพพาหนะทั้งสิบมาสร้างเป็นขบวนแห่ และนำภาพศิลปะบนตัวปราสาทมาสร้างเป็นองค์ประกอบ

ต่าง ๆ ในกิจกรรมการท่องเที่ยว การนำข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเหล่านี้มาใช้ก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความน่าเชื่อถือและความศักดิ์สิทธิ์ของประเพณี

เมื่อสร้างประเพณีดังกล่าวขึ้นมา จึงต้องมีวิธีการประชาสัมพันธ์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเข้าร่วม ทางจังหวัดบุรีรัมย์จึงใช้วิธีการประชาสัมพันธ์และเลือกเวลาในการจัดประเพณีให้ตรงกับช่วงที่เกิดปรากฏการณ์พระอาทิตย์สองตรง 15 ประตู่ นอกจากนี้ยังมีวิธีคิดโดยใช้ประเพณีเป็นเครื่องมือสำหรับสร้างความรู้สึกเป็นพี่น้องระหว่างชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดบุรีรัมย์กับชาวอุดรมิชัย โดยการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรมิชัยมาร่วมงานในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในปี 2558 อีกด้วย ซึ่งเป็นช่วงที่สอดคล้องกับการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

ประการที่ 2 ประเพณีนี้สะท้อนให้เห็นพลวัตจากพิธีกรรมของชาวบ้านสู่การเป็นงานประจำปี ที่สัมพันธ์กับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์ การตอบสมมติฐานข้อนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์พลวัตของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งโดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 พลวัตจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐในปี 2534 และ ช่วงที่ 2 พลวัตของประเพณีในช่วงที่จัดการโดยจังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้

ช่วงที่ 1 พลวัตจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐในปี 2534 เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านผู้จัดงานโดยหน่วยงานของรัฐเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบ มีวัตถุประสงค์ที่เน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้านรูปแบบได้สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ขึ้นมาทั้งรูปแบบของพิธีกรรมและการแสดง และยังมีเปลี่ยนแปลงวันจัดงานให้ตรงกับปรากฏการณ์พระอาทิตย์สอง 15 ช่องประตู่ ปัจจัยที่ส่งผลในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นสืบเนื่องจากนโยบายการท่องเที่ยวช่วง พ.ศ.2520 - พ.ศ.2524 ที่ต้องการให้จังหวัดบุรีรัมย์เป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ จึงทำให้ประเพณีเลื่องลือแบบเดิมของชาวบ้านถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ให้ตอบโจทย์ด้านการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

ช่วงที่ 2 พลวัตของประเพณีในช่วงที่จัดการโดยจังหวัดบุรีรัมย์ เนื่องจากมีการจัดงานติดต่อกันหลายปีจึงมีพลวัตในตัวของประเพณีที่สร้างขึ้นมา ได้แก่ รูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยว ด้านพิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง ในปี 2556 ได้เปลี่ยนจากพิธีบวงสรวงโดยพราหมณ์ชาวบ้านเป็นคณะพราหมณ์ของคุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ ขบวนแห่การจำลองขบวนเสด็จพระนางอุปติษฐลักษมีเทวี ในปี 2552 ได้เพิ่มการบรรยายภาษาอังกฤษ และในปี 2555 ได้เพิ่มการบรรยายภาษาเขมร ส่วนการแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง ประมาณปี 2542 ได้ปรับเปลี่ยนโครงเรื่องที่ใช้ประกอบการแสดง และส่งผลให้เกิดการนำเสนอชุดความคิดเกี่ยวกับการสร้างปราสาทพนมรุ้งออกเป็น 2 ชุด คือ 1) นเรนทราทิตย์หลบเลี้ยง

ราชภัฏจึงเดินทางมาบำเพ็ญพรตและสร้างปราสาทพนมรุ้ง และ 2) นเรนทราทิตย์พายัพพ์สงครามจึงเดินทางมาบำเพ็ญพรตและสร้างปราสาท ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของคณะทำงาน เนื่องจากมีรับช่วงต่อกันมาหลายชุด

ด้านบทบาทของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง บทบาทหลักยังคงเป็นด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการจัดงาน ส่วนบทบาทรองเป็นบทบาทด้านสังคม คือ การสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง การนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์และอัตลักษณ์ของกลุ่มเขมรถิ่นไทย นอกจากนี้ยังมีบทบาทในด้านสร้างความศรัทธาซึ่งถือว่าเป็นบทบาทที่ช่วยให้กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถ “ขาย” ให้นักท่องเที่ยวได้

การสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์ เริ่มต้นสร้างจากผู้มีความรู้จากหน่วยงานรัฐ เช่น ผู้อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้ร่วมมือและพยายามสร้างให้มีลักษณะเป็น “เขมรโบราณ” โดยหยิบสิ่งๆ “เก่า” เข้ามาสร้าง ผสมกับการมีประวัติศาสตร์ที่คลุมเครือจึงเอื้อต่อการสร้างเรื่องราวต่าง ๆ แม้กิจกรรมหลักของการท่องเที่ยวมี 3 กิจกรรม แต่ในรายละเอียดย่อยของแต่ละกิจกรรมก็มีการคิดและสร้างขึ้นใหม่เช่นเดียวกัน ตัวอย่างที่ปรากฏเด่นชัดคือ การแสดงระบำอัปสราเป็นส่วนหนึ่งของขบวนแห่ ที่นำรูปแบบของระบำอัปสราเขมรมาใช้ แต่ก็นำมาปรับเปลี่ยนจนกลายเป็นอัปสราของจังหวัดบุรีรัมย์ อีกทั้งยังผสมผสานความเป็นท้องถิ่นด้วยการนำเพลงกันตรึมมาเป็นทำนองประกอบการรำ การสร้างสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คงสัมพันธ์กับการพยายามเติมสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาเพื่อเพิ่มสีสันและมีความแปลกใหม่ เนื่องจากจัดงานติดต่อกันมาหลายปี วิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งดังที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการบริหารจัดการ ผสมกับความลงตัวของกรม “ทุนทางวัฒนธรรม” และ “ทุนทางสังคม” ที่ดีจึงสามารถร่วมมือกันจัดประเพณีให้ยิ่งใหญ่ทุกปีนั่นเอง

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบประเด็นที่สามารถอภิปรายผลเพื่อแสดงให้เห็นถึงความโดดเด่นเกี่ยวกับวิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ดังนี้

ก) ความแตกต่างของการศึกษาประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งระหว่างงานวิจัยนี้กับงานวิจัยที่มีมาก่อนหน้า

จากการทบทวนวรรณกรรม ทำให้ทราบว่ามีการวิจัยโดยใช้ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นข้อมูลเช่นเดียวกับงานวิจัยชิ้นนี้ ได้แก่ งานวิจัยเรื่อง **Factors contributing to the success**

of cultural event management a case study: the Phanom Rung festival, Buriram province ของ พัทรี ธาณี (2549) และงานวิจัยเรื่อง **ปราสาทพนมรุ้ง: แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม** ของ ธิติพงศ์ พิรุณ (2553) ความแตกต่างระหว่างงานวิจัยข้างต้นกับงานวิจัยนี้ คงเริ่มตั้งแต่กรอบแนวคิดในการวิจัย งานวิจัยของพัทรี ธาณี เป็นการศึกษาในสาขาการจัดการวัฒนธรรม มีรูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลโดยการใช้แบบสอบถามและสัมภาษณ์ในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง พ.ศ. 2548 ส่วนงานวิจัยของ ธิติพงศ์ พิรุณ เป็นการศึกษาในสาขาวัฒนธรรมศาสตร์ ศึกษาเฉพาะพิธีบวงสรวง ซึ่งเป็นหนึ่งในสามกิจกรรมหลักของการจัดประเพณี แต่งานวิจัยนี้ศึกษาในเชิงคติชนวิทยา มองว่าประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีลักษณะเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ศึกษาโดยมองจากกระบวนการก่อนการสร้างประเพณีนี้ขึ้นมา ว่ามีวิธีคิดในการสร้างอย่างไร ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยทั้ง 2 เรื่องข้างต้นที่ศึกษาจาก “ผล” ที่เกิดจากการสร้างประเพณี กล่าวคือ เป็นการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จของการจัดงาน และมองว่าปัญหาของการจัดพิธีกรรมในประเพณีเกิดปัญหาและเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าว งานวิจัยทั้ง 3 เรื่อง อาจจะช่วยให้เห็นประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจากหลากหลายแง่มุมมากขึ้น ทั้งกระบวนการสร้างประเพณี ผลของการสร้างประเพณีและปัญหาของการจัดงาน

ข) ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งกับทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์”

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีลักษณะเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “คติชนสร้างสรรค์” ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2559: 121) ได้ตั้งสมมติฐานของทฤษฎีนี้ว่า

“คติชนสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยว และบริบทข้ามพรมแดน ปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ในลักษณะใหม่ ๆ นี้ เป็นผลมาจากการปรับคติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิธีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสานสร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน

หากพิจารณาประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เห็นได้ว่ามีลักษณะเป็น “คติชนสร้างสรรค์” อย่างชัดเจน สิ่งที่เป็นตัวแปรตั้งต้น คือ นโยบายการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งด้วยรูปแบบปัจจุบัน โดยเปลี่ยนจากประเพณีราษฎร์สู่ประเพณีรัฐ ยกกระดับจากประเพณีชุมชนเป็นประเพณีประจำหวัดและจัดอย่างยิ่งใหญ่ เมื่อมีการสร้างประเพณีดังกล่าวทำให้คนในชุมชน

ที่เคยจัดแต่เดิมไม่ได้เป็น “เจ้าของประเพณี” โดยตรง หากแต่เป็น “เจ้าของร่วม” ที่มีหน่วยงานราชการเป็นผู้กำกับและอำนวยความสะดวกจัดงาน ประเพณีนี้มีการจัดยาวนานตั้งแต่ พ.ศ.2534 จนถึงปัจจุบัน รวม 26 ปี ส่วนหนึ่งที่ช่วยธำรงประเพณีให้ยาวนานคือ ความศรัทธา ความเชื่อ เนื่องจากการจัดประเพณีแบบเดิมนั้น คนในบริเวณพนมรุ้งมีความเชื่อว่าการได้เข้าร่วมประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจะเป็นสิริมงคล เนื่องจากเป็นการได้ร่วมทำบุญและสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อนี้มีส่วนช่วยให้คนในชุมชนต่าง ๆ มีความยินดีที่จะมาร่วมจัดงานโดยที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน และมีส่วนช่วยให้การจัดประเพณีดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน

วิถีคิดในการสร้างประเพณีเป็นอีกส่วนหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดว่ามีลักษณะเป็น “คติชนสร้างสรรค์” คือ สร้างโดย “อิงอดีต” เพื่อให้ดูว่า “มีที่มา” และเชื่อมโยงกับประเพณีเดิมของชุมชน เพื่อให้เห็นว่า “มีมานานแล้ว” มีวิธีการอิงอดีตโดยการนำข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมาใช้ แม้ด้านประวัติศาสตร์จะยังคงคลุมเครือก็ตาม และมีการสร้างความชอบธรรมให้กับผู้สร้างว่าเป็นการสร้างผ่าน “จินตนาการ” แต่เมื่อมีการผสมผสานระหว่างจินตนาการกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดี อาจทำให้นักท่องเที่ยวหรือแม้แต่คนในท้องถิ่นเข้าใจได้ว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำเสนอเป็นเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นจริง เนื่องจากนักท่องเที่ยวหรือคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าเป็นจินตนาการมีมากนักน้อยเพียงใด

การจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งของจังหวัดบุรีรัมย์สัมพันธ์กับบริบทการท่องเที่ยว จึงมีวิธีจัดงานที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้หลายรูปแบบ ได้แก่ การชมโบราณสถานของสถานที่จัดงาน การเสริมสิริมงคลจากพิธีบวงสรวง ความมหัศจรรย์จากปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องลอด 15 ช่องประตู หรือชมความสวยงามและยิ่งใหญ่จากขบวนแห่และการแสดงประกอบแสงเสียง การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้สามารถรองรับให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวชมกิจกรรมต่าง ๆ ได้ตลอดทั้งวัน ด้วยรูปแบบที่หลากหลาย

การจัดงานโดยมี “ผู้สั่งการ” จากหน่วยงานรัฐ สามารถจัดการและรองรับนักท่องเที่ยวได้จำนวนมาก และส่งผลให้เกิดพลวัตของประเพณีอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการเปลี่ยน “ผู้นำ” ของการจัดประเพณี นั่นคือผู้ว่าราชการจังหวัดที่มีการโยกย้ายเกือบทุกปี ลักษณะดังกล่าวจึงสัมพันธ์กับลักษณะของ “คติชนสร้างสรรค์” ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2559: 176) กล่าวว่า

อันที่จริงวัฒนธรรมของกลุ่มชนก็ย่อมวิวัฒน์เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ในกรณีนี้อาจเป็นความเปลี่ยนแปลงที่อาจจะไม่เป็นตาม “ธรรมชาติ” เท่าใดนัก เพราะมีบุคคลหลายฝ่าย (agents) ที่ผลักดันและ “คิด” เพื่อให้เกิด “คติชนสร้างสรรค์” ไม่ว่าจะเป็นนโยบายของภาครัฐ องค์กรและกลไกของ

รัฐ รวมทั้งประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ร่วมกันทำให้เกิดพลวัตวัฒนธรรม
อย่างรวดเร็วกว่า ที่จะค่อย ๆ เปลี่ยนไปตามธรรมชาติ อย่างช้า ๆ เช่นในอดีต

แม้ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจัดมาเกือบสามทศวรรษ และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
แต่สิ่งที่ประเพณียังไม่ได้คิดค้นขึ้นมาคือ “ของที่ระลึก” ซึ่งสินค้าที่จำหน่ายส่วนใหญ่จะเป็นสินค้า
โอท็อปของจังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ในประเพณีไม่ได้เลือกนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับทับหลังนารายณ์
บรรทมสินธุ์ที่เคยถูกโจรกรรม ซึ่งเป็นอีกหนึ่งเรื่องราวที่ทำให้คนรู้จักปราสาทพนมรุ้งอย่างแพร่หลาย
รวมทั้งเรื่องเล่าจากภาพจำหลักต่าง ๆ ที่มีการอธิบายโดยนักโบราณคดี เช่น เรื่องเล่าในศาสนาฮินดู
กฤษณาวตาร มหาภารตะ ทางจังหวัดก็ไม่ได้เลือกมานำเสนอเช่นเดียวกัน

งานวิจัยชิ้นนี้ช่วยให้เห็นปรากฏการณ์ด้านวัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน เมื่อ
ต้องการกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว จึงจำเป็นต้องมีนโยบายการท่องเที่ยว
และแต่ละท้องถิ่นก็พยายามคิดค้นและสร้างสรรค์กิจกรรมหรือประเพณีต่าง ๆ เพื่อตอบสนองนโยบาย
เหล่านั้น เพราะฉะนั้นการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาจึงไม่อาจตัดสินได้ว่าเป็นสิ่งดีหรือไม่ดี เนื่องจาก
สามารถพินิจได้จากหลายมุมมอง แต่สิ่งที่ผู้วิจัยพบจากการลงภาคสนามก็คือ ผู้วิจัยเห็นถึงศักยภาพ
ของแต่ละพื้นที่ในการปรับตัวและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะการที่รัฐจะเข้าไป
สั่งการชาวบ้านและการที่ชาวบ้านต่อรองกับรัฐด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งการที่รัฐและชาวบ้านต่าง
ประสานประโยชน์กัน

ค) การจัดงานตามปราสาทต่าง ๆ ในเขตอีสานใต้

การจัดงานตามปราสาทต่าง ๆ นอกจากจะจัดที่ปราสาทพนมรุ้งแล้ว จังหวัดบุรีรัมย์
ยังได้จัดงานที่ปราสาทเมืองต่ำอีกด้วย โดยตั้งชื่อว่า “ประเพณีท่องเที่ยวปราสาทเมืองต่ำ ตามรอย
อารยธรรมขอม” เป็นการจัดการแสดงประกอบแสงเสียง โดยนำตำนานเรื่องท้าวปาจิต-นางอรพิมมา
สร้างในการสร้างบทแสดง ตำนานดังกล่าวเป็นตำนานที่อธิบายความเป็นมาของปราสาทหินต่าง ๆ ใน
แถบอีสานใต้และเป็นนิทานที่อธิบายนามเมือง ซึ่งงานนี้จะจัดในช่วงเดือนมีนาคม ก่อนการจัด
ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งประมาณ 3 สัปดาห์

ภาพที่ 58 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานปราสาทเมืองต่ำ

(ที่มา: www.buriramworld.com)

ในแถบอีสานใต้ นอกจากจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีการจัดงานบริเวณปราสาทต่าง ๆ แล้ว ที่จังหวัดสุรินทร์ได้จัดงานลักษณะดังกล่าวที่ปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เริ่มจัดงานตั้งแต่ปี 2542 มีชื่องานว่า “ประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโปน” โดยนำตำนานเรื่องเนียงต้อฮทม (นางผู้มีหน้าอกใหญ่) มาสร้างเป็นบทการแสดงประกอบแสงเสียง จัดช่วงวันที่ 10 เมษายน

ภาพที่ 59 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานที่ปราสาทภูมิโปน

(ที่มา: http://nsosurin.blogspot.com/2010/03/blog-post_24.html)

จังหวัดศรีสะเกษ ยังไม่พบการจัดงานตามปราสาทต่าง ๆ เนื่องจากงานประจำเป็นของจังหวัดคือ “เทศกาลดอกกลาดวนบาน” จัดขึ้นที่สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ศรีสะเกษ การจัดงานตามปราสาทต่าง ๆ จึงมีเพียงจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดสุรินทร์เท่านั้น งานที่ปราสาทภูมิโปน จังหวัดสุรินทร์ไม่ได้เป็นประเพณีประจำจังหวัดเช่นเดียวกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ดังนั้นรูปการจัดงานจึงเน้นการแสดงประกอบแสงเสียงและการขายสินค้า สำหรับการแสดงนั้นได้นำตำนานมาใช้ประกอบการเขียนบทสำหรับแสดง ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับที่ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่มีการจัดงานตามปราสาทต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดสุรินทร์ จะมีการตั้งชื่อด้วยการเริ่มต้นว่า “ประเพณี” อาจจะมีนัยยะเรื่องของความยาวนานของการจัดในแต่ละพื้นที่ แม้จะสามารถบอกได้ว่าเริ่มจัดมาเมื่อใดก็ตาม และเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีคิดในการสร้างการแสดงก็จะเห็นได้ว่า ไม่มีที่ใดใช้ข้อมูลที่เป็นประวัติศาสตร์โบราณคดีมาประกอบการเขียนบทการแสดงเช่นเดียวกับประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง มักจะนำตำนานมาสร้างเป็นส่วนใหญ่ อาจเป็นเพราะสถานที่เหล่านั้นไม่มีการค้นพบหลักฐานที่เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเช่นเดียวกับปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นว่าการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมี “วัตถุดิบ” ให้เลือกสรรมาใช้ประกอบสร้างจำนวนมาก จึงสามารถสร้างสรรค์ได้หลากหลายรูปแบบ

นอกจากนี้ ในนัยหนึ่งอาจตีความได้ว่า การสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในรูปแบบที่เป็น “เขมรโบราณ” มีนัยยะของการช่วงชิงความเป็นผู้นำในกลุ่มเขมรถิ่นไทย เพราะหากกล่าวถึงเขมรถิ่นไทยหรือเขมรในไทย ภาพที่คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึงเขมรที่จังหวัดสุรินทร์ แม้แต่คนเขมรในกัมพูชาก็เรียกเขมรที่อยู่ในไทยว่า ราชอาณาจักร (เขมรสุรินทร์) แสดงให้เห็นว่าจังหวัดสุรินทร์เป็นตัวแทนของความเป็นเขมรในไทย การนำเสนอความเป็นเขมรสะท้อนให้เห็นจากการจัดประเพณีประจำจังหวัด จังหวัดสุรินทร์ได้ใช้ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษเป็นงานทางวัฒนธรรม แต่จังหวัดบุรีรัมย์จัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ซึ่งสถานที่เป็นของ “เขมรโบราณ” และสร้างโดยนำข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมาใช้ในการสร้างประเพณี ดังนั้นจึงมีนัยยะของการพยายามช่วงชิงความเป็นผู้นำในกลุ่มเขมรถิ่นไทย ผ่านการสร้างให้มีความเก่าแก่กว่า โดยอ้างอิงจากพื้นที่ในการสร้างประเพณีนั่นเอง

ง) สถานภาพประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งกับการจัดการท่องเที่ยวในจังหวัดบุรีรัมย์

ในปี 2558 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีแนวคิด “ปีท่องเที่ยววิถีไทย 2558” ประชาสัมพันธ์จังหวัดท่องเที่ยวใหม่ภายใต้โครงการ “เมืองต้องห้าม...พลาด” โดยคัด 12 เมืองจาก 5 ภูมิภาคทั่วประเทศ เน้นจุดเด่นและเป็นจังหวัดที่มีความพร้อมทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรม จังหวัดบุรีรัมย์เป็นหนึ่งในจังหวัดที่ได้รับการคัดเลือก โดยสร้างสโลแกนว่า “เมืองปราสาทสองยุค” ความหมายคือ ปราสาทยุคแรกหมายถึงปราสาทพนมรุ้ง ส่วนปราสาทยุคที่สองหมายถึงสนามฟุตบอลไอโมบายสเตเดียมหรือปราสาทสายฟ้า นอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยยังได้ประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ สนามไอโมบายสเตเดียมหรือปราสาทสายฟ้า สนามช้าง

อินเทอร์เน็ตชั้นแนลเซอร์กิต เพลาเพลินบูติกีร์สอร์ทแอนด์แอดเวนเจอร์แคมป์ วนอุทยานภูเขาไฟกระโดง หมู่บ้านทอผ้าไหม อำเภอนาโพธิ์ และแหล่งดูนกในเขตห้ามล่าสัตว์ป่า

จากนโยบายดังกล่าวทำให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเน้นประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นสถานที่ ไม่ได้เน้นประชาสัมพันธ์งานด้านวัฒนธรรมดังเช่น ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง อาจเป็นเพราะต้องการให้คนเข้ามาท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี หากแนะนำเพียงประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง นักท่องเที่ยวก็จะสามารถมาชมได้เพียงปีละ 1 ครั้งเท่านั้น นอกจากนี้กระแสการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ในปัจจุบันเป็นช่วงที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมของหน่วยงานเอกชนคือ การจัดงานต่าง ๆ ที่สนามไอโมบายสเตเดียม สถานะของการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจึงเป็นการจัดงานของหน่วยงานรัฐ ซึ่งถือว่าเป็นงานที่โดดเด่นที่สุด

อย่างไรก็ตามการเข้ามาจัดการของหน่วยงานรัฐต่อวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัยเป็นการจัดการวัฒนธรรมเพื่อสร้างให้เป็นแหล่งหรือสถานที่ท่องเที่ยว โดยมักจะยกระดับประเพณีพิธีกรรม ให้มีลักษณะเป็นงาน “ระดับอำเภอ” “ระดับจังหวัด” “ระดับภาค” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าต้องการจัดกิจกรรมนั้น ๆ ให้มีความยิ่งใหญ่ และอาจจะมียุทธศาสตร์ด้านการเมืองแอบแฝงอยู่

หน่วยงานหลักที่เข้าไปมีบทบาทด้านการจัดการทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ ททท. ตั้งแต่ก่อตั้งเมื่อปี 2523 ก็ได้มีนโยบายการท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้แก่ Visit Thailand year 1980, Amazing Thailand 1998-1999, Thailand grand invitation 2006, Unseen Thailand และเที่ยวไทยครึ่งครั้ง เศรษฐกิจไทยคึกคัก การเข้าร่วมของ ททท. ตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานที่แสดงให้เห็นได้ชัดว่าได้เข้าไปจัดการวัฒนธรรมของชุมชน คือ การสนับสนุนให้จังหวัดต่าง ๆ ที่มีงานประจำอยู่แล้วขยายงานให้เป็นงานประเพณีของจังหวัด และ ททท. จะเป็นฝ่ายโฆษณาเผยแพร่กิจกรรมนั้น ๆ รวมทั้งการจัดทัวร์พานักท่องเที่ยวไปชมงานเพื่อเป็นการนำร่อง เช่น งานบุญบั้งไฟ จังหวัดยโสธร งานแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี งานไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม งานแห่ปราสาทผึ้ง จังหวัดสกลนคร เทศกาลออกพรรษาบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย วิธีการสนับสนุนจาก ททท. ดังกล่าว ส่งผลให้หลายประเพณีมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดพลวัตทางวัฒนธรรม ซึ่งต้องพิจารณาต่อไปว่ากรณีใดเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่ “สร้างใหม่” อย่าง “สร้างสรรค์” และกรณีใดเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่ “สร้างใหม่” อย่างสุ่มเสี่ยงและมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมที่สืบทอดมาแต่เดิมของคนในพื้นที่ ซึ่งทั้งหมดนี้จะทำให้เห็นได้ว่า “ความร่วมมือ” คนไทยมีวิธีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมโลกอย่างไรและเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยมากน้อยเพียงใด

5.3 ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยศึกษาวิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” ซึ่งจังหวัดอื่น ๆ อาจมีการจัดประเพณีที่แสดงให้เห็นวิธีคิดในการสร้างในรูปแบบอื่น ๆ ทั้งที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป หากมีการศึกษาจากหลากหลายพื้นที่จะช่วยให้เห็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีการสร้างสรรค์ใหม่เพื่อตอบสนองบริบทการท่องเที่ยวในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งเป็นประโยชน์ทั้งในแง่วิชาการ สังคม และเศรษฐกิจได้ต่อไป

รายการอ้างอิง

- กรมหมื่นเทววงศ์วโรปathy พระวรวงศ์เธอ. (2485). ปราสาทหินเขมรสร้างเพื่ออะไร. ใน จิตร ภูมิศักดิ์. (2557). **ตำนานแห่งนครวัด (พิมพ์ครั้งที่ 7)**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2531). **ปราสาทพนมรุ้ง**. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2528). **25 ปีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุธาการพิมพ์.
- คม ชัด ลึก. (2552). เทียวงานมหัศจรรย์พนมรุ้ง ชมแสงอาทิตย์ลอด 15 ช่องประตู 2-5 เม.ย. นี้. **คม ชัด ลึก**, มีนาคม 2552, 8.
- งาน **แสดง แสงสีเสียง ปราสาทภูมิโพน อ. สังขะ**. (ออนไลน์). เข้าถึงจาก http://nsosurin.blogspot.com/2010/03/blog-post_24.html เข้าถึงเมื่อ 15 เมษายน 2560.
- จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา. (2532). **วิเคราะห์บทละครตีกตาบรรพ์ของสมภพ จันทรประภา**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- ชาลวิทย์ เกษตรศิริ (แปล). (2545). **อังกฤษ: ความเรียงว่าด้วยศิลปะและลัทธิจักรวรรดินิยม (พิมพ์ครั้งที่2)**. กรุงเทพฯ: เรือนปัญญา.
- ฐานเศรษฐิกิจ. (2550). บวงสรวงเทพเจ้าเขาพนมรุ้งเสริมดวงชะตาชีวิต, 29-31 มีนาคม 2550, 50.
- ดิเรก หงษ์ทอง. (2559). **อัตลักษณ์และการผสมผสานทางวัฒนธรรมในเพลงของผู้พูดภาษาเขมรถิ่นไทยในอีสานตอนใต้**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล). (2541). **บันทึกการเดินทางในลาว / เอเจียน แอมอนิเย บันทึกการสำรวจ**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม.
- ทำเนียบผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์**. (ออนไลน์). เข้าถึงจาก <http://www.buriram.go.th/director/director.html> เข้าถึงเมื่อ 15 เมษายน 2560.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. สมเด็จพระ. (2521). **จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จารึกภาษาตะวันออก) มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ไทยโพสต์. (2552). นักท่องเที่ยวเชิงแสงไม่ผ่านพนมรุ้ง. **ไทยโพสต์**, 3 เมษายน 2552, 4.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2542). การประดิษฐ์สร้างประเพณี: ประวัติศาสตร์ของปัจจุบัน. **ศิลปวัฒนธรรม**. 21, (1), 76-83.

- ธิดา สาระยา. (2538). **เมืองประวัติศาสตร์: เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสขชนาลัย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ธิติพงษ์ พิรุณ. (2553). **ปราสาทพนมรุ้ง: แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นงคราญ สุขสม. (2547). สาระทางประวัติศาสตร์ในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง. **เมืองโบราณ**, 29 (2), 112-119.
- ปรมิษฐ์ จารุวร. (2556). **มัลลยครัทธา: พลวัตของการสวดพระมาลัยจากต่างสนามวิจัย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราสาทพนมรุ้ง**. (ออนไลน์). เข้าถึงจาก http://www.buriram.go.th/tr_phanomrung/Phanomrung.htm เข้าถึงเมื่อ 28 มิถุนายน 2559.
- ปริญญช จุฑมพรม. (2548). **การศึกษาพัฒนาการของชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พร อุดมพงษ์ (บรรณาธิการ). (2529). **บุรีรัมย์ 29**. บุรีรัมย์: สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์.
- พร อุดมพงษ์ (บรรณาธิการ). (2531). **บุรีรัมย์ 31**. บุรีรัมย์: สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์.
- พร อุดมพงษ์ (บรรณาธิการ). (2533). **บุรีรัมย์ 33**. บุรีรัมย์: สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์.
- โพสตัดุเตย. (2560). ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง รับพลังแสงอาทิตย์, **โพสตัดุเตย**, 2 เมษายน 2560, A1.
- ภูมิจิต เรืองเดช. (2543). **ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประวัติและที่มาขบวนเสด็จของพระนางอุปดิณฑลลักษมีเทวีแห่งราชวงศ์มหิตรปุระ**. บุรีรัมย์: เรวัตการพิมพ์.
- ภูมิจิต เรืองเดช. **สัมภาษณ์**, 3 เมษายน 2559.
- เมธาวิ ศิริวงศ์. (2556). **ประเพณีประดิษฐ์กับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษางานเทศกาลประเพณีแซนโฌนตา อำเภอนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- มานิต วัลลิโกดม. (2527). ปราสาทหินเขาพนมรุ้งและปราสาทเมืองต่ำ. ใน **สมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 3**. บุรีรัมย์ : ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาครุบุรีรัมย์.
- ยุทธกาน ดิสกุล. (2553). **ประเพณีประดิษฐ์และอัตลักษณ์ชุมชนคลองแห**. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดบุรีรัมย์. (2544).

กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการ
อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

ศรัณย์ ทองปาน (แปล). (2550). สุริยัน จันทรา และราหูที่ปราสาทพนมรุ้ง: ข้อสังเกตทางโบราณ
ดาราศาสตร์. **วารสารเมืองโบราณ.** 33 (2), 32-44.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). **แอ่งอารยธรรมอีสาน: แผลหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้า**

ประวัติศาสตร์ไทย(พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2542). บัวแปดกลีบที่บันไดนาคราชปราสาทพนมรุ้ง. **ศิลปวัฒนธรรม,** 20 (7),
38-39.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2550). ปราสาทขอมในประเทศไทย. ใน **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดย**

พระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 30. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริม
วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม.

ศิราพร ณ ถลาง. (2559). **คติชนสร้างสรรค์: บทสังเคราะห์และทฤษฎี.** กรุงเทพฯ:

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). (2558). **ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย.** กรุงเทพฯ:

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

สมบัติอีสานใต้ 33. (2534). บุรีรัมย์: วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.

สยามธุรกิจ. (2556). แห่งมหัศจรรย์พนมรุ้ง 3 วัน เงินสะพัด 50 ล้านบาท. **สยามธุรกิจ,** 20-23 เมษายน
2556, 1.

สยามรัฐ. (2557). เยือนเมืองบุรีรัมย์ ชม “ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง” อลังการวัฒนธรรมขอมโบราณ.

สยามรัฐ. 7 มีนาคม 2557, 11.

สรเชต วรคามวิชัย. (2530). **ปราสาทหินพนมรุ้ง: (ประวัติศาสตร์ ศาสนา ศิลปและวัฒนธรรม).**

บุรีรัมย์: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์ วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.

สรเชต วรคามวิชัย (บรรณาธิการ). (2537). **บุรีรัมย์.** บุรีรัมย์: สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์.

สรรค์สนธิ บุญโยทยาน. (ออนไลน์). **ไขปริศนาปราสาทพนมรุ้ง.** เข้าถึงจาก

<http://www.yclsakhon.com/index.php?lay=show&ac=article&id=538667652>

เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2559.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (เล่ม 6). (2542). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย

ธนาคารไทยพาณิชย์.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2553). **บุรีรัมย์ มาจากไหน?** กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.

สุภัทรดิศ ดิศกุล ม.จ. (2517). **กำหนดอายุปราสาทพนมรุ้ง.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

- สุภัทรดิศ ดิศกุล ม.จ. (2547). **ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ม.ร.ว. (2549). **ปราสาทเขาพนมรุ้ง: ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 5)**. สมุทรปราการ: เรือนบุญ.
- สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. (ออนไลน์). **ประเพณีไทย...ที่เปลี่ยนไปตามสังคม**. เข้าถึงจาก <https://www.youtube.com/watch?v=ApqL2YUhSXg>. เข้าถึงเมื่อ 25 เมษายน 2560.
- สุรย แสง. (ออนไลน์). **วรณาริเขมรในสมัยพระนร**. เข้าถึงได้ที่ <http://realitycambodia.com/kh/governance-km/111-gdr/79-2015-03-08-04-14-40>. เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2559.
- อนุรักษ์ภูเบศร์. หลวง. (2454). รายงานหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ ตรวจสอบการในเขต แขวงเมืองบุรีรัมย์. ใน **เทศาภิบาล เล่ม 11 แผ่น 61 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 130**.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูพนมคุณารักษ์**. (2558). บุรีรัมย์: เรวัตการพิมพ์.
- อลิสรา รามโกมุท. (2538). ศาสนาและประเพณีที่ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง. **ศิลปากร**, 38 (6), 41-52.
- อำไพ คำโท. (2527). ศิลาจารึกภาษาขอม ปราสาทพนมรุ้ง. ใน **สมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 3**. บุรีรัมย์: ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาครูบุรีรัมย์.
- อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2549). **ศิลาเล่า**. กรุงเทพฯ: Fullstop.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2545). **พระราชู: “ประเพณีประดิษฐ์” แห่งวัดศิระชะทอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Asger Mollerup. **สัมภาษณ์**, 3 เมษายน 2559. วิทยาลัย
- Kim Samnang. (2009). **The comparative study of ancient settlements at Kol in Cambodia and Phnom Rung in Thailand**. Master's thesis of Arts (Southeast AsianStudies) Chulalongkorn University.
- Patcharee Thanee. (2006). **Factors contributing to the success of cultural event management a case study: the Phanom Rung festival, Burirum province**. Master's thesis of Arts (Cultural Management) Chulalongkorn University.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทละครที่ใช้ในการแสดงประกอบแสงเสียงบอกเล่าเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้ง

ผู้วิจัยได้ถอดเสียงตามวิธีทัศนบันเทิงการแสดงประกอบแสงเสียงในปี 2558-2559 และได้อธิบายการแสดงในองค์ต่าง ๆ ทั้ง 13 องค์ไว้ดังนี้

เสียงเกริ่นนำก่อนเข้าสู่การแสดง

ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ จังหวัดบุรีรัมย์และกรมศิลปากร พร้อมด้วยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีความยินดีอย่างยิ่งที่ท่านเดินทางมาเยี่ยมเยือน และชื่อชมสมบัติวัฒนธรรม โบราณสถานแห่งนี้ ปราสาทเขาพนมรุ้ง มีอายุยาวนานราว 1,000 ปี จากความงดงามอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพิเศษ ผนวกกับงานศิลปกรรมบางส่วนบนแท่นศิลาทรายสีชมพู ตั้งอยู่บนเขาสูงเล็ก ๆ ซึ่งนั่นก็คือขอบปล่องภูเขาไฟ เมื่อความงดงามตามธรรมชาติเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป บรรพชนแห่งอดีตกาลที่มีความชาญฉลาด รู้ซึ่งต่อการเลือกทำเล หรือชัยภูมิในการที่จะรังสรรค์สร้างเทวสถาน ถวายให้เป็นที่สถิต ประดิษฐานขององค์มหาเทพ จึงได้เริ่มทำสิ่งก่อสร้างให้เป็นศาสนสถานด้วยอิฐ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ที่เรียกว่าปราสาทอิฐ และต่อมาเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งเรียกว่าปราสาทน้อย สร้างด้วยศิลาทราย จนเข้าพุทธศตวรรษที่ 17 จึงมีสิ่งก่อสร้างอันยิ่งใหญ่โอฬาร นั่นก็คือ ปราสาทเขาพนมรุ้ง จวบจนสมัยสุดท้าย พุทธศตวรรษที่ 18 คือ บรรณาลัย และพลับพลา ที่สร้างด้วยศิลาแลง

ในคืนวันที่ผ่านไปนั้น โบราณสถานแห่งนี้ ก็เป็นเช่นเดียวกับโบราณสถานอื่น ๆ ที่เคยมีทั้งความสวยงาม มีชีวิต และเคยได้รับความเคารพสักการะ แต่ในที่สุดก็ไม่พ้นตามวัฏจักรของการเกิดและดับ ตามกฎแห่งธรรมะ ธรรมชาตินั้นมีพลังมหาศาล ทั้งในด้านสร้างสรรค์และทำลายให้พินาศ เทวาลัยศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างอย่างแข็งแรงด้วยศิลาที่แข็งแกร่ง ก็มีอาจต้านทานพลังแห่งธรรมชาติได้ เมื่อพายุโหมกระหน่ำ สายฝนซัด รากไม้ชอกซอน ในที่สุดก็พังทลายลง จากนั้นมาประวัติศาสตร์ก็ขาดช่วง ปล่อยให้เทวสถานซึ่งสร้างด้วยวัสดุ นานาชนิด ถูกทิ้งร้างไป กลายเป็นป่าดง

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ได้เริ่มดำเนินการงานทางวิชาการ โบราณคดี ในการที่จะพัฒนาโบราณสถานปราสาทพนมรุ้งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ รวมทั้งให้การศึกษา ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติและประเทศใกล้เคียง ด้วยการตกแต่งบูรณะ และการจัดบันทึกข้อมูลทางวิชาการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2515 จนถึงปี พ.ศ.2531 รวม 16 ปี จนกระทั่ง

ภาคีรัฐบาลได้อนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานแห่งนี้ให้คืนสู่สภาพเดิม และเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ.2531 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ก็ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทำพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง พระองค์ทรงพลิกฟื้นประวัติศาสตร์หน้าสำคัญของแผ่นดิน คืนคุณค่าพนมรุ้งสู่แผ่นดินไทย เพื่อให้ทั่วโลกและลูกหลานไทย จดจารจำไว้ในหัวใจของทุกคนตราบนานเท่านาน

การจัดแสดงแสงเสียงและภาพจินตนาการชุด พนมรุ้งมหาเทวาลัย ที่ท่านจะได้ชมในห้วงเวลาต่อไปนี้ เป็นการนำเสนอเรื่องราวประวัติความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์นักรบ พันพลั่งอำนาจและการเสียดลระ เพื่อให้เกิดความสงบต่อพสกนิกร ความเลื่อมใสศรัทธา ในพระบุญญาธิการในพระผู้เป็นเจ้าทั้งสาม นามพระตรีมูรติ ด้วยเหตุนี้ ปราสาทเขาพนมรุ้งจึงสร้างสรรค์ขึ้นตามนัยยะตามศาสนสถาน ซึ่งนอกจากจะเป็นที่ประทับอันถาวรของเทพเจ้าในความหมายของเขาไกรลาสแล้ว ยังเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อเป็นเครื่องส่งเสริมค้ำจุนสถานภาพชนชั้นปกครอง ได้แก่ พราหมณ์ คือ นักรบวช และกษัตริย์ ซึ่งได้แก่ นักรบตามสภาพสังคมในชวงเวลานั้น โดยอาศัยข้อมูลจากประวัติศาสตร์ ศิลปจารึก วัฒนธรรมพื้นบ้าน และคำบอกเล่าทั้งจากนักวิชาการและผู้คนในท้องถิ่น เหตุการณ์ในอดีตจะปรากฏขึ้น ด้วยความสำนึก ความเคารพสักการะ และเทิดทูนในดวงวิญญาณของบรรพชนที่สร้างสรรค์งานศิลปะ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ อันปรากฏหลักฐานเบื้องต้นของท่านผู้ชม ณ บัดนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 60 การแสดงองก์ที่ 1 วิถีถิ่นหล่อเลี้ยงประชา

องค์ที่ 1 วิถีถิ่นหล่อเลี้ยงประชา

องค์นี้กล่าวถึงบริเวณเขาพนมรุ้งในอดีต เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์จึงทำให้ผู้คนอาศัยอยู่ วิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ เชื้อสิ่งเร้นลับและศรัทธาต่อเทพเจ้าในศาสนาฮินดู โดยเริ่มจากกล่าวถึงความ เป็นมาของดินแดนบริเวณพนมรุ้งดังนี้

ณ ที่นี้ ดินแดนแห่งอดีตกาลที่ผันผ่านนานเท่านาน นับล้าน ๆ ปี คือขุนเขาคีรี ชั้น ช่องปากปล่องภูเขาไฟ มีรัศมี พ่นความร้อนระอุออกมาเป็นเปลวเพลิงระเริงร้อนแรง แสง เสียงกึกก้องโกลนจนาท แสดงถึงพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่ ประดุจตั้งไฟบรรลัยกัลป์ มาเผา ผลาญล้างโลกให้ราบเรียบพนาสุญ เสมือนตั้งพญาอุระนาคินทร์ โลดแล่นไล่พ่นพิษ ทำลาย ล้างป้างามิตรศัตรู ครั้นคลายพิโรธลง ก็คงกลับคืนสู่อาการปกติฉนั้น

กาลเวลาที่หมุนเวียนเปลี่ยนไป จนหินลาวาทับถม เเทินซ้อนกันกลายเป็นเขาสูง ตระหง่านเสียดฟ้า ผ่านฝน ผ่านร้อน ผ่านหนาว ปีแล้วปีเล่า ธรรมชาติคืนชีวิชีพ ให้กำเนิดสิ่ง ที่มีชีวิต สรรพสัตว์น้อยใหญ่แก่มิณแผ่นดินนี้อีกครั้ง ช่องปล่องภูเขาไฟ กลายเป็นอ่างเก็บน้ำ ขนาดใหญ่ มวลเหล่าน้ำจตุรบาท ทวิบาท และมนุษย์ ต่างริบรุดมาอาบ ตั้ม ใช้ปนได้ทั่วกัน

ณ บัดนี้ กลายเป็นผืนแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์ มีพืชพันธุ์ธัญญาหาร เขียวช่อม สดขจี ต้นไม้ ดูพิลาสร่มรื่น สวยงาม รวากับนันทอุทยานบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ขุนเขาคีรีนี้ เรียกขานกันสืบมาว่า วนัมรุง เป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ผู้คนอยู่อาศัยอย่างสมบูรณ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 61 การแสดงองค์ที่ 2 ศรัทธามหาเทพผู้ปกป้อง

องค์ที่ 2 ศรีธรรมหาเทพผู้ปกปัก

องค์นี้กล่าวถึงความศรัทธาของผู้คนที่มิต่อเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ยามใดขาดที่รู้สึกขาดที่พึ่ง จะมีการสวดเพื่อแสดงความเคารพและขอพรต่อเทพเจ้า และสิ่งเหล่านี้ก็รับรู้ไปยังเทพเจ้าดัง บทบรรยายดังนี้

เสียงร้องของมนุษย์ซึ่งขาดที่พึ่งได้ยื่นไปถึงองค์ศิวะมหาเทพ พระองค์ทรงเพ่งจิต เรียกพระนารายณ์ซึ่งทำหน้าที่ดูแลโลก จากนั้นก็เรียกพระพรหมซึ่งทำหน้าที่สร้างสรรค์ชีวิต และแล้วก็กล่าวกับเทพทั้งสองว่า

พระศิวะ : มนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อใดที่มนุษย์ยังหาที่เริ่มต้นไม่ได้ ก็คงยังคงเป็นอยู่อย่างนี้ และเมื่อใดที่มนุษย์สร้างเทวสถานสูงเทียมเมฆ จำลองสัญลักษณ์บูชาแทนตัวเรา เว้นจากความรู้สึกทางเพศ ไม่กล่าวคำเท็จ ไม่คิดสร้างบาป กล่าวบูชาเราด้วยสมาธิ โอม นมัสศิวายะ ผู้นั้นจะได้รับผลบุญเพิ่มขึ้น ดุจเดียวกับน้ำมหาสมุทรที่เพิ่มขึ้นเมื่อยามพระจันทร์เพ็ญ บุญที่เพิ่มพูนจะนำไปสู่ศานตินิรันดร

ภาพที่ 62 การแสดงองค์ที่ 3 วิญญูณจงรักสถานสถิต

องค์ที่ 3 วิญญาณจงรักสถานสถิต

องค์นี้นำเสนอวิญญาณบุโรหิตเป็นผู้ออกมากล่าวต้อนรับและกล่าวถึงที่มาของการสร้างปราสาทพนมรุ้งดังนี้

บุโรหิต : ท่านผู้เจริญ ข้าดีใจ ดีใจเหลือเกิน ที่ท่านเดินทางขึ้นมาถึงที่นี่ ข้าขอต้อนรับทุกท่านสู่ดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ดินแดนอันเป็นที่รวมของความลึกลับมหัศจรรย์แห่งสภาวะจิต และมีรังสีแห่งความสุข ความเจริญ เรืองรองอยู่ชั่ววันรันดร ที่นี่เป็นที่ประทับของมหาเทพแห่งไศวนิกายมาแต่โบราณกาล ฟังสิ... ไข่เสียงลม ที่พัดผ่านไปตามช่องทวาร คูหา ผ่านร่อง ผ่านรอยต่อของแท่งหิน ฟังสิ มันดังเหมือนเสียงลมหายใจ ลมหายใจของดวงวิญญาณที่ยังแผ่รังไรอยู่ท่ามกลางแท่นศิลา ที่เรียงราย กายเกษ ก่อรูปเป็นองค์ปรางค์ องค์วิหาร ทำจิตใจของท่านให้สงบเกิดแล้วตั้งใจฟังสรรพเสียงรอบข้างให้ดี บางที บางที ท่านอาจจะได้ยิน ได้เห็น สิ่งที่ไม่เคยรู้ ไม่เคยเห็นมาก่อน”

ภาพที่ 63 การแสดงองค์ที่ 4 ทิพยพิมานอันเรืองแรง

องค์ที่ 4 ทิพยพิमानอันเรื่องแรง

องค์นี้นำเสนอพระวิญญูณของกษัตริย์พระนามว่านเรนทรลักษมี (พระมหาลีกษัตริย์นเรนทราทิตย์) พร้อมด้วยพระโอรสพระนามว่าหิรัณยะ และกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ให้ทั้งสามพระองค์เป็นผู้เล่าเรื่องย้อนกลับไปในอดีตถึงเหตุผลและเหตุการณ์ในอดีตที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมรุ้ง ดังนี้

นเรนทรลักษมี: เจ้าหิงห์ห้อยน้อย คินนี่เจ้าลอยสูงขึ้นมาถึงที่นี่เชียวีรี หรือเจ้าอุกลม พัดพามา ช่างเถอะ เจ้ามาก็ดีแล้ว จะได้เป็นเพื่อนคุยสักชั่วครู่ช่วยยาม เจ้าไม่รู้จักข้าละสิ ข้าอยู่ที่นี้ อยู่มานาน ตั้งแต่ยังมีผู้คนมาบูชาของคัมภีร์มหาเทพรอบ เทวาลัยเต็มไปหมด ครั้นนั้นที่นี้ไม่ได้เจียบเหงาวังเวงแบบนี้หรอกนะ ในยาม ค่ำคืนเช่นนี้จะมีแสงไฟจากประทีปบ้าง จากกองเพลิงบ้าง ส่องแสง ระยิบระยับจากที่พักรอบ ๆ เทวาลัย กลิ่นเครื่องหอมก็ตลบอบอวลหอมฟุ้ง ออกมาจากภายในแผ่ซ่านไปทุกสายลม เสียงสวดมนต์ก็กังวานอยู่กลางภุษา เจ้าหิงห์ห้อยน้อยผู้มีความงามยามราตรี เจ้าคงไม่รู้หรอกที่นี้เป็นที่อันสงบสุข ยิ่งนัก นั่นอย่างไรละ เจ้าฟังสิ เอ๊ะ ! เจ้าหายไปทางไหนแล้วละ เจ้าหิงห์ห้อย แหม ! ปล่อยให้ข้าพูดพล่ามอยู่คนเดียว

หิรัณยะ: ไม่ได้พูดคนเดียวหรอกท่านมารดา อย่างน้อยก็มีข้าอยู่คนหนึ่ง

นเรนทรลักษมี: อ้อ หิรัณยะหรือกรี้

หิรัณยะ: ถูกแล้ว ข้าหิรัณยะ ข้าก็อยู่ที่นี้เช่นเดียวกัน แต่เวลานี้มิได้มีเพียงเราสอง เท่านั้นนะท่านมารดา

นเรนทรลักษมี: คงจะเป็นเช่นนั้น แม่ก็รู้สึกอยู่เหมือนกัน

นเรนทราทิตย์: กระแสจิตของเจ้าดีมาก เราเอง เราคือนเรนทราทิตย์ ผู้เปรียบเสมือนดวงจันทร์สำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ไม่เคยพ่ายแพ้การยุทธ์ใน สงคราม จนได้รับนามว่า “ดวงอาทิตย์แห่งสุริยวรมันทเวะ” แต่เราคือโยคีผู้ เป็นประมุขแห่งครุอาจารย์ เจ้าทั้งสองจะจดจำได้บ้างไหมอี มันทันกาลเกือบ หนึ่งพันปีแล้วสินะ ตั้งแต่ท่านกมรเตงศรมหิตรวิรมัน มาสร้างเทวาลัย เล็ก ๆ บนภูเขานี้ นับแต่นั้นมาที่นี้ก็มีแต่การเปลี่ยนแปลง เมื่อครั้งที่เรายัง จับอาวุธพาเหล่าทหารเข้าสู่สมรภูมิเพื่อสร้างชัยชนะและนำความยินดีปรีดา มากำหนดแต่ชาวมหิธรปุระ สร้างความเป็นปึกแผ่นในพระราชอาณาจักรแห่ง พระบาทกมรเตงศรีสุริยวรมันทเวะ ข้าก็ยังไม่ลืมวันคืนครั้งก่อนนั้นได้ ที่นี้มี เพียงเทวาลัยเล็ก ๆ ที่องค์ราชนทรวิรมันทเวะทรงบัญชาให้สร้างอุทิศไว้

ภาพที่ 64 การแสดงองค์ที่ 5 สำแดงอิทธิฤทธิ์พิชิตไฟรี

องค์ที่ 5 สำแดงอิทธิฤทธิ์พิชิตไฟรี

องค์นี้นำเสนอภาพท้องพระโรงของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ในอดีต โดยให้กษัตริย์นเรนทราทิตย์พร้อมด้วยนเรทรลักษณ์และหิรัณยะ ประทับในท้องพระโรงที่แวดล้อมด้วยเหล่าทหารกล้า นางสนม และนางระบำเพื่อแสดงการรำต่าง ๆ นอกจากนี้ได้กล่าวถึงพระปรีชาสามารถของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ด้านการทรงธนู และนำเสนอโดยการให้บุโรหิตได้กราบบังคมทูลเชิญให้ทรงแสดงพระปรีชาดังกล่าวในท้องพระโรง หลังจากบุโรหิตกราบบังคมทูล กษัตริย์นเรนทราทิตย์ตรัสดังนี้

นเรนทราทิตย์: หี หี หี ได้ ได้ จะเป็นไรไปเล่า เมื่อไรท่านอยากชมข้าก็พร้อม อย่างน้อยจะได้ประจักษ์ว่าข้าเหล่านี้กรบยโสธรปุระ นำชัยชนะมาได้ด้วยความสามารถจริง ๆ ลูกกราบขออนุญาตเสด็จพ้อแสดงการยิงธนูในท้องพระโรง

ภาพที่ 65 การแสดงองค์ที่ 6 ประสงค์ต่อตีประจัญ

องค์ที่ 6 ประสงค์ต่อตีประจัญ

องค์นี้นำเสนอสองฉาก ฉากแรกกล่าวถึงกษัตริย์นเรนทรราชิตยมีปฏิสันถารกับปุโรหิต เพื่อมองภพย้อนกลับไปในอดีต ดังนี้

ปุโรหิต: ข้าแต่มหาโยคินนเรนทรราชิตย ความสวยงามก็เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์มิใช่หรือ

มหาโยคินนเรนทรราชิตย: ใช่แล้ว มนุษย์มันมือหังการ คือความยึดถือ ความเป็นของกู มนุษย์มันมือหังการ คือความหยิ่งทะนง หลงลืมตน ใครต่อกามกิเลส จมอยู่ในอวิชชา ตัณหา สุริยวรมันจึงมีเทวะองค์การมาจากพระนคร ทำให้งานก่อสร้างที่นี่ต้องค้างไว้

ปุโรหิต: คงจะเป็นดั่งที่ท่านมหาโยคิกกล่าว ข้าอยู่ในเหตุการณ์วันนั้นที่อุทยานนั้นด้วย

ฉากที่สองนำเสนอภาพพระเจ้าสุริยวรมันประทับในอุทยานหลวงที่แวดล้อมด้วยเหล่าทหารหาญและนางสนม ขณะประทับอยู่นั้นได้มีผู้ตรวจราชการประจำปักษ์เขตประจิม พายัพขอพระราชทานเข้าเฝ้าและน้อมเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้าสุริยวรมัน จากนั้นทอดพระเนตรการฝึกรบของเหล่าทหารและแสดงระบำของนางรำ พระองค์ได้เสวยน้ำจิ้มด้วยแรงโทสะและฤทธิ์ของน้ำจิ้มจึงทำให้พระองค์มีพระดำริจะสู้รบกับกษัตริย์นเรนทรราชิตย ด้วยเหตุผลที่ว่ากษัตริย์นเรนทรราชิตยทรงศรัทธาในพระศิวะซึ่งต่างจากพระองค์ที่ทรงศรัทธาในพระวิษณุ พระองค์จึงมีพระราชบัญชาให้ศรีทิวากรบัณฑิตจัดทำพิธีเพื่อนำน้ำเทวมนตรา ประพรมสรรพกำลังในการสงครามในครั้งนั้น ในฉากนี้มีการสนทนาต่าง ๆ ของตัวละครดังนี้

สุริยวรมัน: พอที พอที พวงเอ็งนี่ไม่ไหว นำเปื้อนดินออกไปได้แล้ว ไปเลย เอ็งจะทำให้ข้ารำคาญเสียแล้ว หาอะไรที่สนุกครึ้นเครงมาให้ข้าดู วันนี้ข้าจะรื่นเริงบันเทิงใจให้เต็มที่สักวัน

ไหนด นำเข้ามา ท้องพระโรงหรือในอุทยานก็ไม่ต่างกัน เทวราชาประทับที่ใดที่นั้นก็ศักดิ์สิทธิ์เสมอกัน ความมั่งคั่งร่ำรวยนั้นมีความสำคัญแก่อาณาจักรและราษฎรของข้าทั้งนั้น

ทหาร: กมรเตงอัสศรีสวะ ผู้ตรวจการประจำเขตปัจฉิม พายัพ รับเทวบัญชาเข้าเฝ้าพระบาทกมรเตงกันตวลอันศรีสุริยวรมันทเวะ ถวายประณตน์อมศีโรวาท ถวายความภักดีไม่เสื่อมคลาย องค์ทเวะราชาประทานวางพระบาทเหนือศิระเกล้าเหล่าข้าทั้งปวง ข้าแต่องค์ทเวะราชา

สุริยวรมัน: ลำพอง เอ็งลองชิมสุราจากละโว้สิ เหมือนคำรำลือไหม

นเรนทราทิตย์ ถือเพศพรมจรรย์ เทวาลัยนามวันมรุจ สุนระฟ้าเทียมเมฆ รวากับวิมานสีชมพู นเรนทราทิตย์กับข้าเลือดเนื้อเชื้อไขวงศวานว่านกอเดียวกัน แม้จนบัดนี้ข้าก็ยังคิดถึงนั้ดดาหิรัณยะ ป่านนี้คงเติบโตใหญ่เป็นหนุ่มรูปงาม สติปัญญาเฉลียวฉลาด

เอาละเก็บสิ่งของทั้งหมด เอาความสวยงามอย่างอื่นมาขึ้นชมบ้าง ข้าไม่ยากให้สิ่งใดมารบกวนความคิด

(แสดงระบำ)

สุริยวรมัน: นเรนทราทิตย์ถือได้อย่างไร เกิดทุนบุชาศิวะเสมอองค์วิษณุมหาเทพ ไม่ได้ไม่ จงหยุดมันให้ได้ นเรนทราทิตย์

หลังจากได้ข่าวมาเนิ่นนาน ครั้งนี้ข้ามั่นใจ ข้าแต่องค์วิษณุมหาเทพโปรดประทานพรให้แก่ข้า บัดนี้คือทเวะโองการแห่งข้า ให้ท่านศรีทิวกรบัณฑิตเตรียมพิธีทเวะสักการะ ประพรมน้ำทเวะมนตราตามกระบวนพิธีหลวง ได้เวลามหาอุตมฤกษ์ เตรียมสรรพกำลัง เพื่อประกาศบรมเดชานุภาพแห่งองค์วิษณุมหาเทพ จงปรับปฏิให้เป็นสถลมารคอันสะดวกสบาย ยิ่งใหญ่สมพระเกียรติยศ สร้างบารายในที่ลุ่มลึก ตั้งป้อมค่ายและเทวสถานเรียงรายตลอดไป จารึกคำของข้าบนแผ่นศิลา ปักไว้ให้ปรากฏ สิ่งใดที่จารึกแล้ว จงกระทำสิ่งนั้นตามบัญชาแห่งข้าสุริยวรมันทเวะ

บรรยาย: จากนั้นกองทัพมหินธรปุระโดยพระเจ้าสุริยวรมันก็ยกตราเข้าโจมตีเมืองยโสธรปุระ

ภาพที่ 66 การแสดงองก์ที่ 7 โรมรันสงครามสายโลหิต

องก์ที่ 7 โรมรันสงครามสายโลหิต

องก์นี้นำเสนอฉากสู้รบระหว่างพระเจ้าสุริยวรมันกับกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ซึ่งเป็นสายเลือดแห่งราชวงศ์มหินทรปุระ ถือเป็นสงครามระหว่างสายเลือดเดียวกัน สงครามในครั้งนั้น ไพร่พลฝั่งกษัตริย์นเรนทราทิตย์ล้มตายเป็นจำนวนมากจึงพ่ายแพ้ กษัตริย์นเรนทราทิตย์พร้อมด้วยหิรัณยะ (พระโอรส) ได้พาทหารที่เหลืออยู่หลบภัยสงครามเพื่อหาความสุขสงบ ขณะสู้รบพระเจ้าสุริยวรมันได้กล่าวดังนี้

พระเจ้าสุริยวรมัน: นเรนทราทิตย์ ข้าจะหยุดเจ้าให้ได้

บรรยาย เหตุการณ์ครั้งนั้นเจ้าชายนเรนทราทิตย์และหิรัณยะพาทหารส่วนหนึ่ง หาที่สงบหลบภัยสงคราม

ภาพที่ 67 การแสดงองก์ที่ 8 กำหนดจิตละกิเลสสู่ทางสวรรค์

องก์ที่ 8 กำหนดจิตละกิเลสสู่ทางสวรรค์

องก์นี้นำเสนอภาพกษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิริณยะ พร้อมด้วยทหารที่เหลือจากการศึกสงคราม เดินทางเพื่อหาสถานที่เหมาะสมสำหรับสร้างที่พำนัก ในครั้งนั้นกษัตริย์นเรนทราทิตย์ปรารถนาละทางโลก จึงต้องหาที่สงบเพื่อบำเพ็ญศีกลาตามเจตนารมณ์ ในฉากนี้ได้นำเสนอโดยให้กษัตริย์นเรนทราทิตย์มีปฏิสนธารกับปุโรหิตเกี่ยวกับการสู้รบที่ผ่านมาและกล่าวถึงพระประสงค์ในการที่จะละทางโลก ดังนี้

ปุโรหิต: องค์ชายทำไมไม่ทรงใช้เพลงธนูสังหารข้าศึกให้ราบคาบเสียแต่ในวันนี้ละ
พระเจ้าค่ะ

นเรนทราทิตย์: ข้าทำได้และข้าก็ไม่ต้องการเห็นชนชาติเดียวกันมาเช่นฆ่ากันเอง
อีกอย่างองค์สุริยวรมันก็หาใช่ใครอื่น วงศ์วานวานกอเดียวกันทั้งนั้น

อ๊ะ เราคงไม่ได้ใช้อีกแล้ว (ย่นธนู) แต่ขึ้นไปเราจะครองตัวเป็นเพศ
นักพรต ออกลั่นต่อกิเลสทั้งหลาย หาที่สงบ เพื่อที่จะได้พบกับทางสวรรค์

หิริณยะ นี่คือทางสุดท้ายของพ่อ พวุงนี้เราจะสำรวจที่สงบ ๆ
สร้างที่พำนักพักพอยู่พหลบฝน สำหรับเราชายโสรปุระที่เหลืออยู่นี้
เท่านั้น ที่อยู่ใหม่ก็ห่างไกลจากผู้คน แม้จะอยู่สูงสุดเทียมเมฆเราก็ยินดี

ภาพที่ 68 การแสดงองค์ที่ 9 มหัทศจรรย์พนมรุ้งเพลินพิลาส

องค์ที่ 9 มหัทศจรรย์พนมรุ้งเพลินพิลาส

องค์นี้นำเสนอภาพกษัตริย์นเรนทรราชิตย หิรัณยะและทหารเดินทางเพื่อหาสถานที่สำหรับบำเพ็ญศีลภาวนา จนกระทั่งมาถึงบริเวณเขาพนมรุ้ง พระองค์ทรงเห็นว่าที่นี่เหมาะสม เนื่องจากห่างไกลผู้คน จึงมีพระบัญชาให้เหล่าทหารลงมือก่อสร้างที่พำนักและสร้างเทวสถานปราสาทพนมรุ้งขนาดใหญ่สำหรับบำเพ็ญศาสนกิจ ในฉากนี้ได้บรรยายถึงการสร้างปราสาทพนมรุ้งดังนี้

บรรยาย จากนั้นองค์นเรนทรราชิตยก็ออกหาทำเลที่สงบตามที่ดินปรารถนา กระทั่งถึงซึ่งพนมรุ้งขุนเขาสูงเสียดฟ้า พิจารณาก็เหมาะสมทุกประการ จึงได้นำทหารรื้อพลช่วยกันสร้างที่พำนักเพื่อปฏิบัติโยคะกิจ และหวังจะใกล้ชิดองค์ศิวะเทพเบื้องบนสวรรค์ ชาวสร้างเมืองกระตือรือร้นไปไกล เมืองน้อยใหญ่ต่างก็ศรัทธา มีแรงช่วยแรง มีทรัพย์ช่วยทรัพย์ ขนกันมาช่วยกันอย่างจริงใจ

การสร้างที่พำนักนั้น แรกเริ่มนเรนทรราชิตยคิดเพียงพ้ออาศัย แต่เมื่อได้แรงใจ แรงศรัทธา ปราสาทอันแข็งแกร่งที่สร้างด้วยศิลาจำหลักลวดลายอ่อนช้อย ชับซ้อน สะดุดตา ก็ปรากฏเป็นงานประติมากรรมอันเลอเลิศ เด่นสง่า ร่ำลือเล่าขานว่านี่คือ ปราสาทพนมรุ้ง

หนอนตัวเล็ก ๆ มันชอบไปสร้างรังจนกลายเป็นจอมปลวกขนาดใหญ่ เพื่อเป็นที่อาศัยของมัน แต่นี่มนุษย์ตัวน้อย ๆ ช่วยกันจำลองวิมานของมหาเทพบนสรวงสวรรค์ ขึ้นบนพื้นพิภพ เพื่ออัญเชิญเทพที่เคารพมาสิงสถิต เบื้องล่างนั้นนั่นแหละโลกมนุษย์ ทางนูนระหว่างเสาเสมา ทางสู่ประตูสวรรค์

สะพานนาคราชันั้น ทอดผ่านห้วงเวหาที่เว้งว่างกว้างไกล บันไดทั้ง 7 ชั้นถึงสัตมหาบรรพต ระเบียบคด พื้นฐานขุนเขาพระสุเมรุ ชุ่มประดูเป็นทางไปยังทวีปทั้ง 4 ปรากฏ

ประธานที่ประทับมหาเทพศิวะ คือ กามาพจรสวรรค์ 6 ชั้น ชั้นที่ 1 จาตุมหาราชิกา ชั้นที่ 2 ดาวดึงส์เทวภูมิ ชั้นที่ 3 ยามาพจรเทวภูมิ ชั้นที่ 4 ดุสิตาเทวภูมิ ชั้นที่ 5 นิมมานนรดี ชั้นที่ 6 ปรนิมมิตวสวัตดี และยังมีเทพทั้ง 10 คู่แลแต่ละทิศอยู่ที่ยอดปราสาทสูงสุดนั้นด้วย

ภาพที่ 69 การแสดงองค์ที่ 10 พลังอำนาจสุริยาสาทสอง

องค์ที่ 10 พลังอำนาจสุริยาสาทสอง

องค์นี้นำเสนอภาพกษัตริย์นเรนทราทิตย์ทรงสมาธิจนกระทั่งทรงมีพลังอำนาจพิเศษจนได้รับการกล่าวขานในดินแดนแถบนี้ พระองค์ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์โดยให้เกิดแสงอาทิตย์สาดส่องผ่าน 15 ช่องประตูของปราสาทพนมรุ้ง ในฉากนี้ได้บรรยายถึงการบำเพ็ญศีลภาวนาของกษัตริย์นเรนทราทิตย์ ดังนี้

บรรยาย โอม คุรุพรหมา คุรุวิชฌ คุรุเทโว มหะสวารัส คุรุเปรวะ ปรพพรหม ตัสโม ศรีคุรุเว นมัส คุรุอาจารย์เปรียบเสมือนพระพรหม พระวิษุเทพและพระศิวะเทพ ดังนั้นครูอาจารย์คือ องค์บรมพรหมณ์แห่งศิขย์ ขอน้อมกราบไหว้บูชาต่อครูอาจารย์ ไม่มีความยิ่งใหญ่ใดเหนือครูอาจารย์ นี่คือพระดำรัสแห่งพระศิวเทพ เทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในจักรวาล ขอความ ศานติสุขจงพึงมี พึงบังเกิด ลี้นพระสุรเสียง โอม นมัสศิวายะ ลำแสงแห่งเทพ แห่งดวงสุริยะ แห่งดวงจันทร์มา มุ่งมาจากทุกสารทิศมุ่งตรงมายังที่นั่งขัดสมาธิ ผ้าฝ้ายสีขาวที่พันอยู่รอบตัว ชายหนึ่งพันทบเป็นกลีบซ้อนอยู่ด้านหน้า หากอีกชายตัวรัดไว้ด้วยผ้าพันรอบเอว ส่วนบนมี ผ้าฝ้ายเดียวพาดเอาไว้บนไหล่ ดวงหน้าเปล่งรัศมีขาวนวล ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นสีแดง พลังอำนาจเปล่งรัศมีออกมาจากร่างท่านมหาโยคีพุ่งตรงออกไปราวกับพายุพัด ณ บัดนั้นบังเกิด สิ่งมหัศจรรย์เหนือความคาดหมายของมวลมนุษยย์ ดวงอาทิตย์แห่งสุริยะได้ปรากฏต่อสาย

พระเนตรท่านมหาโยคีผ่าน 15 ช่องประตูของมหาเทวาลัยพนมรุ้ง บังเกิดเป็นพลังมหาศาล บวกกับพลังมหาศาลของท่านมหาโยคี ยิ่งใหญ่ดังงาเม่นนำเกรงขามอีกครั้ง นำสะพรั่งกลัว เสียงกัมปนาทดังกึกก้องไปทั่วทั้งปฐพี ประกาศความยิ่งใหญ่ของวิหารแห่งพลังอันมหาศาลที่ไม่มีใครมาเทียบได้และหยุดมันได้

ท่านมหาโยคี ได้ตั้งจิตแผ่บารมีพลังแห่งนี้ให้กับมวลมนุษย์ที่ตกยาก ทุกข์เข็ญ เจ็บป่วย ไม่ปรารถนาให้นำพลังอำนาจนี้ ไปใช้ในการทำลายล้างสรรพสัตว์ทั้งหลาย

ภาพที่ 70 การแสดงองก์ที่ 11 แห่งช่องศิวะมนตรา

องก์ที่ 11 แห่งช่องศิวะมนตรา

องก์นี้นำเสนอพิธีศิวะมนตรา ซึ่งเป็นกิจกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่จัดขึ้นที่ปราสาทพนมรุ้งในอดีต โดยการอัญเชิญศิวลึงค์ สัญลักษณ์แทนพระศิวะมาประกอบพิธีกรรมสงวนน้ำ ในฉากนี้ได้บรรยายพิธีศิวะมนตราดังนี้

บรรยาย ในคืนวันพระจันทร์เต็มดวง นเรนทราทิตย์ครองชุดนักรบที่ขาวสะอาด แวดล้อมด้วยบริวารที่ศรัทธาอัญเชิญรูปจำลอง สัญลักษณ์แทนองค์ศิวะมหาเทพสู่พิธีสงวนน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ และได้เกิดนิมิต ได้ยินไปทั่วทั้งเทวาลัย

พระศิวะ: สรรพสัตว์ทั้งหลายและพลังงานที่ปรากฏขึ้น เป็นสัญลักษณ์แทนตัวเรา ให้กล่าวนามว่า ศิวะนิลคำ จึงจำลองเพื่อบูชาไว้ และจนบัดนี้เป็นศิวะราตรี จงบูชาเราด้วยการอดอาหารทั้งกลางวันและกลางคืน เว้นจากความรู้สึกทางเพศ ไม่กล่าวเท็จ ไม่คิดสร้างบาป จงกล่าวคำ โอม นมัสศิวะยะ ในสมาธิ

ตบะ ผู้บูชาเรา จะได้รับเพิ่มขึ้นดุจเดียวกับน้ำในมหาสมุทรที่เพิ่มขึ้นเมื่อ
ยามพระจันทร์เพ็ญ ผลบุญที่เพิ่มพูนจะพาเราไปสู่สถานดินิรันดร

ผู้เข้าร่วมพิธี: โอม นมัสศิวายะ

ภาพที่ 71 การแสดงองค์ที่ 12 สืบศรัทธาบูชามหาเทวะ

องค์ที่ 12 สืบศรัทธาบูชามหาเทวะ

องค์นี้นำเสนอภาพการเสด็จของพระนางกูปตินทรลักษมีเทวีพร้อมด้วยนางจรียา นางสุรภี และทหารจำนวนมาก ได้เสด็จเพื่อทรงร่วมในพิธีศิวะมนตราในครั้งนั้นด้วย ในขบวนประกอบด้วย เครื่องสักการบูชาและถวายเทพหนะ ในครั้งนั้นพระนางกูปตินทรลักษมีเทวีทรงให้นางสุรภี สาวพรหมจารีเป็นผู้ร่ายรำถวายแด่พระศิวะ ในฉากนี้ได้ให้โยคินเรนทราทิตย์เป็นผู้เล่าถึงเหตุการณ์ในอดีตดังนี้

โยคินเรนทราทิตย์: หิรัณยะบุตรแห่งเรา พวกเราสายเลือดแห่งมหินธรปุระมีความ
เชื่อมั่นยิ่งนักในมหิทธานุภาพแห่งองค์ศิวะมหาเทพ จึงสร้างเทวาลัยเพื่อ
บูชาพระองค์ไว้บนยอดเขา หิรัณยะเจ้าจาดำศิวาราตรีในปีนั้นได้หรือไม่
เมื่อเจ้าอายุ 7 ขวบ ศิวาราตรีของปีนั้น พระแม่เจ้ากูปตินทรลักษมี เสด็จมา
บวงสรวงองค์ศิวะมหาเทพแล้วถวายเทพหนะ ขบวนแห่เทพพาหนะ
ประดิษฐ์ธงทิวหลากสี ผู้คนมากมายระดมประโคมเพลง เสียงก้องกังวานไป
ทั้งภูผา กลางแสงเจิดจ้าของดวงตะวัน ครั้นรัตติกาลพาความมืดมาปกคลุม
ขุนเขา เบื้องบนนั้นกลางห้วงเวหา ดวงดาวระยิบระยับกะพริบเต็มแผ่นฟ้า

เบื้องล่านั้นเล่าแสงประทีปในขบวนเสด็จของพระแม่เจ้า ก็ดูเดียวกับ
แสงดาวลอยเลื่อนเคลื่อนเข้ามายังเบื้องหน้ามหาเทวาลัย

ครานั้นนางสุรภีสาวพรหมจารีเป็นผู้ร้ายรำถวายสักการะแต่
พระศิวะมหาเทพ นางนั้นมีวงพักตร์งามผ่องใสดุจพระจันทร์วันเพ็ญ
เรือนร่าง เหวองค์ ทรวดทรงท้าวสรรภางค์ไม่มีใครเทียบได้ ลีลาเคลื่อนย้าย
ร้ายรำก็ดูเทพประทานมา ท่านยังจำได้ไหม

บรรยาย ที่นั่นบนสะพานนาคราชนั้นพราหมณ์โปรยดอกดาวเรืองสีเหลืองสว่าง รวากับปูลาด
ด้วยทองคำ พระแม่เจ้าประทับยืนอยู่ ณ เหนือดอกไม้ เเงยพระพักตร์ เพ่งสายพระเนตรไปที่
มหาโยคี ยกพระหัตถ์ทั้งสอง ประคองมาลัยมะลิและพุ่มพนม พलगย่ลงคุกเข่า พระองค์
เปล่งพระสุรเสียง โอม นมัสสวียะ

พราหมณ์บุโรหิตนำเสด็จผ่านโคปุระ ภายในปราสาทประธาน องค์ศิวลึงค์ประดิษฐาน
อยู่บนแท่นโยนีท่ามกลางหมอกควันหอมกรุ่นในห้องครรภคฤหะ เครื่องสังเวท ทั้งหมด เนย
น้ำผึ้ง น้ำจัน ข้าวสาร ข้าวสุก วางอยู่เรียงราย พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์เริ่มขึ้น เมื่อโรยดินเทพลง
เหนือสุวรรณลึงค์ แล้วราดรดด้วยน้ำบริสุทธ์ น้ำเปลี่ยนเป็นสีแดง เมื่อผ่านดินเทพแล้วไป
ทางสมสู่ภายนอก พิธีบวงสรวงมหาเทพ และพระแม่อุมาเทวี สัมฤทธิ์ผล

พระนางภูปตินทรลักษมีเทวี: ตั้งแต่ศิวะราตรีปีนั้น ความสงบสุขเกิดเป็นศานตินิรันดร

ภาพที่ 72 การแสดงองค์ที่ 13 ปีติสุขะศานติภิรมย์

องค์ที่ 13 ปีติสุขะสานติภิรมย์

องค์นี้กล่าวถึงพระนางกุปตินทรลักษมีเทวีทรงปฏิสนธากับโยคินเรนทราทิตย์ และนางจรียา เมื่อครั้งที่เสด็จมาในพิธีศิวาราตรี และจบด้วยการให้โยคินเรนทราทิตย์และพระนางกุปตินทรลักษมีเทวีเข้าไปสักการะในปราสาท ฉากนี้ได้ให้พระนางกุปตินทรลักษมีเทวีตรัสถึงการมาร่วมพิธีศิวาราตรี ดังนี้

พระนางกุปตินทรลักษมีเทวี: จรียา บัดนี้เราทั้งสองได้กลับมายังดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ อีกครั้งหนึ่งแล้วนะ ท่านมหาโยคินเรนทราทิตย์ แม่ภูมิใจในสายเลือดมหาราชของท่านเหลือเกิน เมื่อท่านขึ้นมาบำเพ็ญเพียรบนขุนเขาคีรี ที่เรียกขานกันว่านมรุ้งแห่งนี้ แม่มีแรงบันดาลใจอยากช่วยให้ท่าน ได้บรรลุธรรมที่ท่านปรารถนา เพื่อจะได้มาช่วยเพื่อนมนุษย์บนโลกนี้ที่เจ็บป่วยและทุกข์ทรมาน ศิวาราตรีครั้งนั้นแม่พร้อมแม่นางจรียา ได้นำพาแม่นางสุรภี มาร่ายรำ อัสราถวายแต่ทวยเทพเบื้องบน ถวายเทพพาหะ ด้วยขนม นม เนย ถั่ว งา บายศรีอันงดงาม เพื่อให้เหล่าเทพเจ้าประทานพรให้ท่าน ได้บรรลุผลสำเร็จตั้งใจปรารถนา

บัดนี้ บารมีของทุกท่าน คงถึงฉานชั้นสูงแล้วสินะ การร่ายรำถวาย เทพด้วยตระนาฏราช เจ้าพราหมณ์น้อย เจ้าจรงำถวายพระองค์ท่าน เกิด เพราะนั่นคือที่สุดแห่งการร่ายรำบูชาพระศิวะเจ้า จากนั้นไป มวลมนุษย์โลกก็จะได้เกิดความสุข สานติ มีความสุข มีแต่สิ่งสวยงาม ความดี ความเมตตากรุณาต่อกัน จะกระจายครอบคลุมไปทั่วทั้งปฐพี โอม ชยา ชกะ ที่สะหเร ขอชัยยะ และความสรรเสริญจงมีแต่เทพเจ้าทุกทิศ เทอญ

(รำศิวะนาฏราช)

หิรัญยะ: สานติ เป็นอย่างไรรีพระบิดา

นเรนทราทิตย์: สานติคือสภาวะแห่งองค์มหาเทพ มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ถ้าเราเจริญสมาธิภาวนาสำเร็จผล เมื่อตายแล้วก็จะไปรวมอยู่ในสภาวะนั้น

ใช่แล้ว เราเป็นข้าในแผ่นดิน ก็ต้องปฏิบัติตามทวเองการ แต่ข้าก็ ยังใช้บำเพ็ญเพียรภาวนา พระผู้มีไศวะ หิรัญยะ นเรนทรเทวี พวกท่าน ทั้งหลายยังปรารถนาที่จะอยู่ที่นี้หรือ หรือว่าจะไปกับเรา ถ้าไปกับเรา ยามใดต้องการมายังสถานที่นี้ก็กลับมาได้ บัดนี้ข้าเห็นจะต้องกลับไปก่อน หากปรารถนาจะไป ก็จงไปพร้อม ๆ กัน

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายกรีธากร สังขกุล เกิดเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2533 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อปีการศึกษา 2555 สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 2) วิชาเอกภาษาไทย วิชาโทสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ต่อมาปี 2557 เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ได้รับทุนทุนอุดหนุนการศึกษาสำหรับนิสิตระดับปริญญาเอกและโทที่เข้าศึกษาในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทย (Graduate Student in Thainess-related Program) ประจำปีการศึกษา 2558 และเป็นนักวิจัยในชุดโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. เรื่อง “คติชนสร้างสรรค์”: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิริพรรณ ถกลาง เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย